

LEVÉLTÁRAK ORSZÁGOS KÖZPONTJA

A 19367

Szabolcs Ottó

MUNKA NÉLKÜLI
DIPLOMÁSOK
A HORTHY-RENDSZERBEN

1919—1944

Felelős kiadó a Kossuth Könyvkiadó igazgatója. Szerkesztette: Réz Miklósné. A borító Gáll Gyula munkája. Műszaki vezető: Szécsi Andor. Műszaki szerkesztő: Gyenes L. György. A szedést 1963. X. 1-én kezdték meg. Megjelent 1964. II. 25-én 4000 példányban. Terjedelme 8% (A/5) fv + 8 old. melléklet.

PL-18-K-6465

64/31238 Franklin-nyomda Budapest, VIII., Szentkirályi
utca 28.

KOSSUTH KÖNYVKIADÓ
1964

SZTE Egyetemi Könyvtár

J000855603

Sz 1/91: ☐ A ☐ 1936.7

1937-ben, amikor a diplomások munkanélkülisége már tűrhetetlenné vált, a vallás- és közoktatásügyi miniszter vezetésével létrehozták az Értelmiségi Kormánybiztosságot. Ezen állami szervnek az volt az egyedüli feladata, hogy a diplomások munkanélküliségét vizsgálja, s módokat találjon bizonyos munkaalkalmak teremtésére. A második világháború tűzvészében a kormánybiztosság Klotild utcai épülete is leégett, s megsemmisültek az értelmiségi munkanélküliség sok év alatt összegyűlt dokumentumai. Az a töredék pedig, amelyet a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium irattára megőrzött, az 1956. évi ellenforradalom idején pusztult el, az Országos Levéltár égésekor. Ezért a különböző helyeken talált iratok mozaikjaiból kíséreljük meg összerakni azt a képet, amely bemutatja az állástalan diplomások sivár sorsát a két világháború között.

NÉHÁNY KALLÓDÓ IRAT

1936. július 19-én az „Új Nemzedék” c. jobboldali napilap megdöbbszentő hírt közölt.¹

(Az „Új Nemzedék” kiküldött munkatársától.) „Megdöbbszentő, szinte hihetetlen levél érkezett szerkesztőségünkbe. Longauer Imre csurgói hittanár megrázó szavakkal bejelenti, hogy a csurgói állástalan fiatalok kétségbeesésükben éhségsztrájkba lépnek, mert így akarják felhívni az illetékes körök figyelmét kilátástalan életükre. A levél hangjából kiért, hogy itt nem szélhámosságról, nem gyerekes álromantikáról és nem szervezett koldulásról van szó. Le kell utazni Csurgóra, meg kell nézni őket.

Dolgozni akarunk!

Most itt áll Longauer Imre szobájában a tizenhárom éhségsztrájkra készülő csurgói ifjú, elsántan és várakozással tele. Tervükről még nem tud senki, de ők már nem tágtanak: hétfőn, július 20-án reggel megkezdik az éhségsztrájkot.

— Miért? — kérdem.

Egymásra néznek. Úgy látszik, nehéz kimondani azt,

¹ OL VKM iratai, ADOB-iratok. Új Nemzedék, 1936. július 19, vasárnap.

ami hetek óta vajúdik bennük. Aztán, mint a sortűz, egyszerre vágódik ki belőlük:

- Mert így nem tudunk élni!
- Nem is akarunk!
- Mert példát akarunk mutatni!
- Fiatalok vagyunk, dolgozni akarunk!
- Keresni akarok, nősülni szeretnék.
- Rongyosak vagyunk!
- Senki sem törődik velünk!
- Erre talán fölfigyelnek!”

A lapnak ugyanez a száma közli a sztrájkoló állás nélküli diplomás fiatal emberek életrajzát.²

Ezek is „életrajzok”...

„Az egyik huszonnégy éves tanítónak tíz élő testvére van. Apjának 200 pengős nyugdíjából élnek valamenynyien. 1930-ban szerezte meg az oklevelét, azóta rövid megszakítással — ahogy ők mondják — lóg. Kis ideig helyettes tanító volt egy Somogy megyei faluban, 80 pengőt ígértek neki, de csak 32-t kapott. Több mint egy fél évig nem evett sem reggelit, sem vacsorát, csak egyfogásos ebédet. Viszont 38 gyereket tanított.

A másik tanító már 26 éves. Ő is csak egy fél évig helyettesített Szabáson. 102 gyereket tanított — 20 pengőt és sovány ellátást kapott. Apja tetőfedő, télen állandóan munka nélküli, nyáron dolgozik, ha tud. Jó, ha 60 pengőt megkeres egy hónapban. Őt testvére van, de a 60 pengőből rokonokkal együtt kilencen élnek meg. Vajon hogyan?

A harmadik gazdatiszt. 26 éves, negyedik éve szerezte meg a diplomáját Keszthelyen. A második év

² Ugyanott.

végén keserves kérvényezések után sikerült állást kapnia egy Zala megyei nagybirtokon. De itt sem maradhatott sokáig, mert ugyanolyan »fizetése« volt, mint a mezőgazdasági cselédeknek: készpénz semmi, földes padlójú lakás, naponta másfél liter tej, egy hold föld és disznótartás. A 4500 holdas uradalom segédtisztje szabályszerűen éhezett.

— Apám szegény iparos, ötödmagammal az ő nyakán élek — mondja. — Borzalmas ez. Egyetlen szál vászonruhám van és egy pár cipőm. Ha az rossz, napokig otthon ülök. Mit csináljak? Betörjek? Inkább csak elnevetem magam, hogy például a 69 éves nagybátyám most — megnősült. Talán 69 éves koromra majd én is vihetem ennyire...

A következőnek címe-rangja gyönyörűségeken hangzik: »díjtalan jegyzőgyakornok jelölt«. Hadiárva. Édesanyja diáktartásból él. Két kosztos diákja van, abból taníttatta a fiát. Ezt a fiú így fejezi ki röviden:

— Mosásból érettségiztem.

Negyedik éve állástalan. Nem bírja, hogy felnőtt fejjel is szegény és beteg anyja tartsa el. Nincs más szó rá: nyomorog.

Egy szőke, magas fiú csak ennyit mond:

— Harmincháromban érettségiztem, azóta lógok.

— Mi szeretne lenni?

— Nem is tudom.

Ez a fáradt közömbösség volt talán a legborzalmasabb.”

Eddig az „Új Nemzedék” tudósítása. Vajon csak a Somogy megyei kis Csurgón volt ilyen kilátástalan az értelmiségi fiatalság helyzete? Az iratanyag zömének megsemmisülése után is bőségesen fellelhető beadványok, kérvények, újságcikkek másról tanúskodnak. Ezt mutatja a győri

állástalan diplomásoknak a megye főispánjához írott kérelme, amelyet 54-en írtak alá.³

„Méltóságos Uram!

Az ÁDOB-nál jelentkezett munka nélküli diplomás ifjúság szombaton, 24-én értekezletet tartott, amelyen egyhangúlag őszinte örömünk kifejezése mellett hálás

³ OL VKM ÁDOB-iratok, 14488/1934.
Az aláírók nevei:

Kimutatás

Győr szab. kir. város területén lakó állástalan diplomásokról

Sor-szám	Név	Lakás	Végzettség
1.	Sztehlik Béla	Schwarzenberg u. 1.	bányamérnök, 1931.
2.	Tillmann Anna	Rákóczi u. 65.	tanár: tört. földr., 1933.
3.	dr. Németh Antal	Kölcsey u. 14.	államtud. dr., 1932.
4.	dr. Szemethy Nándor	I. Kaszánya u. 13.	államtud. dr., 1932.
5.	dr. Rovó Béla	Csaba u. 9.	jogi és államtud. dr., 1931.
6.	Weinberger Anna	Kígyó u. 5.	tanár: német, francia, 1931.
7.	Goldsand Camilló	Vásárhelyi Pál u. 6.	gépészmérnök, 1925.
8.	Jánossy Mihály	Levente u.	f. keresk. isk. tanár; könyvelő jog. lev. közzgazd. 1933.
9.	Petres József	Rózsa u. 9.	f. keresk. isk. tanár; 1933. c. szakos.
10.	dr. Gaál Jenő	Vilmos cs. u. 41.	gépészmérnök, 1931.
11.	Pálincás Sándor	Erzsébet kir.-né út 16.	okl. mezőgazda, 1927.
12.	dr. Leitner Béla	Teleky u. 3.	jogtudományi dr., 1933.
13.	Barabás Sarolta M.	Megyeház u. 15.	tanár: kémia, fizika, 1931.
14.	dr. Oravec Eleonóra	Megyeház u. 17.	tanár: magyar-francia, 1931.
15.	dr. Szalóky Sándor	Teleky u. 13.	államtud. dr., 1931.
16.	Angyal Viktor	Zöldfa u. 19.	bányamérnök, 1932.
17.	Szolnoky József	Bálint M. u. 59.	tanár: mennyiségt. term. tan. 1930.
18.	dr. Lengyel Alfréd	Pálffy u. 29.	közz. egy. ker. szak., 1930.
19.	Müncz Albertina	br. Jósika u. 7.	gyógyped. tanár, 1932.
20.	Sommer Berta	Símor tér	tanár: mennyiségt. term. tan. 1933.

köszönetet szavaztunk mindazoknak, akik könyörtelen helyzetünkben segítségünkre siettek. Az értekezlet megbízásából elsősorban Méltóságos Főispán Úrnak és munkatársainak mondunk hálás köszönetet, amiért Győr városának intézményeit, gyárait, bankjait arra bírták, hogy a munka nélküli értelmiségen munka adá-

Sor-szám	Név	Lakás	Végzettség
21.	Cseh Győző	Gázgyár 104.	gépészmérnök, 1931.
22.	dr. Jász Pál	Árpád u. 25.	jogtudományi dr., 1931.
23.	dr. Jenel Ferenc	Rákóczi u. 24.	bölcsész dr., 1930.
24.	Agh Zoltán	Litzenmayer u. 97.	gazdatiszt, 1932.
25.	Gray Sándor	Kálvária u. 21.	gépészmérnök, 1931.
26.	Remes Károly	Gőzmalom u. 1.	tanár: mennyiségt. term. tan. 1932.
27.	Horváth Árpád	Zöldfa u. 8.	tanár: vegytan, földrajz, 1931.
28.	dr. Schöpf Zoltán	Munkácsy u. 12.	jogtud. dr., 1933.
29.	dr. Trimmel Ferenc	Kálvária u. 1.	jogtud. dr., 1931.
30.	Draganits Endre	Teleky u. 27.	keresk. isk. tanár, 1931.
31.	Szabó Miklós	Apátor u. 8.	keresk. isk. tanár, 1931.
32.	dr. Turcsány János	Tompa u. 9.	államtud. dr., 1931.
33.	Major László	Zrínyi u. 6.	mérnök, 1932.
34.	Nagy Mária	Kálvária u. 18.	polg. isk. tanár, 1932.
35.	Turóczy Mária	Korvin u. 18.	középisk. rajztanár, 1929.
36.	gőzsi Kovács István	Homok u. 10. b.	mérnök, 1925.
37.	dr. Divéky Bezsilla Sándor	Szabadhegy.	jogtud. dr., 1933.
38.	dr. Helbig Henrich	Tűzéraktanya	jogtud. dr., 1931.
39.	dr. Leitner István	Rákóczi u. 15-17.	jogtud. dr., 1933.
40.	dr. Böröczky László	Teleky u. 3.	jogtud. dr., 1931.
41.	dr. Lampert László	Wesselényi u. 11.	jogtud. dr., 1934.
42.	dr. Schannen Lajos	Litzenmayer u. 12.	jogtud. dr., 1933.
43.	Erdélyi György	Megyeház u. 24.	gazdasági akad., 1933.
44.	Veöreös Boldizsár	Vilmos cs. u. 10.	gépészmérnök, 1920.
45.	Ráskay Zoltán	Rákóczi u. 42.	gépészmérnök, 1930.
46.	dr. Remes György	Pénzügyigazgatóság	jogtud. dr., 1930.
47.	dr. Sehmídt Ferenc	Gőzmalom u. 1.	jogtud. dr., 1932.
48.	Mispál István	Töltésszer 7.	mérnöki okl., 1930.
49.	dr. Léghman István	Buda u. 11.	jogtud. dr., 1932.
50.	Sámson László	Megyeház u. 3.	tanár: mat. fiz., 1933.
51.	Rébenstreit Nándor	Szt. Háromság u. 8.	gazd. akad., 1927.
52.	Magyaryné Künsztler Anna	Munkás u. 1.	tanár: magyar-latin, 1926.
53.	Főföldi Kálmán	Attila u. 13.	gazd. akad., 1933.
54.	Schneider István	Győrszabadhegy	gyógyszerész, 1930.
		Apáczta u. 4.	

sával segíteni igyekeztek. Hangsúlyozni kívánjuk Méltóságodnak, hogy az ifjúság teljesen tisztában van a gazdasági helyzettel, éppen ezért a legnagyobb türelemmel és szeretettel várt ezen időkig, amikor végre, örömeinkre nemcsak hatósági intézkedések, hanem a társadalom maga is segítő kezet nyújt, s ha erőlködve is, de munkát adott egynéhányunknak. Szívünk teljes melegevel arra kérjük Méltóságodat, hogy ezen legnemesebb okokból származó megindított társadalmi mozgalmat továbbra is fenntartani és fejleszteni szíveskedjen, amelyhez felajánljuk szolgálatkészségünket és sajnos mind ez ideig kihasználatlan munkaerőnket. Nem karitatív segítyezést kérünk, hanem oly munkaalkalmat, amelyben tanulmányaink értékesítése révén munkaadóinknak fizetésünkért teljes ellenértéket adhatunk, és szeretett hazánk előbbre jutásában is tevékeny részt vehetünk. Miután tudjuk, hogy az egyes állami intézmények is kötelezve vannak néhány diplomás munkanélküli felvételére, arra kérjük Méltóságodat, hogy a győri állami intézményeknél betöltésre kerülő munkahelyekre lehetőleg csak győri és Győr környékbéli állástalan diplomás jelöltessék. Sajnos, máris előfordult, tudomásunk szerint nem is egy esetben, hogy a helybeli érdemes pályázó kérelmének ellenére a fővárosi nyert elhelyezést Győrben. Elég sokan vagyunk ahhoz, hogy közülünk kerülhessenek ki azon szerencsések, akik munkához juthatnak. Felhívjuk Méltóságod figyelmét arra is, hogy például a tanárok elhelyezkedésének problémája megoldható lenne az álláshalmazok megszüntetése útján. Szívesen rendelkezésére állanak Méltóságodnak állástalan tanáraink ezen irányú statisztikai adataikkal. Tudomásunk van arra vonatkozólag is, hogy a győri földmérési hivatal több mérnököt fog felvenni. Tekintettel arra, hogy

ezen állásokra jelenleg a szükségesnél több komoly jelentkező is akad sorainkban, kérjük sürgős támogatását érdekünkben. Ugyancsak nagyszámú jogvégzett tagtársunk szeretne a győri bíróságokhoz bekerülni. Köz- és mezőgazdász társaink a legnagyobb örömmel vállalnának munkát és állást Győr és környékének mezőgazdasági fellendítése érdekében.

Méltóságos Uram! Sok lehetőség kínálkozik az állástalan diplomás ifjúság elhelyezkedésére. Csak az együttérzés hiánya volt eddig is annak akadálya. Türelemmel vártunk és reméltünk, és sajnáljuk, hogy ölbe tett kézzel kell várakoznunk most is, amikor... az erők teljes összefogására és kihasználására van szükség.

Méltóságos Uram! Reméljük, hogy irányunkban mutatózó kedvező közhangulatban Méltóságod szeretetteljes további segítségével a győri állásokat helybeliekkel fogják betölteni. Ez irányú tiszteletteljes kérésünk és ismételt hálás köszönetünk nyilvánítása mellett maradtunk alázatos tisztelettel

Győr, 1934. február 25.

a Győri Állástalan Diplomások."

A sok hiábavaló kérvényezés, idegölő kilincselés után pedig az állástalan diplomások egy része megpróbált saját maga enyhíteni sorsán. A számtalan kísérlet közül ehelyütt csak egyet mutatunk be például, néhány kenyér nélküli tanító kétségbeesett s eredménytelen próbálkozásának dokumentumát, egy, a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez írott levelet:⁴

⁴ OL VKM iratai, ADOB-iratok 194—195.

Jegyzet:

„A VI. ügyosztálynak a kérelmet fedezet hiánya miatt nem áll módjában teljesíteni.”

sával segíteni igyekeztek. Hangsúlyozni kívánjuk Méltóságodnak, hogy az ifjúság teljesen tisztában van a gazdasági helyzettel, éppen ezért a legnagyobb türelemmel és szeretettel várt ezen időkig, amikor végre, örömeinkre nemcsak hatósági intézkedések, hanem a társadalom maga is segítő kezet nyújt, s ha erőlködve is, de munkát adott egynéhányunknak. Szívünk teljes melegevel arra kérjük Méltóságodat, hogy ezen leg-nemesebb okokból származó megindított társadalmi mozgalmat továbbra is fenntartani és fejleszteni szíveskedjen, amelyhez felajánljuk szolgálatkészségünket és sajnós mind ez ideig kihasználatlan munkaerőnket. Nem karitatív segélyezést kérünk, hanem oly munka-alkalmat, amelyben tanulmányaink értékesítése révén munkaadóinknak fizetésünkért teljes ellenértéket adhatunk, és szeretett hazánk előbbre jutásában is tevékeny részt vehetünk. Miután tudjuk, hogy az egyes állami intézmények is kötelezve vannak néhány diplomás munkanélküli felvételére, arra kérjük Méltóságodat, hogy a győri állami intézményeknél betöltésre kerülő munkahelyekre lehetőleg csak győri és Győr környékbeli állástalan diplomás jelöltessék. Sajnos, máris előfordult, tudomásunk szerint nem is egy esetben, hogy a helybeli érdemes pályázó kérelmének ellenére a fővárosi nyert elhelyezést Győrben. Elég sokan vagyunk ahhoz, hogy közülünk kerülhessenek ki azon szerencsések, akik munkához juthatnak. Felhívjuk Méltóságod figyelmét arra is, hogy például a tanárok elhelyezkedésének problémája megoldható lenne az álláshalmozások megszüntetése útján. Szívesen rendelkezésre állanék Méltóságodnak állástalan tanáraink ezen irányú statisztikai adataikkal. Tudomásunk van arra vonatkozólag is, hogy a győri földmérési hivatal több mérnököt fog felvenni. Tekintettel arra, hogy

ezen állásokra jelenleg a szükségesnél több komoly jelentkező is akad sorainkban, kérjük sürgős támogatását érdekünkben. Ugyancsak nagyszámú jogvégzett tagtársunk szeretne a győri bíróságokhoz bekerülni. Köz- és mezőgazdász társaink a legnagyobb örömmel vállalnának munkát és állást Győr és környékének mezőgazdasági fellendítése érdekében.

Méltóságos Uram! Sok lehetőség kínálkozik az állástalan diplomás ifjúság elhelyezkedésére. Csak az együttérzés hiánya volt eddig is annak akadálya. Türelemmel vártunk és reméltünk, és sajnáljuk, hogy ölbe tett kézzel kell várakoznunk most is, amikor... az erők teljes összefogására és kihasználására van szükség.

Méltóságos Uram! Reméljük, hogy irányunkban mutatkozó kedvező közhangulatban Méltóságod szeretetteljes további segítségével a győri állásokat helybeliekkel fogják betölteni. Ez irányú tiszteletteljes kérésünk és ismételt hálás köszönetünk nyilvánítása mellett maradtunk alázatos tisztelettel

Győr, 1934. február 25.

a Győri Állástalan Diplomások."

A sok hiábavaló kérvényezés, idegölő kilincselés után pedig az állástalan diplomások egy része megpróbált saját maga enyhíteni sorsán. A számtalan kísérlet közül ehelyütt csak egyet mutatunk be például, néhány kenyér nélküli tanító kétségbeesett s eredménytelen próbálkozásának dokumentumát, egy, a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez írott levelet.⁴

⁴ OL VKM iratai, ÁDOB-iratok 194—195.

Jegyzet:

„A VI. ügyosztálynak a kérelmet fedezet hiánya miatt nem áll módjában teljesíteni.”

„Nagyméltóságú Miniszter Úr!
Kegyelmes Urunk!

A budapesti állástalan tanítók a Diplomások Önszövetségéhez fordulva, részint a saját, részint az összes kereset nélküli diplomások étkezési gondjainak jelentős megkönnyítésére, filléres étkezők megnyitását határozták el. A székesfővárosnak és néhány derék vállalatnak a segítségével első étkezőnk már meg is nyitottuk a napokban, V. Markó utca 7. I. 1. alatt kibérelt helyiségeinkben, s. ez már a nyomorgó fiatal magyar értelmiség rendelkezésére áll anyagönköltési áron, sőt súlyosabb esetekben ingyen is.

Mivel az állástalan tanítók segélyezése iránt a Kultuszminisztériumba beadott eddigi kéréseink mind válasz nélkül maradtak, mély tisztelettel kérjük Nagyméltóságodat, hogy az állástalan tanárokat-tanítókat étkezőakciónk anyagi támogatása formájában kegyeskedjék segítséghez juttatni. Tisztelettel kérjük Nagyméltóságodat, hogy akciónk pénztára számára tíz állástalan tanár és tíz állástalan tanító étkezésének költségét — 20×25 ,— pengőt, vagyis 500,— pengőt — havonta kiutalni szíveskedjék.

Ez a segítség — a mi kitartó munkánk által megsokszorozódva — több száz fiatal, jelenleg pusztuló erőt mentene meg a jövő nemzetépítő munkája számára.

A közeli napokban valamennyi napilap riportokat fog írni első étkezőnkéről (melyben állástalan tanítók a pincérek és tanítónők a szakácsok és »cselédek«), de addig is az újságírók érdeklődését visszatartjuk, amíg biztosan nem tudjuk, hogy a fővárosban, magánvállalatokon kívül a legilletékesebb szerv: a Kultuszminisztérium segítségét is közölhetjük-e a nyilvánossággal.

Legyen szabad megemlítenünk, hogy étkezőnkben jelenleg nyolcan dolgozunk, mindnyájan okleveles pedagógusok; minden munkát magunk végzünk, s a nyolcan összesen kb. 200 pengőt veszünk ki étkezőnk pénztárából havi fizetésként, de ezt is csak akkor, ha egyéb kiadásainkon kívül fizetésünkre is jut.

Eppen ezért mély tisztelettel kérjük Nagyméltóságodat, hogy kérésünket méltányosan s a lehető legrövidebb idő alatt elintéztetni kegyeskedjék.

Maradunk Nagyméltóságodnak őszinte tisztelői s a magyar népnevelés ügyének szolgálatra kész katonái:

Budapest, 1935. május 22-én.

Kékes István s. k.
okl. tanító,
a menza-akció vezetője

Wasváry I. tanár, s. k.
a.D. Ö. Sz. elnöke

Mudrony Emma s. k.
okl. tanítónő
konyhavezető

Koltai Margit s. k. Bernovics Vilma s. k. Tóth Pál s. k.
okl. tanítónő okl. tanítónő okl. tanító

Megyeri Jenő s. k. Horváth Lajos s. k. Rösler Irén s. k.
okl. tanító okl. tanító okl. tanítónő

az étkező alkalmazottai.”

Álljunk meg egy kis időre a munka nélküli értelmiségi fiatalok alázatos kérvényeinek, reménytelen mozgalmairól tanúskodó iratainak olvasásában. Vizsgáljuk meg: mikor, s hogyan kezdődött a válság, hogyan jutott el az ellenforradalmi rendszer társadalma ahhoz, hogy az iskola padjait elhagyó fiatalok ezrei munka nélkül sínylődve, kihasz-

nálatlan munkaerejüket és energiájukat elpazarolva, kétségbeesve tengődjenek egy olyan országban, ahol gyakran 200 tanulóra jutott egy pedagógus, ahol még évente tízezrek pusztultak el orvos hiányában, és a technikai elmaradottság mérnökök egész légiójának munkába állítását kívánta volna!

ÍGY KEZDŐDÖTT

1919 decemberében dr. Weisz István belügyi államtitkár kijelentette:

„Nálunk már béke idején is kb. háromszor annyi volt a köztisztviselők száma, mint amennyi el tudta volna látni a közszükségletet.”⁵

Hegedüs Lóránd pénzügyminiszter 1921 februárjában a parlamentben, a takarékosági program tisztviselőkre vonatkozó részének a vitáján, megerősítette ezt az állítást.⁶

Az első világháború előtt Magyarország területe — Horvátország és Szlavónia nélkül — 282 840 km², lakosainak száma 18 264 553 volt. Ezen belül — 1914-ben, közvetlenül a háború kitörése előtt — 331 920 volt az állami alkalmazottak s 65 049 a köztisztviselők száma. A világháború után az ország területe 92 883 km²-re, népessége pedig 7 980 143 főre zsugorodott, az állami alkalmazottak száma azonban csak 209 083 főre csökkent. Az 1921—1922. évi állami költségvetés szerint 69 765 közigazgatási tisztviselő volt az országban. E számban nem szerepelnek a háború után nagymértékben megszaporodott kisegítő, ideiglenes stb. irodai dolgozók, akikkel együtt 1925-re 77 765 főre növekedett a tisztviselőréteg.

⁵ Magyar Köztisztviselők Lapja, 1919. december 31.

⁶ Lásd Pesti Hírlap, 1921. február 15.

A világháború előtti 65 049 köztisztviselő háromszorosan múlta felül egy 18 milliós ország szükségletét; hogyan ne hezedett volna nyomasztó teherként 77 765 köztisztviselő egy 8 milliós országra!

Kik voltak ennek a feltűnően népes köztisztviselő-rétegnek a tagjai, s hogyan lehetséges az, hogy számuk a lakosság számának jelentős csökkenése idején megnövekedett?

A magyar köztisztviselő-réteg sajátos módon alakult ki. Míg nyugaton általában a feltörő polgárságból, a Balkánon pedig a török járom alól felszabadult nép módosabb elemeiből toborzódott a közigazgatási szervezet személyzete, addig Magyarországon a volt nemesek, a XIX. század második felétől tömegesen földjüket veszített birtokokok sajátították ki az államapparátust. A magyar nemesi osztály a XVIII. század végén az ország lakosainak számához viszonyítva sokkal nagyobb volt, mint bárhol másutt Európában. Míg Franciaországban 180, Alsó-Ausztriában 152, Felső-Ausztriában 353, Csehországban 282 lakosra jutott egy nemes, addig Magyarországon minden 20—21-ik lakos nemesember volt.⁷

A kiegyezés után az elszegényedett földbirtokosok — az úgynevezett dzsentrik — előtt nyitva állott az út, hogy bekapcsolódjanak a fejlődő kapitalizmus vérkeringésébe, s részt vegyenek a magyar ipar és kereskedelem felvirágoztatásában. A dzsentrik azonban inkább a közigazgatás tisztviselői posztjait szállták meg, a legfelsőbbektől — ahogy a felsőbbek beteltek — a legalacsonyabbakig. Az ipari és kereskedelmi életbe való bekapcsolódásukat megakadályozta sajátos dzsentri szemléletük. Vágyuk nem az ország felvirágoztatása volt, hanem régi úri életviszonyaik fenntartása, görcsös kapaszkodásuk az eleve biztosított kiváltságos helyzethez. Ha nincs többé nemesi cím és földbirtok, ami

⁷ Vö. Kassai Géza: Magyar történelmi sorsfordulók és a nemzetiségi kérdés. Kossuth Könyvkiadó 1959. 12—13. old.

kiemelné őket a társadalom többi rétege közül, akkor pótolja ezt az állami hivatal. Szekfü Gyula így ír erről a folyamatról:

„A volt privilegizált osztályok görcsösen ragaszkodtak az »úri« pályákhoz, s inkább végképp leszállottak, fokról fokra csúszva — a társadalmi létrán, semhogy hirtelen kiragadják magukat megszokott körükből, és az ipari produkció vagy a kereskedelem szolgálatába álljanak. A tönkrement agrárcsaládok fiai városokba toltak, és ott megszállták az állami, megyei, városi hivatalokat, le egészen az írnokságig, mert ezen a helyeken korlátolt látókörük és világot nem ismerő felfogásuk szerint továbbra is »urak« — más nyelven ily értelemben nem fordítható szó! — maradtak.”⁸

Ilyen módon a magyar köztisztviselői kar egy különös dzsentri tisztviselői réteggé alakult. A dzsentri családokban természetessé vált, hogy a gyermekek köztisztviselői pályára menjenek. A szülők úgy érezték, hogy a magyar állam szinte köteles tisztviselői helyet biztosítani minden dzsentriivadék számára, s mivel kellő családi és társadalmi kapcsolatokkal rendelkeztek — az úri Magyarországon, a protekció hazájában —, rendszerint el is érték, hogy fiaik állami hivatalba kerüljenek. Az állami, megyei, önkormányzati tisztviselői állások betöltése hovatovább a dzsentri kiváltságává vált. Dr. Weisz államtitkár így ír erről 1919 decemberében:

„... A tisztviselői kiválasztásnál nem érvényesül a helyes szelekció elve. Kaszinói összeköttetések, miniszteri barátságok, választásoknál sógorság, komaság a

⁸ Szekfü Gyula: Három nemzedék és ami utána következik. Kir. Egyetemi Nyomda 1938. 246. old.

döntő tényező, nem csoda aztán, hogy a kellő tudás, önfegyelmezés, szakismeret nélkül tengődő társaság szorosan összetart, hogy a jogos kritikával szemben egymást és önmagukat megvédjék.”⁹

Mivel a köztisztviselői pálya a magyar dzsentriréteg „tradíciójává” — minden dzsentri-fiatal életpályájává — vált, a köztisztviselők számának növelését gyakran nem a közigazgatás valóságos szükségletei, hanem az elhelyezkedésre törekvő dzsentrik száma határozta meg. Ezzel magyarázható, hogy a köztisztviselők létszáma már az első világháború előtt messze felülmulta a valóságos szükségletet. Az ország akkor még valahogyan el tudta viselni ezt a terhet. A háború után azonban — amikor a köztisztviselők száma az ország lakosságához mérten közel megháromszorozódott — a helyzet tarthatatlanná vált. Míg 1914-ben minden 377-ik lakosra, addig 1921-ben már minden 134-ik lakosra jutott egy állami tisztviselő.

Vizsgáljuk meg, milyen forrásai voltak a köztisztviselőréteg megnövekedésének? Kétségtelen, hogy a világháború alatt hadbavonultak helyett alkalmazott új tisztviselők jelentős százalékban hozzájárultak e réteg gyarapodásához. Akkor özönlöttek be a közhivatalokba a középosztálybeli nők is. A viszonylagos növekedés leglényegesebb tényezője azonban a sovínisza uszítás következtében a szomszédos országokból Magyarországra „menekült” köztisztviselők tömege volt. Az Országos Menekültügyi Hivatal kimutatása szerint az országba érkezett 99 125 kereső-között 44 253 közalkalmazott szerepelt; ezek majdnem kivétel nélkül mind köztisztviselők voltak. E tömeggel szemben csupán 341 ügyvéd, 280 orvos és gyógyszerész „menekült” az országba.¹⁰

⁹ Magyar Köztisztviselők Lapja, 1919. december 31.

¹⁰ Jelentés az Országos Menekültügyi Hivatal négyévi működéséről (önálló kiadvány) 38. old. Lásd még OL PM Genfi anyag. X. köt.

Azok jöttek tehát, akik megszokták, hogy megélhetésüket közvetlenül az államtól kapják. A magyar köztisztviselők, úri gögjükől eltelve, s a nacionalizmustól megfertőzve, sok keserűséget és megaláztatást okoztak a nemzetiségi lakosoknak, s most féltek, hogy valamit visszakapnak ebből; féltek, hogy a fiatal burzsoá nemzeti állam úgy fog majd bánni velük, ahogyan ők bántak a nemzetiségekkel. A hatalomra került ellenforradalom sovínisza uszítása csak szította ezt a hangulatot. A felelőtlen nacionalista propaganda keservesen visszaütött, amikor az ellenforradalmi kormánzatnak az országba özönlött köztisztviselők tízezreinek eltartásával kellett szembenéznie. Ez a népellenes rendszer, amelynek alig volt tömegbázisa, nem kismértékben éppen a már származásánál és társadalmi helyzeténél fogva is forradalomellenes érzelmű, a mindenkori kormánzatnak anyagilag és erkölcsileg kiszolgáltatott rétegre akart támaszkodni. Hatalmas propagandát indított a magyar dzsentri köztisztviselők és a hozzájuk hasonlók megnyerésére és megtartására; arra törekedett, hogy ezek az adott ellenforradalmi rendszerben lássák érdekeik, régi „tradícióik” s az ebből származó kiváltságaik védelmezőjét. Gróf Bethlen István miniszterelnök már 1920 júniusában kijelenti a parlamentben, hogy „az igazi demokrácia biztosítja az intelligens osztályok vezető szerepét”¹¹. 1921. október 20-án Pécsen még nyíltabban beszél erről a kérdésről: „Újból életképessé kell tennünk, és hatalomhoz kell juttatnunk a magyar keresztény intelligenciát.”¹² 1923 októberében már ilyen irányú politikájának egyes eredményeiről számol be Balassagyarmaton.¹³ Bejelenti, hogy „az új választójog révén sikerült a magyar intelligencia vezető

¹¹ Gróf Bethlen István beszédei és írásai. Genius Könyvkiadó Rt. kiadása 1933. 159. old.

¹² Ugyanott, 196. old.

¹³ Ugyanott, 314. old.

szerepét a jövőre is helyreállítani”. A bethleni politikai terminológiában a „magyar történelmi intelligencia”, a „keresztény intelligencia”, a „keresztény középosztály” elnevezésű társadalmi csoportok szinte teljesen azonosak voltak a köztisztviselőkkel. E tényt különben számtalanszor hangoztatták az ellenforradalom vezetői és teoretikusai. Weisz István is egyértelműen megfogalmazta ezt 1930-ban megjelent könyvében, amikor a következőt írja: „Középosztályunk lényegileg tisztviselőosztály.”¹⁴ Hogy kit ért Bethlen a magyar intelligencián, arra rávilágít többek között 1927-ben, az Egységes Pártban tartott egyik beszéde.

„Tekintetbe kell vennünk azt is — mondotta —, hogy a közigazgatásban és az önkormányzatban is meg kell őriznünk a magyar intelligenciának azt a szupremáciáját, amelyre az általános választójog korszakában minden nép rászorul.”¹⁵

A dzsentri köztisztviselőre tehát — a sajátos magyar fejlődés e kóros maradványára — szüksége van a hatalomra jutott ellenforradalmi rendszernek. De hiába lát hozzá féktelen demagógiával e réteg tartós megnyeréséhez — „uralma visszaállításának” s más valóságos és látszólagos kiváltságok ígérésével és adásával —; a kis, háborút veszített ország képtelen kiváltságosan eltartani ilyen hatalmas köztisztviselői kart. Ezt a rendszer vezetői és a külföldi megfigyelők egyaránt világosan látják. Amikor a kormány gazdasági konszolidációt akar végrehajtani, s ennek sikerét csak a Népszövetség segítségével remélheti, akkor a Népszövetség egyik feltételként épp az államapparátus nagyfokú leépítését jelöli meg. A nyugati tőkéseknek olyan or-

¹⁴ Weisz István: A mai magyar társadalom. Magyar Szemle Társaság, 1930. 104—105. old.

¹⁵ Lásd Id. mű, 167. old.

szágra van szükségük, amelynek gazdaságát nem teszi tönkre az államapparátus fenntartásának költsége, amely képes úgy gazdálkodni, hogy vissza tudja majd fizetni a kölcsönt, busás kamataival együtt. Mindenki látta az államapparátus leépítésének elkerülhetetlenségét, kivéve az érdekelteket: a köztisztviselőket.

Már 1919-ben sok tisztviselő vált munkanélkülivé. Az ellenforradalmároknak, hatalomra kerülésük után, a bosszú volt az első gondolatuk. A gyilkos fehérterror végigszágulott az országon. Pusztító dühvel irtotta elsősorban a kommunistákat, de a nem kommunistákat is: mindenkit, aki a proletárdiktatúra mellé állt, vagy akár csak szimpatizált azzal. Minden munkás és szegényparaszt eleve gyanús volt. De amennyire természetesnek tűnt az ellenforradalmárok szemében, hogy a munkások és az agrárproletárok zöme a Tanácsköztársaság mellé állt, annyira érthetetlen volt számukra, hogy az állami tisztviselők között is akadtak olyanok, akik vállalkoztak a proletárdiktatúra szolgálatára. Irgalmatlan hadjáratot indítottak a köztisztviselők leghaladóbb része ellen. Elég volt a legkisebb előléptetés elfogadása a Tanácsköztársaság kezéből, egy-egy elejtett szó, a proletárdiktatúra elismerése, egy rendelet végrehajtása vagy éppen egy haragosának a rosszindulatú besúgása ahhoz, hogy egy tisztviselő egzisztenciáját tönkretégyék, évtizedekre megbélyegezzék, meghurcolják.

Az ellenforradalmi rendszer urai siettek a tisztviselői kar „megtisztításával”. Már 1919 augusztusában elbocsátották mindazokat az alkalmazottakat és tisztviselőket, akiket a proletárdiktatúra helyezett állásukba: azonnal és „minden ellátásra való igény nélkül”. Így intézkedik erről a Tanácsköztársaság leverése utáni első rendeletek egyike:

„Rövid határidőn belül, minden ellátásra való igény nélkül el kell bocsátani az 1918. évi október óta kine-

vezett vagy alkalmazott tisztviselőket és egyéb alkalmazottakat, amennyiben 1918. évi október hó 31. óta kerültek első ízben közszolgálati alkalmazásba.”

Ugyanez a törvény azt is kimondotta, hogy a tényleges szolgálat kötelekéből el kell bocsátani

„azokat a köztisztviselőket és egyéb közszolgálati alkalmazottakat, akik 1918. október 31-től a mai napig hazafiatlan, társadalomellenes, vagy közerkölcsbe ütköző magatartást tanúsítottak, akiknek a magatartása azonban nem esett olyan súlyos megítélés alá, amely az illetőnek a szolgálatból való elbocsátását vonta volna maga után.”

A törvény értelmében azokat is elbocsátották,

„akikkel szemben a szabályszerű fegyelmi eljárás még nem indítatott meg, vagy nem volt befejezhető, vagy nem végződött hivatalvesztésre szóló jogerős határozattal”.¹⁶

A fentiek értelmében tehát bárkit elbocsáthattak; azokat pedig, akik a két forradalom idején lettek állami tisztviselők, el kellett bocsátani. Megalakultak az igazoló bizottságok, s ezzel kezdetét vette az állami alkalmazottak legjobbjainak meghurcolása. Minden hivatal, intézmény, üzem, iskola stb. élére visszakerültek a régi, a Tanácsköztársaság alatt nagyjából elbocsátott reakciós vezetők, s ezek feladatává vált a fegyelmi elé állítandók névsorának összeállítása. Akik pedig erre a listára kerültek, azok semmi módon sem menekülhettek meg a gyakran hosszú ideig elhúzódó fegyelmi vizsgálattól s a fegyelmit rendszerint le-

¹⁶ Az 1920—22. évi Nemzetgyűlés nyomtatványai. 49. sz. 335. old.

záró büntetéstől, amely igen gyakran elbocsátás volt. De a fegyelmi ítélettel csak formailag záródott le a meghurcolás. A fegyelmi ténye évekig — legtöbb esetben végig az egész ellenforradalmi rendszeren — kísérte a tisztviselőt, elzárta előle az állami tisztviselőként való elhelyezkedés lehetőségeit, s csökkentette más munkaterületen való boldogulásának esélyeit is; leggyakrabban kényszerű munkanélküliségre kárhoztatta. A fegyelmi alá vont állami tisztviselő sokáig nem tudott elhelyezkedni, még akkor sem, ha fegyelmi enyhe büntetéssel vagy éppen felmentéssel végződött; az sem sokat használt, ha 1927—1930 között esetleg rehabilitálták.

A fegyelmi eljárás anyagi romlásba döntötte a tisztviselőket. Már megindítása is az állásból való felfüggesztéssel járt együtt. Akit pedig felfüggesztettek állásából, az a fegyelmi vizsgálat befejezéséig, illetve az ügy ítélettel való lezárásáig fizetésének csak egyharmad részét kapta. Ez a pénz nem volt elég a megélhetéshez. Ha valaki fellebbezett az ítélet ellen, akkor — amíg ügyét felül nem vizsgálták — ismét csak egyharmad fizetést kapott. Ezért gyakori eset, hogy a tisztviselők nem fellebbeznek a kétségtelenül igazságtalan ítéletek ellen; ehelyett magánlevelet írnak a hivatal vezetőjéhez, a miniszterhez, a fegyelmi bizottság vezetőjéhez stb., amelyben tiltakoznak az ítélet miatt, s ugyanakkor megmagyarázzák, hogy ennek ellenére nem fellebbeznek, mert az anyagi romlás végpontján állnak, s ha továbbra is csak egyharmad fizetést kapnának, az éhhalálra ítélné őket. Természetesen így csak azok a kisebb — nem állásvesztésre ítélt — büntetés alá esők járhattak el, akik megmaradtak állásukban.

A fegyelmi vizsgálatok igen sok tisztviselőt érintettek. Az elbocsátásra ítélték között számosan vannak, akik csak véletlenül vagy magánbosszú alapján kerültek be a névsorba. A fegyelmi vizsgálatban részt vettek a legreakció-

sabb társadalmi szervek is, amelyeknek véleményezése igen súlyosan esett a latba. A fegyelmi vizsgálatok aktáiban minden „vádolt” anyaga mellett ott találhatunk egy-két aláíratlan, géppel írt papírcsíkot, az illető politikai jellemzését. A vizsgálatok során készült feljegyzésekből kiderül, hogy ezeket a jellemzéseket az „illetékes” társadalmi szervek egyike (EME, KANSZ stb., amelyekről alább még szó lesz — Szerk.) adta. E társadalmi szervek egy képviselője ott ült minden fegyelmi bizottságban, s az ítélet és a jegyzőkönyv az ő aláírása nélkül nem volt érvényes.

A Közalkalmazottak Nemzeti Szövetsége (későbbiekben: KANSZ), a közalkalmazottak ún. érdekvédelmi szervezete, memorandumot szerkesztett „a közszolgálati alkalmazottak elbocsátásának szempontjairól”. A memorandum első pontja szerint az elbocsátás okai lehetnek: „hazafiatlanság, destruktív felfogás, ha valaki jelenleg is szabadkőműves, aljasságból elkövetett fegyelmi vétség, közerkölcsbe, vagy jellembe ütköző tevékenység, munkakerülés”.¹⁷ Azt is el kellett bocsátani tehát, aki szabadkőműves eszméket vallott vagy „destruktív” felfogású volt; s ezt a közszolgálati alkalmazottak állítólagos „pártatlan” és „politikamentes” érdekvédelmi szervezete állította fel mércéül. A megbüntetett vagy elbocsátott közalkalmazottak nagy része sohasem volt kommunista, legfeljebb hivatását szerető tisztviselő vagy pedagógus, aki végrehajtotta a Tanácsköztársaság helyes rendelkezéseit. Ez azonban éppen elég „bűnnek” számított a rendszer urainak a szemében.

A kommunistákat vagy kommunista-gyanúsakat internálták és börtönbe zárták; náluk a fegyelmi eljárás csupán formális volt: automatikusan állásvesztést jelentett.¹⁸

¹⁷ OL. Halla Aurél iratai. „A” dosszié.

¹⁸ Hegedüs Lóránd Tomcsányi Vilmos igazságügyminiszterhez e tárgyban írott s idézett levelét lásd FL Bp. Ítéletábla elnöki 1921. J. A. II. E. 4658. PM.

1919—1920-ban zsúfolásig megteltek a börtönök, Horthyék már nem tudják hová elhelyezni a letartóztatottakat. Erre utal többek között dr. Kirchner igazságügyminisztériumi osztályfőnök egyik levele, amelyet a budapesti főügyészséghez intézett 1920. március 22-én.

„A székesfővárosnak napról napra növekvő kriminalitása azzal a veszéllyel fenyeget — írja —, hogy a budapesti fogházakban letartóztatottak elhelyezése a fogházak állandó túlszűfolttsága következtében rövid idő múlva lehetetlenné válik. Különösen nehezíti a bajt a vizsgálati foglyok és előzetes letartóztatottak nagy száma... Egyedüli megoldásnak mutatkozik a folyamatban levő bűnügyek *mielőbbi befejezése*...”¹⁹

A vizsgálatok lassúságára utal egy másik levél is, amelyben Rassay igazságügyminisztériumi államtitkár a budapesti büntetőtörvényszék elnökét a vizsgálatok meggyorsítására szólítja fel.²⁰ De hiába sürgették az eljárásokat; a bíróság nehezen tudott legalább látszólagos indokokat és bizonyítékokat összeállítani. A világ haladó közvéleménye felháborodva tiltakozott a magyarországi fehérterror politikai üldözései ellen. 1920 januárjában többek között Anatole France és Pierre Renaudel emelte fel szavát az „Arbeiter Zeitung”-ban a gyilkosságok és üldözések ellen. Herczeg Ferencsel az élen egy sor, az ellenforradalmat szolgáló író és újságíró közösen válaszolt a tiltakozásokra; mentegőzték, de az üldözéseket ők sem tudták letagadni.²¹

Az üldözött, meghurcolt s többségükben vagy azonnal, vagy a következő évek elbocsátásai során állásvesztésre

¹⁹ FL Bp. Ítéltábla elnöki 1917—1919. J. A. 54. 4125. sz. eredeti levél hosszabb szövegéből.

²⁰ FL Bp. Ítéltábla elnöki 1917—1919. J. A. 54. 30.805. sz. Eredeti.

²¹ Lásd Népszava, 1920. június 8. — Részletesen beszámol az úgyről.

ítélt tisztviselők nevetséges kis vádak alapján veszítették el egzisztenciájukat. A nagy számban rendelkezésünkre álló anyagból az alábbiakban csupán néhány ügyet ragadunk ki, amelyekben — mint cseppben a tenger — tükröződik e vizsgálatok teljes valósága.

Dr. Gerő Andor 30 éves törvényszéki jegyzőt a budapesti törvényszék fegyelmi bizottsága hivatalvesztésre ítélte,

„mert 1918. év november havában belépett a bírósági jegyzők szabad szakszervezetébe, s annak felbomlásáig tagja maradt... 1919. március 29-től május 3-ig a vörösség újpesti szervezeténél mint igazságügyi megbízott működött, május 3-tól június 19-ig pedig a vörös hadsereg kőbányai szervezeténél mint vádbiztos vállalt állást.”

A fegyelmi tárgyaláson bebizonyosodott, hogy ezek az állások azonosak voltak régi beosztásával — az ügyészégi megbízott hatáskörével —, az ítéletet ennek ellenére nem enyhítették.²²

A fegyelmi bizottság 1920. május 29-én dr. Hajdu József budapesti kir. büntetőtörvényszéki jegyzőt is állásvesztésre ítélte, mert

„1918. novemberében belépett a bírósági jegyzők és gyakornokok szabad szakszervezetébe, és egy alkalommal a Tanácsköztársaság alatt az Igazságügyminisztériumban dr. Engel József igazságügyi népbiztos beszédébe közbekiáltott: »túlvilági boldogsággal buzdítják az embereket«. Petri Elek püspök levélben igazolja, hogy Hajdu vallásos ember, és egyházi adóját 1919. évre kétszerezve fizette. Hajdu szakszervezeti belépési

²² FL Bp-i táblaelnöki reponenda 1920. (szám nélkül)

nyilatkozatát is előkeresik barátai, melyre ráírva találják, hogy »politikai kötelezettség nélkül« lépett be.”²³

Ennek ellenére először állásvesztésre ítélik, s csak hosszú utánjárás után változtatják ítéletét feddésre.

Greguserik Elek és Major Emilia Pest vidéki járásbíró-sági díjnokokat minden konkrét vád híján azért bocsátották el fegyelmi úton, mert

„mindkettő magaviselete olyan volt, amellyel a proletárdiktatúra vezetőségének bizalmát teljes mértékben kiérdemelték, amellet bizonyíték az, hogy a forradalmi törvénszéknél való szolgálattételre is alkalmasnak találtattak, s itt hosszabb ideig tényleg működtek is.”²⁴ (Mint díjnokok!)

Lendvay Béla elemi iskolai tanítót is elbocsátották, mert a Tanácsköztársaság idején vállalta a II. kerületi Medve utcai községi iskola vezetését, és „szociális érzelmű volt”²⁵. 1923-ban sok utánjárásra enyhítették az ítéletet, azzal a kikötéssel, „hogy 5 évig mint tanító és nevelő sehol sem alkalmazható”. A tanító nem nyugodott meg az ítéletben; ügye még 10 év múlva, 1930-ban sem záródott le. A fővárosi tanács fegyelmi bizottsága Csizmarik Józsefet a következő indokkal állásvesztésre ítélte:

„A proletárdiktatúra alatti magatartása nem irányult közvetlenül a tanácskormány megszilárdítására, mégis... a fővárosi szemétfeldolgozó üzem munkástanácsának tagjaival való barátságos viselkedése, a telephoz beosztott több hivatalnokkal együtt való mulatozása — és általában a komoly időkhöz nem illő, hiva-

²³ Ugyanott (szám nélkül). Eredeti.

²⁴ Ugyanott, 1921. (szám nélkül). Eredeti.

²⁵ FL Tan. iratok. VII. 10.933/1919. Eredeti.

talos állásával össze nem férő magatartása — alkalmas volt arra, hogy az üzemi munkások fegyelmeire is demoralizáló hatással legyen.”²⁶

Azt hihetnénk: Csizmarik magasabb beosztású vezető hivatalnok volt, hogy ilyen súlyosan esik a latba, ha a Tanácsköztársaság alatt a munkástanács néhány tagjával inni ment. A valóságban alacsony beosztású, ideiglenes hivatalnokként dolgozott, főgépészi beosztásban a fővárosi szemételepen. Sok kilincselés után Csizmariknak is sikerült feddésre változtatni az ítéletet. Bornemissza Ferencné fővárosi elemi iskolai tanítónőt 1920. január 29-én megintették, mert

„bár a proletárdiktatúra Magyarországon való megvalósításának módszerét elítélte, de egy magánbeszélgetésben azt mondta, hogy a kommunista eszmék, ha a proletárdiktatúra Magyarországon meg is bukik, 50—60 év múlva az egész világon el fognak terjedni”.²⁷

Kovács György járásbíró-sági altisztet 1920. június 7-én a fegyelmi bizottság azért ítélte 500 korona pénzbüntetésre, mert

„...a proletárdiktatúra alatt hivatali kötelességét lanyhán teljesítette, a bírósági tisztviselőkkel szemben nem tanúsította a köteles tiszteletet, ami a hivatali rend és fegyelem fenntartása érdekében szükséges”. S most nézzük meg a fegyelmi ítélet szövegében, mi volt ez a súlyos rendbontás! „A bírósági tisztviselőket, sőt dr. Dumtsa Antal kir. járásbíró-t is »elvtársnak« szólította, a Feit Ábrahám részére tulajdonjog bekebe-

²⁶ FL 8733/1919. I. ü. o. Eredeti.

²⁷ FL Tan. iratok VII. 10.908/1919. Eredeti.

lezés iránti kérvényben a telekkönyvi hatóságot »Tisztelt elvtársak«-nak címezte.” (!)²⁸

A fegyelmi eljárások sokszor évekig elhúzódtak. Sokan évtizedekig fellebbeztek az ítéletek ellen. Anday Károlyt, a VII. kerületi Egressy úti polgári iskola igazgatóját például a proletárdiktatúra meghagyta vezető munkakörében. A tantestület tagjai közös levélben igazolták, hogy

„a vezetést nem szívesen vállalta el. A kommunizmust sohasem dicsérte, állandóan panaszkodott, s az elítélő bírálatokat állandóan helyeselte... Az érkező rendelkezéseket a tantestülettel együtt csak külsőségében és a nyilvánosság előtt szükséges látszat kedvéért intézte el... A tanulóknak az istentiszteletre való járást többször is lelkükre kötötte... stb.”

Ennek ellenére, csupán azért, mert igazgatóhelyettesi megbízatását a Tanácsköztársaság alatt is megtartotta, a sok mentő tanú mellett is először állásvesztésre ítélték, majd nyugdíjazták. 1926-ban már negyedszer kérte, 1927-ben, 1928-ban, 1944-ben pedig ismét kérte rehabilitálását.²⁹

Dénes László, a VIII. kerületi Dugonics utcai elemi iskola tanítója a Vörös Hadseregben szolgált. Mindkét helyen kapott fizetést. Bár az egyiket visszaküldte, a két fizetés ténye mégis ürügyül szolgált arra, hogy 1919 decemberében elbocsássák állásából. 1920 május végén az egyik Prónay-különítményes csapat nyílt utcán elfogta és a Nádor-laktnyába hurcolta. Itt két hétig kínozták, majd átadták az ügyészségnek, ahol vizsgálati fogság címén 4 hónapig fogva tartották. Közben a Prónay-csapat teljesen kifosztotta a lakását; minden ingóságát, még a gyermekei ruháit is elrabolta. 4 hónap múlva elejtették a vádat — mivel valóban

²⁸ FL Bp-i táblaelnöki reponenda 1921. (szám nélkül). Eredeti.

²⁹ FL Tan. ir. VII. 3149/1919. Eredeti.

semmit sem követett el. Dénes feljelentést tett, a hadügyminisztérium vizsgálatot indított, s megállapította: a feljelentésben foglaltak megfelelnek a valóságnak, „de mint-hogy a tettes kiléte megállapítható nem volt...” stb. az ügyet lezárja. Dénes többször fellebbezett; 1928-ban azután a hatóságok azzal intézték el a kérdést, hogy „elévült”.³⁰

Az 1919–20-as fegyelmi ítéletek, amint a bemutatott példák is érzékeltetik, távolról sem csak a kommunistákat érintették. A „kommunista fegyelmi” célja a tisztviselők és pedagógusok haladó részének üldözése volt.

Nincsenek megbízható adataink a „kommunista fegyelmi vizsgálatok” elé állított, s elbocsátott köztisztviselők számáról. A méretekre jellemző, hogy csak a fővárosi közigazgatásban és a fővárosi községi kezelésű iskoláiban (a budapesti állami és egyházi iskolák s a budapesti állami hivatalok tehát nincsenek benne a számban) több mint 1000 tisztviselőt és pedagógust vontak felelősségre. A fegyelmi elé állított közalkalmazottak a következő kategóriákra bonthatók:

Közigazgatási szakasz:

végleges tisztviselő	130 személy
ideiglenes tisztviselő	67 személy
altiszt, tűzoltó	82 személy
Összesen:	279 személy

Tanügyi szakasz:

a) felfüggesztés kimondásával indult fegyelmi	337 személy ellen
b) előzetes vizsgálat indult	295 személy ellen
c) fegyelmi jelentés ment a VKM-be	71 személy ellen
Összesen:	703 személy³¹

³⁰ FL Tan. ir. VII. 3980/1919. Eredeti.

³¹ Lásd Budapest székesfőváros közgyűlési jegyzőkönyvei 1920. 210. old.

Ezek az adatok a fővárosi tanács hivatalos adatai. A valóságban sokkal nagyobb a tanács által felelősségre vont és elbocsátott tisztviselők, pedagógusok száma. Erre mutat, hogy a Fővárosi Közlöny 1919. augusztus 15. és szeptember 5. között megjelent három száma — név szerint felsorolva — már 418 községi pedagógus elbocsátásáról vagy felfüggesztéséről ad hírt.³² 1920. október 15-ig a felelősségrevont 279 fővárosi közigazgatási tisztviselő közül még mindig csak 214-nek az ügye fejeződött be. A 214 befejezett vizsgálat közül 109 elbocsátással, 42 pénzbüntetéssel, 15 dorgálással, 48 pedig felmentéssel végződött.³³

A „kommunista fegyelmi” elé állított tisztviselőknek kb. felét tehát azonnal elbocsátották. Szerény becslés szerint is több ezer köztisztviselő vált kenyér nélkülivé az országban akkor, amikor a menekült tisztviselők ezrei kilincseltek hivatalról hivatalra, amikor a háború utáni gazdasági romlás a háborúból hazatért magántisztviselőkön kívül a magángazdaságok leépítése során elbocsátott tisztviselők tömegeit tette kenyér nélkülivé.

Ilyen körülmények között szinte reménytelennek látszott a tisztviselői pályákon való elhelyezkedés. Kétségbeesett tervek születtek az állás nélküli tisztviselők „átképzésére”, új életlehetőségeik kialakítására. Gyakori elképzelés volt abban az időben, hogy a magyar tisztviselőkérdést az ol-

³² A felfüggesztett és fegyelmi elé állított budapesti pedagógusok nagy számára utal Haller közoktatási miniszter 1920. évi nyilatkozata. „Elsősorban azt tekintem fő feladatommak, hogy az iskolákat alaposan megtisztítsam a bolsevista elemektől... Gondoskodni fogok róla, hogy egy tanférfi se kerülhessen vissza a katedrára, ha a vörös rémuralom előkészítésében vagy fenntartásában vétkes. Egyedül a fővárosban kb. 500 ügyet terjesztettek fel.” (Nemzetnevelés, 1920. 1. sz. Idézi: A klerikális reakció a Horthy-fasizmus támasza. I. rész. 1919–1930. Szerkesztette Balázs Béla. Művelt Nép 1953. 45. old.)

³³ Lásd Magyar Köztisztviselők Lapja, 1920. okt. 15.

daná meg, ha a remélt földreform során elsősorban az állástalan tisztviselők kapnának néhány hold földet. Még a mezőgazdasági problémák oly tekintélyes polgári szakértője is, mint Kerék, ilyen javaslattal áll elő „A földkérdés” c. munkájában. „A Magyar Köztisztviselők Lapja”, a köztisztviselők hivatalos szócsöve is hasonló tervekkel foglalkozik. 1920 áprilisában — „Kivándorlás helyett menjünk más pályákra itthon”³⁴ c. cikkében — azt javasolja, hogy a köztisztviselők a földreform során kapjanak néhány hold földet, s azon teremtsenek új egzisztenciát. A köztisztviselők „új egzisztenciájára” vonatkozóan a legkülönbözőbb tervek, javaslatok látnak napvilágot. Kosinszky Viktor országos borászati kormánybiztos „A közszolgálati alkalmazottak mezőgazdasági elhelyezkedése” c. vezércikkében azt ajánlja, hogy a közalkalmazottak feltétlenül kapjanak „birtokot”, s tanulják ott ki a gazdálkodás egy-egy ágát, pl. a borászatot.³⁵ Czettner Jenő egyetemi tanár, a Gazdaszövetség igazgatója szerint az elbocsátott tisztviselőket kis üzemek és bérletek révén kellene keresethez juttatni: alakításnak falusi szövetkezeteket a kapott földeken, létesítsenek kertészetet, méhészetet.³⁶ Buday Barna, az OMGE főtitkára, egyedüli kielégítő megoldásnak csak a tisztviselők mintaközségekbe való tömörülését tartja.³⁷ Szilády Zoltán 1921 augusztusában megjelent könyve azt fejtegeti, hogy az államnak hozzá kell segítenie a tisztviselőket, hogy földet vehessenek vagy bérelhessenek, s ott legalább egy barakklakást építhessenek, és nekifoghassanak gazdálkodni. Van-e ellentmondó javaslatok is. Hegedüs Lóránd, a GYOSZ elnöke, a Kereskedelmi Bank igazgatója, a későbbi pénzügyminiszter a köztisztviselők szabad pályákra való átcso-

³⁴ Lásd ugyanott, 1920. ápr. 15.

³⁵ Lásd ugyanott, 1920. április 30.

³⁶ Lásd ugyanott, 1920. május 31.

³⁷ Lásd ugyanott.

portosulást ajánlja, majd hozzáteszi: ha ez nem megy, vándoroljanak ki.³⁸ Ez utóbbi tanács felháborodást váltott ki a polgári közvéleményben. Buday László a következőképpen ír róla:

„Az a hetyke szó, amely a magyar értelmiség súlyos válságára nem tudott más megoldást ajánlani, mint a kivándorlást, meggondolatlanságában is komoly problémát vet fel, mely probléma, sajnos, a munkáselem feje felett is lébeg, s amellyel más háborúvesztes államokban aggodalmasan foglalkoztak már.”³⁹

Ugyanaznap, amikor Hegedüs Lóránd a szabadpályákra való átcsoportosulást ajánlja, Szávay Gyula, a Baross Szövetség főtitkára, a Kereskedelmi Kamarák Országos Irodájának igazgatója siet kijelenteni, hogy a magánkereskedelem és magánipar lesz a legkevésbé alkalmas a köztisztviselők befogadására.⁴⁰ Balkányi Kálmán, az OMKE igazgatója hozzáteszi: a kereskedelem egyelőre pang, nem ragyogó perspektíva. Szedjék le a kereskedelemről a béklyókat, akkor biztosan sok tisztviselő el tud helyezkedni e téren.⁴¹

Megindulnak a tömeges átképző tanfolyamok. 1920 októberében a Magyar Véderő Egyesület (MOVE) gyorsírási tanfolyamot, 1922 júniusában az Alföldi Magyar Közművelődési Egyesület háziipari tanfolyamot indít; majd 1922 júliusában a Közalkalmazottak Nemzeti Szövetsége (KANSZ) részvételével megalakul a Magyar Tisztviselők Háziipari Szövetkezete. A munka nélküli köztisztviselők elégedetlenségének leszerelésére a kormány is fűt-fát ígér. Bethlen

³⁸ Lásd ugyanott.

³⁹ Lásd Buday László: A megcsönkített Magyarország, 226. old.

⁴⁰ Lásd Magyar Köztisztviselők Lapja, 1920. máj. 31.

⁴¹ Ugyanott.

gróf már 1920 júniusában, a Teleki-kormány parlamenti bemutatkozásakor kijelenti, hogy a kormány támogatni fogja a tisztviselői tanfolyamokat, átképzési és foglalkozási akciókat, sőt maga is szándékszik ilyen akciókat indítani.

„Azon tisztviselők részére, akik kiszorultak az állami hivatalok keretéből, s azon menekültek részére, akik a tőlünk elszakadt területekről jöttek haza, átképző tanfolyamokat szervezünk, és fel fogunk állítani egy olyan organizációt, amely a maga erejével törekszik arra, hogy a tisztviselőknek az átképzés után tényleges munkaalkalmat is tudjon adni.”⁴²

A tisztviselők munkánélkülisége azonban nem csökkent, sőt inkább egyre növekedett. A kormány nem igen tudott gondoskodni munkaalkalomról. Az elbocsátottakon kívül a „menekült” köztisztviselők tömegei is egyre nyíltabban adtak hangot csalódásuknak. Az ellenforradalom urainak sovíniszta szölamai után azt hitték, hogy a haza tárt karokkal fogadja majd őket; abban a hiszemben hagyták ott egzisztenciájukat, hogy a magyar állam nemcsak bujtogatja, de majd el is tartja mindnyájukat. Lényegében a menekült, állás nélküli köztisztviselők nevében szólott Budaváry László a Nemzetgyűlés 1920. április 14-i ülésén elhangzott felszólalásában:

„Keserű csalódás érte őket, mert amint berobogtak azok a menekülteket hozó vonatok, a legnagyobb részvétlenséggel fogadták őket, otthagyták őket a pályaudvarokon, a vagonlakásokban... Nem várta őket a mi felsegítő karunk... hanem várta őket egy kor-

⁴² Bethlen: Id. mű, 162. old.

mányrendelet, amely kimondotta, hogy a menekült állami tisztviselők és állami alkalmazottak... illetményeiket visszamenőleg nem kaphatják meg... Még most is százával, sőt ezrével vannak állami tisztviselők és állami alkalmazottak, akik egész családjukkal kénytelenek vagonlakásokban és deszkabódékban időzni. Magam győződtem meg erről: láttam egy ilyen vagonlakásban öt menekült családot 28 családtaggal bezsúfolva... Egyik-másiknak sikerült is új beosztáshoz jutnia, de a legtöbb szerencsétlen állami tisztviselő és állami alkalmazott 6—8 hónapi ittlét alatt még mindig nem tudott kereseti forráshoz jutni..."⁴³

A Budaváry interpellációjában elmondottak a menekült tisztviselők valóságos helyzetét érzékeltetik. 1921 nyarán még mindig 15—16 ezer ember lakott vagonokban, egy-egy vagonban 4—5 család. Számos átképző és dolgoztató tanfolyam, üzem, szervezet jelzi a menekült tisztviselők elhelyezkedési nehézségeit. Példának e helyütt csupán kettőt mutatunk be:

„A menekült iparosok és kereskedelmi alkalmazottak foglalkoztatása céljából, valamint a tisztviselők gyakorlati átképzése érdekében is szükségesnek mutatkozott oly vállalatok szervezése, melyek termelésükkel a menekültek részére kedvezményes beszerzési forrásul szolgálhassanak. Ezzel a számítással alakult meg Budapesten, az Újlóverseny téren a menekültek Ipari és Kereskedelmi Üzeme, mely szerződöttetett szakmunkásokon kívül házilag is igen sok intelligens

⁴³ Nemzetgyűlés nyomtatványai. A Nemzetgyűlés 5. ülésén 1920. április hó 14-én.

menekültnek adott foglalkozást és jelentékeny keresetet.”⁴⁴

Az üzem a következő iparágakra oszlott:

- I. Ruházati osztály (cipészet, fehérneművarrás, ruha-varrás)
- II. Tömégáru osztály (játékkészítés, raffia-kötés)
- III. Műipari osztály (szabászat, gobelin, lámpaernyőkészítés stb.)
- IV. Fuvarozási üzem.
- V. Lakástisztító vállalat.
- VI. Asztalos műhely.
- VII. Bádogos műhely.
- VIII. Géplakatos műhely.

Az üzem az Országos Menekültügyi Hivatal jelentése szerint még kincstári rendelésben is részesült. Ugyanaz a jelentés azonban kénytelen beismerni:

„A mindinkább súlyosbodó pénzügyi helyzet folyamánaként a szükséges forgótőke hiánya miatt az üzem kellő eredményt el nem érhetvén, az egyes iparágak fokozatos beszüntetése után az üzem 1922. évi augusztus elsején felszámolt.”⁴⁵

Hasonló üzemek létrehozásával vidéken is próbálkoztak. Székesfehérváron raffiaüzemet, Győrben cipőjavítót, Szegeden 100 holdas mezőgazdasági bérletet, Kecskeméten méhészetet hoztak létre. 2—3 év alatt ezek a vállalkozások is mind csődöt mondtak.

De voltak egyéb próbálkozások is. A „Hölgybizottság” varrodái például, amelyek „kizárólag intelligens menekült

⁴⁴ Jelentés az Országos Menekültügyi Hivatal négyévi működéséről, 15. old.

⁴⁵ Ugyanott.

hölgyeket" foglalkoztattak, gr. Mikes Árminné vezetésével. A minisztertanács 1920. április 22-én megengedte az Országos Menekültügyi Hivatalnak, hogy átképző tanfolyamokat indítson. Összesen 23 féle tanfolyamot hirdettek meg, de — jellemző módon — az

„ipari és gazdasági szakmában alig 3—4 ágazat iránt mutatkozott érdeklődés, ellenben a bank és általános árukereskedelmi szakmákban folytatólagosan új tanfolyamciklusok szervezése vált szükségessé”⁴⁶

Összesen 76 kurzust szerveztek, de csak 15-re volt jelentkező. Az 1094 jelentkezőből 576 leszerelt vagy tartalékos tiszt és 395 közalkalmazott volt. (A tartalékos tisztek nagy része természetesen szintén köztisztviselő származású.) Nézzük meg az első 13 tanfolyam összetételét!

„1. A Budapesti Kereskedelmi Akadémián június 6-án megindult három hónapos első *banktisztviselői* tanfolyam, amelyre összesen 42 hallgatót vettek fel.

2. A VII. ker. Állami Felsőkereskedelmi Iskolában ugyancsak júniusban négyhónapos általános *árukereskedelmi* tanfolyam, melyre 43 hallgatót vettek fel.

3. Az Állami Mechanikai és Elektromos Ipari Szakiskolában június 6-án indult tanfolyam 42 hallgatóval.

4. Debrecenben a Felsőkereskedelmi Iskolában 4 hónapos *állat és húsipari és mezőgazdasági terményértékesítő* tanfolyam 53 hallgatóval indul.

5. Kecskeméten a Felsőkereskedelmi Iskolában június 13-tól négyhónapos *gyümölcs-, zöldség-, baromfi- és tojáskereskedelmi* tanfolyam indul 32 hallgatóval.

⁴⁶ Ugyanott.

tanfolyam indul 96 résztvevővel.

6. Budapesten *Általános szövetkezeti tisztviselői*

7. Miskolcon június 18-án a Felsőkereskedelmi Iskolában négyhónapos *vas- és gépkereskedelmi, termény, gyapjú és borkereskedelmi* tanfolyam indul 37 hallgatóval.

8. Győrött július 25-én 4 hónapos *állat- és terménykereskedelmi, fuvarozási és szállítmányozási* tanfolyam indul 33 hallgatóval.

9. A M. Kir. Erjedéstani Állomáson szeptember 8-án *szeszgyárvezetői* tanfolyam indul.

10. A M. Kir. Ampelológiai Intézetben szeptember 12-től *szőlő- és borgazdasági* tanfolyam indul.

11. A Budapesti Kereskedelmi Akadémián II. *banktisztviselői* tanfolyam indul 75 résztvevővel.

12. Budapesten indul a 9-ik *kereskedelmi irányú* tanfolyam 1922 február-tól 31 hallgatóval.

13. Budapesten 1922 novemberében újabb *általános kereskedelmi* tanfolyam indult. Jelentkezett 54 hallgató.⁴⁷

A menekült köztisztviselők pályaválasztásának fő iránya tehát a kereskedelem és a kereskedelmi tisztviselés volt. De ez is csak mint szükségmegoldás; a felsorolt tanfolyamokra beiratkozott hallgatóknak ugyanis csupán negyed-része végezte el a kurzust, a többi menet közben ki-maradt.

A menekült köztisztviselők számára az elhelyezkedési cél továbbra is az állami hivatal maradt. Legfeljebb ezen belül tudtak elképzelni bizonyos átcsoportosítást. 1921-ben egész sor adóügyi tanfolyam nyílt a menekült köztisztviselők számára Budapesten, Székesfehérváron, Kaposvárott,

⁴⁷ Ugyanott.

Zalaegerszegen, Veszprémben, Szolnokon, Szegeden, Debrecenben, Miskolcon. Ezek iránt igen nagy érdeklődés nyilvánult meg.

EGYRE TÖBB TISZTVISELŐ MARAD KENYÉR NÉLKÜL

Az állás nélküli tisztviselők tehát, amint az előbbieken láttuk, nem igen akartak más egzisztenciát keresni; általában továbbra is a hivatalban látták megélhetésük egyetlen forrását. A kormány pedig nem tudott munkalehetőséget nyújtani az állástalan hivatalnok-ezreknek. Sőt: 1922-től kénytelen volt tovább csökkenteni erősen túlméretezett államapparátusát. Az első leépítésre, az úgynevezett B-listázásra az 1922. évi I. törvénycikk alapján került sor. Ez alkalommal 11 126 állami alkalmazottat bocsátottak el. Közülük 4377 tisztviselő, 3616 pedagógus volt, 2918 pedig a hivatali segédszemélyzetből került ki. A 11 126 B-listás nagy részét azonnal elbocsátották; csupán mintegy 2500 azoknak a száma, akiknek méltányosságból néhány hónap haladékot adtak, hogy megpróbálkozzanak valahol új állást keresni. A B-listázás durva módszereit még a kormánnyal különben lojális KANSZ is szóvá teszi 1922. július 5-i memorandumában.

„A végrehajtás (a B-listázás végrehajtása. — Szerző.) körül keletkezett sérelmeket orvosolatlanul hagyni nem engedtetik. Máról holnapra elbocsátottak 7—9 gyermekes családapákat. Július második felében értesítették őket, hogy a hó végével beszüntetik illetményüket.”⁴⁸

⁴⁸ Magyar Köztisztviselők Lapja, 1922. július 8. A KANSZ 1922. július 5-i nagyválasztmányi ülésének jegyzőkönyvéből.

A második B-listázást az 1923. évi XXXV. törvénycikk rendelte el. Ez még az előzőnél is nagyobb méreteket öltött: összesen 14 813 állami alkalmazottat érintett. A két B-listázás célja az állami alkalmazottak létszámának 20%-os csökkentése volt. Néhány év alatt kb. 40 000 állami alkalmazottat kellett elbocsátani. Ezzel a 20%-os létszám-redukcióval próbálták eltüntetni az állami költségvetés 40 milliárdos deficitjét. A második B-listázás nem csupán az állami, hanem a megyei, városi és községi alkalmazottakat is érintette; több mint 10%-ukat megfosztotta kenyerétől.

A két B-lista újabb 20—25 ezerrel növelte az állás nélküli köztisztviselők számát. Az előző években elbocsátottakkal és a még elhelyezkedni nem tudó menekültekkel együtt most már kb. 35 ezer állás nélküli tisztviselő ostromolta a hivatalok kapuit. Már 1922 februárjában megszületett a „Végelbánás alá vont tisztviselők” szervezete. A „Végelbánás alá vont tisztviselők” 1922. augusztus 1-én tartott országos kongresszusa a miniszterelnökhöz benyújtott memorandumában megállapítja: „Keserőséggel látjuk, hogy a rendelet a mai végrehajtásával 1. időt nem ad az elhelyezkedésre, 2. módot sem nyújt az elhelyezkedés keresésére”. Majd felsorolja a tisztviselők követeléseit.

„A kongresszus követeli: 1. A mai B-lista módosítását és az A-listával együtt az összes állomány új revízióját; 2. amennyiben vannak fölös tisztviselők, azoknak az elbocsátására új módokat és az elhelyezkedés előzetes biztosítását; 3. kérjük, kegyeskedjék a revíziót egy bürokrata hivatalfőnöktől független bizottság kezébe letenni, amelyben a mi küldötteinknek is része legyen; 4. és kérjük, elbocsátás esetén elsősorban a legidősebb vagyonos és önként is távozni kész társainkat bocsásák el, de kíméljék az országnak szükséges és másként megélni nem tudó bevált munkásokat; 5. kérjük a fő-

lős szám csökkentése érdekében már a rostát megelőzően az önként távozni kívánók, másként is megélhetők, a korhatáron túliak és teljes nyugdíjra jogosultak nyugdíjazását.”⁴⁹

Az állás nélküli tisztviselők ez és egyéb más megmozdulása nem sok eredménnyel járt. Az ellenforradalmi kormányzat nem hogy megoldani nem tudta az állás nélküli tisztviselők problémáját, de a gazdasági konszolidáció érdekében a következő években ismét arra kényszerült, hogy elbocsátásokat rendeljen el. Magyarország gazdasági és pénzügyi újjáépítésének terve, amelyet a Népszövetség hagyott jóvá, egyik pontjában a közalkalmazottak létszámának további 15 000 fővel való csökkentését követelte. A Népszövetség ezt Magyarország anyagi szanálásának egyik feltételként állította a kormány elé. A kormány feladatait e téren a következőkben szabták meg:

„1. A közalkalmazottak 1923—24. évi létszámát 1926. június 30-ig további 15 000 fővel kell apasztani.

2. A kedvezményes és természetbeni ellátást és más háborús illetményeket megszüntetni, a közalkalmazottak illetményeit ennek megfelelően emelni kell.

3. A nyugdíjasok között csökkentést kell végrehajtani, azok nyugdíját törölni kell, akik szolgálati idejüket még nem töltötték ki.

4. A közszolgálati alkalmazottak munkaidéjét külön díjazás nélkül fel kell emelni.

5. Az 1—4. pont a községi alkalmazottakra is kiterjed, a városi és községi alkalmazottak fizetéséhez tartozó állami hozzájárulást fokozatosan meg kell szüntetni.”⁵⁰

⁴⁹ OL BM elnöki. 1926/5/4626/422. d. Eredeti.

⁵⁰ OL PM Mem. iratok. 4. sz. melléklet, Eredeti.

Az újabb leépítések az 1923. évi XXXV. tc. és az 1924. évi IV. tc. alapján négy nagyobb fázisban történtek, 1924. július 1-én, 1924. december 31-én, 1925. június 30-án és 1925. december 31-én. 1924. július 1-én 4170, 1924. decemberében 4327 közalkalmazottat bocsátottak el. 1925. január 1-én felállították az Országos Takarékosági Bizottságot (OTB), s ennek feladatává tették, hogy vizsgálja felül minden egyes minisztérium állami, üzemi stb. létszámát, s tegyen javaslatot a racionalizálásra, egyszerűsítésre, átszervezésre, végső soron az elbocsátásokra. Az OTB elnöksége 1925-ben munkatervet dolgozott ki:

- „1. A közigazgatás és a bírói eljárás egyszerűsítésére és a fellebbviteli fórumok csökkentésére.
2. A számviteli szolgálat egyszerűsítésére.
3. A műszaki ügyek ellátására szervezett intézmények és hivatalok, különösen az állami magasépítés koncentrálására.
4. Az állami anyagbeszerzés koncentrálására.”⁵¹

Az elbocsátásokat ezután már az OTB tervei alapján hajtották végre. Az 1923. évi július hó. 1-től 1925. július 30-ig több mint 50 ezer állást szüntettek meg.

I. Közigazgatás:

tisztviselői állás	8 071
díjnoki, altiszti állás	14 161

II. Állami üzemek:

tisztviselői állás	3 400
díjnok, segédtiszt stb. állás	24 716

III. Közigazgatás és üzemek együtt:

tisztviselői állás	11 471
díjnok, segédtiszt, altiszt	38 877

Összesen: 50 348⁵²

⁵¹ A részletes terveket lásd OL PM X/d. c. Eredeti.

⁵² Részletesen lásd OL PM Genfi anyag I/D—B, Eredeti.

A fenti kimutatásból nem derül ki pontosan, hogy hány tisztviselőt, hány segédtisztet s állami üzemi munkást bocsátottak el. Ha a 11 471 kétségtelenül tisztviselőn kívül a díjnok-, segédtiszt-, altiszt-kategória egy negyedét díjnoknak vesszük, akkor azt látjuk, hogy 1923—25 között ismét körülbelül húszezer fővel növekedett az állás nélküli köztisztviselők tábora.

MI LEGYEN A KÖZÉPOSZTÁLYBELI IFJÚSÁG SORSA?

Az első világháború után kibontakozott nagy köztisztviselői munkanélküliség arra kényszerítette a „történelmi intelligencia” gyermekeit, hogy szakítsanak rétegük tradíciójával, s ne a közhivatalokban keressék boldogulásuk útját. A munka nélküli köztisztviselők, az idősebb hivatalnokok nagyrészt már nem voltak képesek új egzisztenciát teremteni maguknak. Rohantak a remények, illúziók után, hogy előbb-utóbb majdcsak visszakerülnek a biztonságot és viszonylagos jólétet jelentő államapparátusba. Egyet viszont világosan látniuk kellett: ha van is még némi remény arra, hogy elvesztett egzisztenciájukat visszanyerjék, arra édeskevés a lehetőség, hogy gyermekeik előtt megnyíljon a közhivatalnoki pálya. Hiszen a következő évtizedekben a munkanélküliek visszavétele is bőven betömi azokat a réseket, amelyeket az elhalálozás, a más pályára való átáramlás, az előregedés nyit az állami hivatalok kapuin. Nem lehet tehát tovább folytatni a közhivatalnoki tradíciókat; a fiatal generáció számára más megélhetési forrást kell találni.

Mivel ettől a rétegtől semmi sem állott távolabb, mint a fizikai munka, s mivel még ebben a helyzetben is csak a kiváltságos — az „úrinak” tartott — pályákra volt képes tekinteni, két lehetőség között kellett választania: vagy a

gazdasági és kereskedelmi élet középös pozícióit foglalja el, vagy az értelmiségi foglalkozásokra, a mérnöki, orvosi, ügyvédi helyekre csoportosul át. Mindkét törekvés már 1920-tól megfigyelhető. Erre utal 1920 júniusában Bethlen gróf is, a Teleki-kormány parlamenti bemutatkozásakor mondott — már idézett — beszédében: „Társadalmi bajaink — amint kifejtettem — középosztályunk bukásából származtak. A magyar középosztály elvesztette vezető szerepét gazdasági téren. Ezt a vezető szerepet számára vissza kell szerezni. Ez az igazi konstruktív politika. Mert minden baj, ami kulturális és szellemi téren mutatkozik, tulajdonképpen gazdasági gyökérből táplálkozik. ... Ott kell elindulnunk, hogy ifjainkba az önállóság, a tevékenység szellemét öntsük, és a jellemeszilárdságra fektessük a nevelésben a fő súlyt. Hozzá kell szoktatnunk őket a gazdasági élettel való törődéshez, és beléjük kell oltanunk a keresztény erkölcsi alapelveket. Ha kulturális és gazdasági téren is ma nagyobb és gyorsabb tempót kell kívánnunk; úgy ennek oka az, hogy a múltban e téren talán sok mulasztás történt. Mert nem elég azt mondani, hogy miért nem mennek az ifjak gazdasági pályára — hiszen jó tanácsban bőven volt részük —; nem tanács kell ide, hanem kulturális és gazdasági tevékenység. És én felhívom vállalkozóinkat is, hogy ebben a munkában nyissanak teret a keresztény ifjúság számára, mert ha ezt nem teszik, akkor azt az ellentétet, amely a nemzetben megvan velük szemben, tovább fogják vinni a jövőben is, és lehetetlenné teszik itt a konszolidáció munkáját olyan mértékben, mint arra szükség van. Nagystílusú középosztály-politikát kell tehát a kormánynak kezdeményeznie. Az első lépéseket meg tesszük azzal, hogy azon tisztviselők részére, akik kiszorultak a mai államhivatalok keretéből, s azoknak a menekülteknek a részére, akik tőlünk jöttek haza, átképző-tanfolyamokat szervezünk ... De ez csak az első lépés. A közgaz-

dasági miniszter urak és a kultuszminiszter úr kezükbe fogják venni ennek az irányzatnak a folytatását, megteszik a további lépéseket...⁵³

A gazdasági élet középpozícióiban és az értelmiségi pályákon való érvényesülés azonban csak úgy látszott könnyűnek a keresztény hivatalnok ifjúság számára, hogyha a már meglevő pozíciókat kiveszi a zsidó gazdasági és értelmiségi szakemberek kezéből. A kiegyezést követő évtizedekben ugyanis a zsidó polgárság igen nehezen kerülhetett be az „úrinak” tartott közhivatalokba; ezzel szemben érvényesülési lehetőségeket hagytak számára a dzsentri szférájában nem „úriemberhez méltó” kereskedelmi és az értelmiségi pályákon. Az első világháború után, amikor a közhivatalok ajtaja bezárult a keresztény középosztály fiai előtt, ezek az értelmiségi foglalkozások felé kezdtek áramlani. Hiába próbálta a kormány a gazdasági pályákra terelni a középosztálybeli ifjúságot; ezek a kereskedelemmel és iparral való foglalkozást, a „kereskedést”, még mindig nem tartották úriemberhez méltó foglalkozásnak. Úgy vélték, hogy a „magyar úriembertől idegen” az. A gazdasági pályákon legfeljebb a hivatalnoki posztokat voltak hajlandók elfoglalni. Egyébként nagyrészt ezekre sem a fiatalok, hanem inkább a közhivatalba visszajutni nem tudó munkanélküliek tartottak igényt. Hoffmann Dezső írja egyik kiadványának statisztikai munkájában:

„Az államháztartás megingó egyensúlyát helyreállító szanálás az elbocsátott és nyugdíjazott állami tisztviselők és leszerelt katonatisztek tömegét zúdította az alapjában megrendült és súlyos teherrel küszködő magángazdaságok felé. Csakhamar itt torlódtak a többi életpályák hajótöröttei is. Olyan új elemek keresték a

⁵³ Bethlen: Id. mű, 161–162. old.

boldogulásukat a magántisztviselők között, akik végeredményben társadalmi állásukat összeférhetetlennek tartották ezekkel a pályákkal. A megritkult munkaalkalmak és a tömeges álláskeresőlet miatt hamar megcsappantak az elhelyezkedési lehetőségek. A válsággal küszködő magánvállalatok is leépítették tisztviselőgárdájukat. A racionalizálás takarékoskosságot követelt. S a takarékoskosságot a tisztviselőlétszám lefaragásával kezdték. A megfogyott munkahelyek és a munkát hiába keresők gátnélküli beözönlése miatt olyan nagy tartalék-hadsereg regrutálódott, amelynek már pusztán a léte is bérleenyomó hatású lett.”⁵⁴

Az egyetem elvégzését viszont a középosztálybeli ifjúság össze tudja egyeztetni „úriemberi” mivoltával: ebben látja jövő megélhetésének forrását. Hogy milyen szándék vezette ezt a réteget az egyetemekre áramlás közepette, arra jól világít rá Laky Dezső, a neves polgári statisztikus, egyik 1930-ban elmondott történelmi elemzésében:

„Hiába követett el tehát a magyar állam akkor már szinte kétségbeesett lépéseket a maga tisztviselői létszámának a csökkentésére. Hiába küld el ezeket a közszolgálatból, s bocsát el másokat végkielégítéssel. Azok az elemek, amelyek az értelmiségi munka terén immár többé-kevésbé tradíciót jelentenek, és több generáció kitermelése után alkotják a magyar értelmiség gerincét, nem hajlandók elhagyni a küzdőteret. Gyerekeik boldogulását szinte kizárólag abban látják, ha az egyetemen diplomát szereznek. Az egyetemi tanulmányok végzése azonban éppen a tömegszerűség,

⁵⁴ Dr. Hoffmann Dezső: A magántisztviselők szociális és gazdasági helyzete Budapesten. Statisztikai Közlemények, 48. köt. 4. sz. 6. old.

az üzemszerűség miatt mindinkább extenzívvé válik. Széles társadalmi körökben válik köztudottá, hogy kevésbé fontos az, hogy az ifjú egyetemi tanulmányai alatt a tudományokban elmélyedve pallérozza ki elméjét, mintsem inkább a formai képzés, melyet szükséges útlevelelnek tekint arra, hogy a fiatalság az élet színterén szereplőként fellépessen.”⁵⁵

A húszas évek elején tehát megindul a középosztály — más szóval a „keresztény intelligencia” —, a közhivatalnoki réteg fiainak tömeges áramlása az egyetemekre. 1920-ban — a dühöngő fehérterror körülményei között — a legprimitívebb fegyveres erőszakkal rekesztik kívül a haladó érzelmű és a zsidó ifjúságot. Csak az ellenforradalmi karhatalom — nagyrészt éppen a „keresztény intelligencia” fiaiból verbuválódott — tagjait engedik beiratkozni az egyetemekre. Az államhatalom pedig szentesíti ezt az önkényt. A Nemzetgyűlés 1920. április 25-i ülésén a következőképp igazolják a karhatalom eljárását:

„Az ifjúságnak (értsd: ellenforradalmi karhatalomnak. — Szerző.) az volt a törekvése, hogy az egyetemről kizárassanak azok a destruktív elemek, amelyek a nemzetrontásban oly hatalmasan részt vettek (helyeslés balfelől). Az ifjúságnak, ez a törekvése mindenestre igazolható, s nagyon helyes, és tényleg nem is volt más mód arra, hogy elkülöníthessék a destruktív ifjúságot a határozottan hazafias (értsd: ellenforradalmi. — Szerző.) és magyar nemzeti ifjúságtól, mint az, hogy megfelelő igazolási eljárás után disztinkció

⁵⁵ Dr. Lakó Dezső: Az értelmiség válságának gazdasági és társadalmi háttere. A Magyar Társadalomtudományi Társaság 1930. február 14—17. és március 3—6-i ülésein tartott előadás. Megjelent Az értelmiség válsága. Budapest 1931. 39. old.

történjék, hogy azok, akik a karhatalomban bent vannak, beiratkozhasanak erre a szemeszterre, akik pedig nincsenek benne, miután az igazoló eljárás útján nem bizonyultak megbízhatónak, ne vehessenek részt az egyetemi oktatásban.”⁵⁶

Jellemző, hogy 1920-ban a középiskolai beiratkozást is felvételi vizsgához kötötték. Sőt: a középiskola negyedik osztályából az ötödik osztályába lépőknek szintén felvételi vizsgát kellett tenniük. A felvételi szabály szerint: „Nem a tudás a szempont a felvételnél, hanem akinek a jelleme garanciát nyújt, hogy nem fog a destrukció szolgálatába állani.”⁵⁷

Jellemző, hogy még a polgári „Pesti Hírlap” is felháborodva bírálja ezt a rendeletet.

Az egyetemen dühöngő terror az 1919—20-as tanév lezárásával egyáltalán nem ért véget. A fegyveres bandák újra meggátolják azoknak a beiratkozását, akik nem tesznek az ellenforradalmi karhatalomnak és ifjúsági különítménynek. 1920. szeptember 20-án rövid hírt közöl a „Pesti Hírlap”:

„Ma du. a Központi Egyetem Szerb utcai kapujában ismét előfordult, hogy egyesületi jelvényt viselő ifjak beiratkozni jött hallgatókat igazoltattak, és hármát veresre vertek és kidobtak.” A lap megjegyzi, hogy a három összevert diák közül 2 keresztény, 1 pedig zsidó. Másnap a vezércikk helyén üres fehérség tátong a Pesti Hírlapban. A szerkesztőség néhány sorban közli, hogy a vezércikket, amely az egyetemi verekedésekről, atrocitásokról szólt, a cenzúra egészében törölte.⁵⁸

⁵⁶ Nemzetgyűlési Napló, 1920. II. köt. 393—394. old.

⁵⁷ Pesti Hírlap, 1920. szeptember 1.

⁵⁸ Ugyanott, 1920. szeptember 20.

Az október 12-i lapok újabb önkényeskedésről számolnak be.⁵⁹ Az október 16-i lapok arról írnak, hogy Haller kultusz-miniszter megegyezett az ifjúsági szövetségek képviselőivel: ifjúsági tanács fog működni a tanári igazoló bizottság mellett. Az egyetemre belépőket igazoltatni fogják, de akiknek számára „jogos” a bemenetel, azokat ezután beengedik.⁶⁰ A megegyezés ellenére néhány nap múlva az ellenforradalmi ifjak tiltakoztak az előadások megkezdése ellen, majd életveszélyes fenyegetésekkel kényszerítették a dékánt, hogy utasítsa a professzorokat az előadások elhalasztására.

A kormányzat még ez évben törvénnyel sietett a „keresztény intelligencia” segítségére: a zsidó értelmiség kiszorításával biztosította gyermekei számára az értelmiségi pályákat. 1920 őszén megszületett a numerus clausus Európában egyedülálló fajtörvénye, az 1920. évi XXV. törvény-cikk, amely szigorú határt szabott a zsidó vallású fiatalság egyetemi felvételének.⁶¹

Ha bárkinek kétsége maradna afelől, hogy a numerus clausus melyik társadalmi rétegnek kívánt kedvezni, s hogy vajon valóban a „történelmi intelligencia”, a dzsentri származású köztisztviselő-réteg gyermekei számára monopolizálta-e az egyetemeket, néhány statisztika bemutatása eloszlatja ezeket a kételyeket.

Az 1920—21. évi statisztika szerint az egyetemi hallgatók a magyar egyetemeken a szülők foglalkozása szerint a következőképpen oszlottak meg.⁶²

⁵⁹ Ugyanott, 1920. október 12.

⁶⁰ Ugyanott, 1920. október 16.

⁶¹ Országos Törvénytar, 1920. évi szeptember hó 26. 17. sz.

⁶² Magyar Statisztikai Évkönyv, XXXV. köt. 244. old.

„Tisztviselők, nyugd. tiszt., papok, pedagógusok, kat. tisztek	60,3%
önállóak, tőkések	18,8%
alkalmazottak, altisztek, szolgák, nyugdíjasok	6,5%
gazd. munkás és cseléd	1,6%
nagy- és középbirt., bérlő	3,6%
kisbirt., bérlő, napsz.	7,1%
egyéb	2,1%

A köztisztviselők gyermekei a húszas évek elején egyre nagyobb arányban monopolizálták az egyetemeket, s kiszorították az értelmiségi pályákról a lakosság többségét kitevő társadalmi osztályok gyermekeit.

Dr. Laky Dezső kimutatása szerint 1918—19-ben a magyar egyetemi hallgatók 23,7%-a köztisztviselők gyermeke; ezzel szemben az 1922—23-as iskolaévben az egyetemi hallgatók 43,7%-ának szülei aktív vagy nyugdíjas köztisztviselők.⁶³ (Ugyanakkor, amikor ez a réteg az ország lakosságának legfeljebb 3—5%-át képezte.) S a köztisztviselő gyermekek minden létszámkorlátozás ellenére bejutottak az egyetemekre, s meggyorsították a magyar értelmiség számbeli növekedésének folyamatát. Vizsgáljuk meg a három legjelentősebb egyetemen oklevelet szerzettek számának alakulását az 1920-as években:

Tanév	Jogi okl.	Orvosi okl.	Műegyetemi okl.
1913—1914	448	414	375
1921—1922	541	463	400
1922—1923	504	597	446
1923—1924	425	681	478
1924—1925	410	670	603
1925—1926	488	414	484

⁶³ Lásd dr. Laky Dezső: Id. mű, 37—39. old.

Tanév	Jogi okl.	Orvosi okl.	Műegyetemi okl.
1926 – 1927	418	681	455
1927 – 1928	506	643	452
1928 – 1929	615	540	411
1929 – 1930	578	488	356
1930 – 1931	707	425	422
1921 – 1931	5192	5602	4507

Az oklevelek száma tehát a húszas években szemmel láthatóan megnövekedett a háború előtti év okleveleihez képest, annak ellenére, hogy a lakosság száma alig több mint harmadára csökkent: Nem arról van szó, hogy egy hétmillió lakosú országnak nincs szüksége ennyi orvosra, mérnökre, jogászra — ha az ország az ipar és a népjólét fellendítését tűzi ki célul, ha gazdasági prosperitást és civilizált életet akar teremteni. Az ellenforradalmi Magyarországon azonban a politikai és gazdasági konzervativizmus lett úrrá; az ipar alig fejlődött, a társadalmi élet pedig konzerválta az évszázados elmaradottság összes hagyományait. Így az egyetemokről kikerülő nagyszámú fiatalság nem tudott elhelyezkedni. A húszas évek végén megjelentek a kenyér nélküli értelmiségiek légiói, s 1930-tól egyre növekvő, hatalmas értelmiségi munkanélküliséggel kellett szembenéznie a társadalomnak.

EGY STATISZTIKAI FELMÉRÉS EREDMÉNYEI

A húszas évek első felének munkanélküliségéről nincsenek megbízható adatok. Tudjuk, hogy tisztviselők tízezreit és a pedagógusok ezreit bocsátották el a köz- és magánszolgálatból, de nem tudjuk, hogy a tisztviselők között mennyi volt a diplomás ember. Egy azonban bizonyos: az évtized első felében igen sokat hallunk a tisztviselői munkanélküliségről, az értelmiség nem közzolgálatban levő részének

elhelyezkedési gondjairól viszont nagyon kevés szó esik. A húszas évek közepétől elhalkul a munkakereső tisztviselők hangja, hogy helyet adjon a nem köztisztviselői munkát kereső kenyér nélküli diplomások egyre elkeseredettebb álláskövetelésének. Ez az igény olyan erővel lép fel, hogy a kormányzat is kénytelen foglalkozni a kérdéssel. Legelőször is a valóságos helyzetet próbálja felmérni. „A szellemi munkások összeírásának” eredményeit közreadó kötet leírja a statisztikai munkálatok történetét!

„Az országgyűlés felsőháza 1927. június 25-én Szigeti János felsőházi tag indítványára határozatban hívta fel a kormányt, hogy statisztikai adatokat gyűjtsen, különösen abból a célból, hogy a szellemi munkások munkanélküliségének okairól és terjedelméről világos képet lehessen kapni. A M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal a kormány utasítására elkészítette a szellemi munkások összeírására vonatkozó tervezetet. Az országgyűlés képviselőháza az adatgyűjtésnek a munkaterven kívül való elrendelését a kereskedelemügyi m. kir. miniszter előterjesztésére az 1897. évi XXX. tc. 3. §-a alapján jóváhagyta. A M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal időközben az adatgyűjtés végrehajtásánál használandó kérdőív megvitatása céljából értekezletet hívott egybe, melyen a kereskedelemügyi, valamint népjóléti és munkaügyi minisztériumok képviselőin kívül a Közzolgálati Alkalmazottak Nemzeti Szövetségének, az Országos Orvosszövetségnek, az Ügyvédi Kamarának, és a Budapesti Mérnöki Kamarának mint érdekképviselőknek a küldöttei is részt vettek.”⁶⁴

⁶⁴ A szellemi munkások összeírása 1928. Kiadja a Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest 1930. 5*—6* old. Az ismeretést dr. Kovács Norbert min. tanácsos írta.

Az összeírás első nehézsége az volt, hogy pontosan körül kellett határolni: kit értenek szellemi munkáson és kit nem. Az értelmiség fogalmára és ismertető jegyeire nem állt rendelkezésre megnyugtató meghatározás. A Szellemi Munkások Nemzetközi Szövetsége 1927. évi párizsi értekezletén a következő definíciót fogadta el:

„Szellemi munkás az, aki a megélhetés eszközeit olyan munkával szerzi meg, amelyben a szellemi erőki-fejtés — a kezdeményezést és az egyéniséget is beleértve — rendszerint felülmúlja a testi erőki-fejtést.”

A kérdéssel a Nemzetközi Munkaügyi Hivatalnak a szellemi munkások tanácsadó bizottságához (első öt tagjához) intézett jegyzéke is foglalkozott. A jegyzék többek között kimondja, hogy a

„szellemi munkás meghatározására a munkakör (profession) az irányadó, amelyben dolgozik, nem a foglalkozás (industrie), amelyben alkalmazva van, sem az alkalmazási viszony.”⁶⁵

Ezek a meghatározások nyilvánvalóan nem voltak alkalmasak az értelmiség fogalmának körülhatárolására, s különösen nem lehetett őket gyakorlati útmutatásként felhasználni egy statisztikai felmérés megszervezésénél. A Statisztikai Hivatal ezért úgy döntött, hogy az iskolai végzettséget s a tényleges munka minőségét tekinti az összeírás cezúrájának. Így összeírták a legalább hat középiskolát végzetteneket, valamint a ténylegesen szellemi munkát végzőket.

⁶⁵ Ugyanott.

A következő problémát a munkanélküliség fogalmi meghatározása okozta. Ezzel kapcsolatban úgy döntöttek, hogy

„munkanélkülinek tekintendők azok, akik már voltak alkalmazásban (munkahelyen), és azt szolgálati bizonyítvánnyal vagy munkakönyvvvel igazolják, továbbá azok a 18—24 éves egyének is, akik tanulmányaikat befejezván, munkát keresnek, de munkaalkalomhoz nem jutnak.”⁶⁶

Az úgynevezett „szabadpályákon” működő értelmiségiek (pl. magánorvos, magánügyvéd, író stb.) munkanélküliségét az utolsó hat hónap adóbevallása alapján ítélték meg; ha a bevallott összeg a létminimum alatt maradt, akkor a bevalló munkanélkülinek számított.

Amint látjuk, a statisztikai összeírás ezen szempontjai sok bizonytalanságot és tévedési lehetőséget rejtettek magukban. Mégis ez az egyetlen forrás, amelyből legalább hozzávetőlegesen megbízható adatokat kapunk vagy számíthatunk ki a magyar értelmiség számára, megoszlására, különösen pedig a munkanélküliség méreteire vonatkozóan. Az összeírás szerint Magyarországnak 1928-ban 277 343 olyan lakosa volt, aki iskolai végzettsége vagy betöltött munkaköre folytán szellemi munkásnak számított. A betöltött munkakörök szerint a 277 343 személy a következő oldalon közölt táblázat szerint oszlott meg.

A felmérés összegezése megállapítja:

„Az összeírás alkalmával 10 034 munka nélküli szellemi munkásról szereztünk tudomást, ami a megszámlált 277 343 egyénnek 3,6%-a, a tulajdonképpeni szellemi munkásoknak több mint 5%-a. A szellemi mun-

⁶⁶ Ugyanott.

	Férfi		Nő		Együtt	
	szám	%	szám	%	szám	%
A szellemi munkások száma	150 418	75,0	42 492	55,3	192 910	69,6
A hat középiskolát végzett, de nem szellemi munkát végző egyének száma	43 301	21,6	31 098	40,5	74 399	26,8
A munkanélküli szellemi munkások száma	6 792	3,4	3 242	4,2	10 034	3,6
Együtt:	200 511	100,0	76 832	100,0	277 343	100,0

kanélküliség utóbbi arányszáma a beérkezett felhasználható adatok szerint Budapesten 7,8%, a törvényhatósági jogú városokban általában 6,8%, a vármegyékben 3,3% volt. Az adatgyűjtés úttörő jellege és a vázolt nehézségek miatt számolni kell azzal, hogy a munkahiányban szenvedő szellemi munkások egy része itt-ott nem szolgáltatott adatokat..."⁶⁷

Mindebből azt a nyilvánvaló következtetést vonhatjuk le, hogy a munka nélküli szellemi dolgozók száma a valóságban jóval meghaladhatta a tízezret. Az is figyelemre méltó, hogy míg Budapesten 7,8%, addig a vármegyékben csupán 3,3% a munka nélküli szellemi dolgozók aránya. Most már tehát nem annyira a köztisztviselők közül, mint inkább a szellemi dolgozók más kategóriáiból került ki a munkanélküliek zöme. Hogy a tulajdonképpeni értelmiségiek, a diplomások már nagy százalékban szerepelnek a munkanélküliek között, azt a munkanélküliek iskolai végzettség szerinti megoszlása is bizonyítja. Az állástalan szel-

⁶⁷ Ugyanott, 11. old.

lemi munkások között 45,4% érettségit tett, és 18,4% főiskolát végzett. A magasabb szakiskolát végzettek aránya 28,2%. A munka nélküli szellemi munkásoknak tehát közel fele (46,6%) diplomával rendelkezett.

Nem kevésbé figyelemre méltó a statisztikai összeírás egy másik adata, amely a munkanélküliség időtartamára vet fényt. „A szellemi munkanélkülieknek majdnem fele (46,5%) egy évnél hosszabb idő óta van munka (állás) nélkül, s ebből is 9,5% több mint öt éve sínylődik számbavehető kereset hiányában.”⁶⁸

Kereső és kereset nélküli szellemi dolgozók 1928-ban Magyarországon foglalkozás szerint

	Dolgozik	Munka nélküli	%
Östermelés	3 891	300	8
Bányászat és kohászat	1 060	35	3,5
Ipar	20 267	1 678	8
Kereskedelem	16 433	2 361	15
Hitel és biztosítási ügy	12 378	854	7
Közlekedés	15 637	347	2,2
Törvényhozás	146	—	—
Közigazgatás	30 404	563	1,8
Igazságszolgáltatás	12 087	201	1,6
Egyházi szolgálat	6 266	18	0,2
Tanügy	29 240	384	1,3
Közegészségügy	9 862	180	2
Tudomány, művészet	2 237	632	28
Tanulmányai befejezése óta még foglalkozáshoz nem jutott		2 228	
Egyéb szellemi foglalkozású		242	
Összesen:		10 023	

* A munkanélküliek hozzávetőleges százaléka a dolgozókhoz viszonyítva.

⁶⁸ Ugyanott, 12. old.

A szellemi munkások 1928-as összeírásának eredeti felvételei sajnos nem állnak rendelkezésünkre. A megmaradt összegezésekből azonban rekonstruálni tudjuk a szellemi munkások foglalkozás és képesítés szerinti megoszlását.

A táblázat azt mutatja, hogy a húszas évek első felében oly nagy port felvert köztisztviselői munkanélküliség 1928-ra szinte teljesen eltűnt, hiszen éppen a közszolgálati ágakban volt a legalacsonyabb a munkanélküliek számaránya: a közigazgatásban csupán 1,8, az igazságszolgáltatásban 1,6, a közlekedésben 2,2%. Ezzel szemben a magángazdaságban, a magántisztviselők között megnövekedett az állástalanok aránya: a kereskedelemben 15, a hiteléletben 7% munkanélküli volt. Nagymértékben csökkent a pedagógus-munkanélküliség is, a 384 munka nélküli tanító és tanár a pedagógus karnak csupán kb. 1,3%-át tette ki. Viszonylag nagyobb értelmiségi munkanélküliség jelentkezett az iparban és a mezőgazdaságban: kb. 8%-os. A munkanélküliek közel egy negyedét az iskolájuk befejezése óta munka nélkül tengődő értelmiségiek alkották. A munkanélküliek aránya a tudományos és különösen a művészi pályákon volt a legmagasabb.

A szellemi munkások 1928-as összeírása — ha az összesítő adatokat nézzük — azt bizonyítja, hogy a húszas évek második felében erősen megnőtt a magángazdaságban dolgozó vagy szabad pályán működő értelmiségiek munkanélkülisége. De még így is, ha a kereső és a kereset nélkül tengődő értelmiségiek arányát nézzük, első pillanatra indokolatlannak látszik az a hangos panasz, ami tulajdonképpen kiváltotta a statisztikai összeírást. Ha azonban részletesebben elemezzük az egyes értelmiségi rétegek helyzetét, kiderül, hogy az 1928-as összeírás végső összegezésében közel sem adott teljes képet a szellemi dolgozók munkanélküliségéről. Erre néhány év múlva a statisztikai adatok hivatalos elemzésénél a kortársak is rámutattak.

Dr. Bene Lajos például a következőket jegyezte meg a mérnökök összeírásával kapcsolatban:

„A hivatalos statisztika által végrehajtott összeírások csak azokat tekintik munkanélkülieknek, akik teljesen kereset nélkül állnak. Az ily módon megállapított munkanélküliek létszáma azonban a mérnöki karban korántsem fejezi ki híven a valódi helyzetet. Azokat a mérnököket, akik a gyárakban munkásként dolgoznak, akik villamoskocsi vezetőnek, kalauznak vagy taxisofőrnek álltak be, a statisztika nem fogja keresetnélkülinek jelezni, holott a mérnöki munkanélküliség szempontjából feltétlenül számba kell őket venni. Ez az úgynevezett »minőségi munkanélküliség« ...”⁸⁹

— 1928-ban a magyar értelmiségnek kb. 5%-a lehetett munka nélkül. Ha számba vesszük az előző fél évtized értelmiségi munkanélkülijeinek számát, akkor úgy látjuk, mintha a fő problémák rendeződni kezdtek volna: az értelmiségi munkanélküliséget úgyis szólván a stabil kapitalista viszonyok között szokásos arány jellemezte. Alig telt el azonban 1—2 esztendő, soha nem látott nagyságú munka nélküli értelmiségi tömegek nyomorától lett hangos az ország. Az állástalan orvosok, mérnökök, ügyvédek, pedagógusok legalább a minimális életlehetőségeket követelték. A végsőig elkeseredett munka nélküli értelmiségiek egy része most már a fizikai munkával is megelégedett volna: immár a minőségi munkanélküliség is a vágyalmok rangjára emelkedett; de a rendszer még ezt sem tudta nyújtani. Megkezdődött a magyar értelmiség újabb egy évtizedes kálváriája.

⁸⁹ Dr. Bene Lajos: A mérnökök szociális és gazdasági viszonyai Budapesten, Statisztikai Közlemények, 71. köt. 4. sz. 67. old.

AZ ÉRTELMISSÉG VÁLSÁGA

1928-ban, amikor a magyar értelmiségnek még csupán 50%-a volt munka nélkül, már vészes jelek mutatkoztak. Összeomlóban volt a magyar történelmi intelligenciának a húszas évek legelején kialakult elképzelése, hogy a hagyományos közhivatal helyett majd a szabad foglalkozású értelmiségi pályák fognak biztos megélhetést adni fiai számára. Alig fél évtized alatt az értelmiségi pályák kezdtek betelni, s az egyetemről kikerültek nem voltak képesek többé elhelyezkedni. S ez nem is csodálatos; a kicsi és elmaradott ország egyetemei annyi diplomást termeltek, amennyinek csak akkor jutott volna kenyér, ha az országban olyan társadalmi rendszer jön létre, amely az ipar, kereskedelem és népjólét nagymérvű fejlődését biztosítja. Az egyetemi túltermelésről meggyőződhetünk, ha egy pillantást vetünk az ország egyetemi hallgatóinak létszámalakulására. 1910-ben 15 820, 1920-ban 11 939, 1921-ben 16 538, 1922-ben 19 717, 1923-ban 20 815, 1924-ben 17 329, 1925-ben 15 582, 1926-ban 15 200, 1927-ben 15 020, 1928-ban 15 489 egyetemi hallgató járt a magyar egyetemekre.

A kis országban tehát évente legalább annyian — sőt esetenként többen — jártak egyetemre, mint a világháború előtti nagy ország területén. Az ellenforradalmi rendszer politikusai az egyetemek létszámának felduzzasztásával kettős célt akartak elérni. Egyetlen jogcímként azt tudták felhozni a szomszéd országokkal szembeni területi követeléseik, a szomszéd népek elnyomását szolgáló törekvéseik alátámasztására, hogy a magyar népet kulturáltsága alkalmassá teszi a közép-európai „elmaradott” nemzetiségek feletti uralkodásra. E tipikus gyarmatosító érvnek rendelték alá egész egyetemi politikájukat. Gróf Klebelsberg Kunó kultuszminiszter kijelentette:

„Ha Jéna után a poroszok politikai veszteségüket és

romlásukat egyetemek alapításával ellensúlyozták, akkor mi a magunk nagy politikai katasztrófáját nem tetézhajjuk egyetemek elpusztításával.”⁷⁰

Még világosabban fejezi ki ezt a gondolatot további beszédeiben:

„Szeretném a köztudatba bevinni, hogy a trianoni béke következtében lefegyverzett Magyarországon a kultusztárca voltaképpen honvédelmi tárca is.”⁷¹ „Mi, a katonailag lefegyverzetek, minden megmaradt erőnket egyetlen cél szolgálatába szánjuk: az előbbeni Magyarország szellemi fegyverzete csonkítatlanul maradjon fenn csonka Magyarország részére, s a szellemi és kulturális fejlődés, amit eddig 21 millió népesség hordozott, veszteség nélkül oszoljon meg a megmaradt 8 millió ember között.”⁷²

S ha valakiben még kétség maradna e politika igazi céljait illetően, egy következő Klebelsberg idézet azt is eloszlatja. A Magyar Nemzetben közölt cikkében írja:

„Új, nagy célkitűzések előtt állunk, és e célok között talán a legfontosabb, hogy a magyar műveltség toronymagasan emelkedjék Kelet-Európa népei fölé.”⁷³

Más szóval: míg fegyverrel nem tudjuk elnyomni Kelet-Európa népeit, addig uralkodjunk a kultúra eszközével. Ez volt tehát az egyetemi létszámok emelésének egyik oka.

⁷⁰ Gr. Klebelsberg Kunó beszédei, cikkei és törvényjavaslatai. Athenaeum 1927. 233. old. Idézi Magyar Közoktatás. 205—210. old.

⁷¹ Ugyanott, 516. old.

⁷² Ugyanott, 233. old.

⁷³ Ugyanott, 675. old.

E törekvés azután a magyar történelmi intelligencia új egzisztencia-keresésével találkozott. Így duzzadt naggyá az egyetemi hallgatók, a magyar értelmiség tábora.

A rendszer bűnös politikája a húszas évek végére, de különösen a harmincas évek elejére az értelmiség katasztrófájához vezetett. Már 1928-ban, a látszólagos „nyugalom” ellenére, előrevetette árnyékát az értelmiség hatalmas válsága. Ez készítette a kormányt a statisztikai felmérésre; az egyetemi felvételek korlátozására. Az 1928. évi XIV. törvénycikk értelmében az egyes egyetemek és karok számára maximálták a felvehető hallgatók létszámát, felvételi kontingenseket állapítottak meg. Az 1929–30-as tanévre a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemre felvehető orvostanhallgatók számát 160, a gyógyszerészek számát 120, a bölcsészek számát 200, a jogászok számát 300 főben állapították meg. A debreceni M. kir. Tisza István Tudományegyetemre 60 orvost, 100 bölcsészt és 200 jogászt lehetett felvenni. A szegedi Ferenc József Tudományegyetemre maximum 60 orvos és 60 gyógyszerész, 70 bölcsész és 200 jogász felvételét engedélyezték. A Kir. József Műegyetemen a mérnöki szakosztályra felvehető hallgatók számát 80-ban, az építészetre felvehetőket 40-ben, a gépészmérnökre 80-ban, a vegyészre 10-ben, a közgazdászra 40-ben állapították meg.⁷⁴

A palackból kiengedett szellemet azonban már nem lehetett visszaparancsolni. A befolyásos történelmi központosítási nyomására — a növekvő értelmiségi munkanélküliség ellenére — a kormány már a következő évben arra kényszerül, hogy emelje a kontingenseket. Az 1930–31-es tanévben az összes egyetemre és főiskolára felvehető hallgatók létszámát az előző évi 1320-ról 1520-ra, az or-

⁷⁴ Lásd részletesen Hivatalos Közlöny, 1929. 15. sz. 245. old. A válás- és közoktatásügyi miniszter 410—5/90—1925. sz. rendelete.

vostanhallgatókét 220-ról 270-re, a gyógyszerészekét 180-ról 230-ra, a bölcsészekét 480-ról 540-re emelték; csupán a mérnökhallgatók létszámát csökkentették 25 fővel.⁷⁵

Az értelmiség egyre szembetűnőbb, elodáztatlan válságáról ideiglenesen egy sokkal nagyobb válság terelte el a figyelmet. 1929 októberében a New York-i tőzsdén hatalmas pánik tört ki: a részvények árai rohamosan estek, órák alatt mesés vagyonok váltak semmivé. Amerikában és Európában a viszonylagos nyugalom évei alatt hatalmas árutartalékok halmozódtak fel. A lakosságnak pedig nem volt pénze a roppant mennyiségű áru megvásárlására. Megkezdődött a kapitalizmus természetes velejárója, a túltermelési válság, amely rövid idő alatt világszerte elterjedt. Ameddig a felhalmozott árucikkek többsége eladatlanul hevert, lényegesen csökkenteni kellett az ipari és a mezőgazdasági termelést. A gyárak sorban bezárták kapuikat, éhező, lerongyolódott munkanélküliek lepték el a nagyvárosokat. A mezőgazdasági termékek árának esése pedig hatalmas méretű nyomort eredményezett a falvakban. Az ipari termelés 40—50%-os csökkenése következtében a munkanélküliek száma a tőkésországokban megközelítette a 40 milliót. Magyarország ipari termelése is rohamosan esett: 1928-ban 96%-a, 1930-ban 81,8%-a, 1931-ben 67%-a, 1932-ben pedig csupán 58%-a volt az 1927. évi-nek.

Az értelmiségi munkanélküliség a hatalmas általános munkanélküliség részévé vált. Az ipari és pénzügyi vállalatok elbocsátott tisztviselői, az egyetemekről kikerült fiatal orvosok, mérnökök, pedagógusok, jogászok és gazdaszok munka és kenyér nélkül tengették napjaikat; boldog volt, aki hólápátolással, csomagkihordással vagy valami más alkalmi munkával néhány pengőhöz jutott. Az

⁷⁵ Lásd részletesen Hivatalos Közlöny, 1930. 14. sz. 183. old.

éhhaltól megmentő ínségkonyhák utcai kordéinál a borsólevesért sorbaállók között ott találjuk a munkást, a parasztnapszámot, a tisztviselőt, az értelmiségit.

„A »gyakorló« szegénység féltékeny meglepetéssel veszi észre, hogy az olyan, eddig általa monopolizált helyeken és helyzetekben, mint amilyen a levesosztás, a népkonyhák, a népszálló, a melegedők, a hatósági pénzsegélyezés, az alkalmi munkási, hólapátolási, villamoskalauzi, kifutói munkakörök, az ágyrajárás, a padon alvás, a csavargás stb., stb., új arcok, »intelligens« emberek tűnnek fel. A Röck Szilárd utcai állami iskola pincéjében, a Ráday utcában létesített népkonyhán délidőben nyüzsögnek a diplomások. A kopott értelmiségiek ezeken a helyeken formálódnak tömeggé, veszik észre magukról, hogy többé nemcsak állástalan úriemberek, hanem már ők is a »tömeghez tartoznak«” —

írja az 1930-as állapotokról visszaemlékezésében Novák Károly.⁷⁶

Amikor munkanélküliek milliói éheztek világszerte, s százezrek kutattak lázasan Magyarországon a napi szűkös kenyérkeresetet jelentő munkaalkalom után, akkor nem volt nehéz elhitetni az emberekkel, hogy az értelmiségi munkanélküliség csupán az általános munkanélküliség egy része, s majd a nagy gazdasági válság elmúltával az is elmúlik. Az értelmiségi köröket azonban megdöbbentette ez a jelenség. Hiszen máskor is volt már gazdasági válság, a munkás és paraszt munkanélkülisége ismert és szinte állandó tényezője a kapitalista társadalomnak; de az értelmiségi munkanélküliség, különösen ilyen méretekben, eddig

⁷⁶ Novák Károly: Találkozásom a történelemmel. Kossuth Könyvkiadó 1957. 7—8. old.

ismeretlen fogalom volt. Valami új tényező került tehát a felszínre.

A legkülönbözőbb összetételű ankétokon, üléseken, vitákon kezdték meg az okok kutatását s a megoldási módok keresését az értelmiségi válság levezetése vagy legalább a kedélyek megnyugtatója céljából. A rendszer számára különösen félelmetes volt az értelmiségi munkanélküliség; hiszen saját társadalmi bázisa — a magyar intelligencia fiatal generációja —, érdekeit köyetelve, könnyen kicsúszhatott a kezei közül. Egyre több szó esett a szellemi proletariátusról, amelynek problémáját meg kell oldani, mert félő, hogy különben elfordul a rendszertől, és megtalálja az utat a „fizikai proletariátushoz”. Ez pedig a rendszer halálát jelentené.

Megmozdultak a kor szellemi életének vezetői is. A sok ankét közül csupán egyet idézünk e helyütt: a Magyar Társadalomtudományi Társulat 1930. február 14-én, 17-én és március 3—6-án „Az értelmiség válságáról” tartott ankétját, ahol a vezető értelmiség olyan nevezetesség alakjai vettek részt, mint Kornis Gyula, Laky Dezső, Szaudtner Pál, Hornyánszky Gyula, Kun Zsigmond, Asztalos József stb.

Hornyánszky Gyula már elnöki megnyitójában világosan megfogalmazza az értelmiségi munkanélküliséggel való buzgó foglalkozás igazi okát.

„Mi lesz majd ezzel az úgynevezett középosztállyal? Megtarthatja-e a maga életszínvonalát, és át tudja-e származtatni az ahhoz szükséges módot és készséget a jövő generációkra is? Nem fog-e itt egy erős deklaszfikálódás végbemenni, amit majd csak félig-meddig felejtet el és békít ki a gyarapodás, amelyet az alsóbb néposztályok feltörekvő tagjai által a társadalom vezetése nyer. De bármennyire húsbavágóan érdekelje-

nek bennünket azok a kérdések nagy általánosságukban is, hozzánk a legmagasabb értelmiség, egyetemi ifjainknak sorsa áll mégis csak a legközelebb. A helyzet durva körvonalait ismerjük. Ezrével szaladgálnak a diplomás emberek állások után, s rajtuk az állambölcsesség éppoly kevéssé tud segíteni, mint a társadalmi jóakarát. Meddig tart ez és meddig tarthat egyáltalán? Mi lesz az évről évre felszaporodó állásnélküliekkel — kérdezheti aggódó szívvel az, aki nem tud, nem akar belenyugodni a minden keserűséget, szenvedést, halált betakaró mondatokba: mundus se expedit. Van itt segítségnek egyáltalán módja és mi az?”⁷⁷

Szaudtner Pál még nyíltabban fogalmaz „Az értelmiségi magyar ifjúság jövője” c. előadásában:

„Elegendő ugyanis annak megállapítása, hogy a világháborút követő idők óta az értelmiségi pályákra kiképző tanintézetekben az ily pályák legtöbbször felvevőképességét nagymértékben túllépő emberanyaggal foglalkoznak, s e részben maturáns és diplomás értelmiségi elemekben évről évre oly többletet termelünk, mely, a maga képzettségének és választani óhajtott hivatásának megfelelő elhelyezkedést találni nem tudván, társadalmunkra nézve a hivatások etikája szempontjából csak hátrány és teher, magán- és közgazdasági tekintetben csak nagy tőkét improduktíve fölemészthető és lekötő veszteség, a szociális béke és elégedetlenség szemszögéből pedig súlyos veszedelem. Mért tévedés lenne azt hinni, hogy annak a több ezernyi végzett jogásznak, orvosnak, mérnöknek, gaz-

⁷⁷ Az értelmiség válsága. A Magyar Társadalomtudományi Társulat kiadása. Budapest 1931. 2. old.

dásznak vagy egyéb diplomás értelmiségnek s annak a még több ezernyi maturált egyénnek, kik a képzettségükhöz mért érvényesülést hiába keresik, lelki ambícióit és munkakedvét a képzettségüktől távol eső netáni munkaalkalmak vagy épp a munkanélküliség kielégítik. Rövidlátás lenne azt gondolni, hogy az egyes életpályáknak oly magasabb rendű és drágább munkakerőkkel történő elárasztása, kiknek előtanulmányai több költséget emésztettek fel, mint amennyinek befektetésével az egyes munkakörök kifogástalan ellátása már biztosítható, a nemzeti vagyoni állagát nem érinti, s a nemzeti termelés gazdaságosságát nem csökkenti. S hiba lenne remélni, hogy a magasabb tudással magasabb életigényekre is nevelt elemek az életből várt érvényesülésük akadályai előtt fatalisztikus belenyugvással megállni hajlandók. És mert mindezt hinni és remélni elhibázott lenne, a diplomákban való túltermelés viszont, s vele a számban folyton növekvő, reményeiben egyre csatlakozóbb, s hangulatában ezért egyre elkeseredőbb szellemi proletariátus immár tény, azt hiszem, megokoltan irányulhat a figyelem arra a kérdésre, hogy történt-e valami ennek a veszedelemnek az elhárítására, s hogy egyáltalán lehetséges-e lemérsékelni azt a feltörekvést, mely az értelmiségi pályák jelenlegi és várható felvevőképességét messze meghaladó méreteivel társadalmi veszedelmek viszályát hordja magában.”⁷⁸

Azt a veszélyt tehát, amelyet a növekvő értelmiségi munkanélküliség jelentett az ellenforradalmi rendszer szempontjából, már látták a hatalmon levők. A munka nélküli értelmiségi tömegek azonban még szervezetlenek vol-

⁷⁸ Ugyanott, 60—61. old.

tak. Szemléletüknél fogva nagyon kevesen jutottak el a kérdés társadalmi gyökereinek megértéséig: többségüket csupán egyéni elhelyezkedésük kérdése foglalkoztatta. Folyt a protekció, az állás utáni hajsza.

A SZELLEMI ÍNSÉGMUNKÁSOK

Az állástalan diplomások egy része még mindig az állami hivatalba való bejutásról álmodozott. Legalább egy havi 80 pengős díjnoki állásba felfergődni — ezért minden áldozatra készek. Minden protekciót igénybe vesznek, s ha kell, éveket hajlandók ingyen dolgozni... csak elérhessék az áhított célt: a biztonságot nyújtó közhivatalt. Nézzünk meg néhány kallódó iratot csupán egy város, Pécs polgármesteri irattárából.

„Méltóságos Polgármester Úr! Hivatkozással Méltóságos Uramhoz f. évi október hó elején alázatos tisztelettel intézett levelémre, valamint arra a szíves pártfogásra, mellyel Visnya Ernő úr Öméltósága Esztergár Lajos dr. tanácsnok úr útján Méltóságod nagyrabecsült figyelmébe ajánlani kegyeskedett, szabadjon leghálásabb köszönetemet nyilvánítani azon atyai jóságáért, melyben Méltóságos Uram csekélységemet részesíteni kegyes volt. December hó 1-től kezdve foglalkoztatást nyertem a városi levéltárban — bárha csak alkalmilag is — a szellemi ínségmunka keretei között. Azóta itt dolgozom, minden tudásomat, szorgalmamat a reám bízott munka figyelmes és pontos elvégzésére felhasználva, miáltal igyekeztem Péter József főlevéltáros úr megelégedését kiérdemelni. Hogy az irattári munkák lebonyolításához kellő gyakorlattal bírok, ezt igazolja az a két bizonyítvány is, melyeket alázatos tisztelettel mellékelni bátorkodom. Bár tudom, hogy Méltóságos

Polgármester Úr a jelenlegi gazdasági viszonyok okozta helyzetben a legszigorúbb takarékosági elveket tartja szem előtt, mégis úgy gondolom, hogy éppen ezen szomorú viszonyok következtében felszaporodott munkák gyors és zavartalan elintézésére, a jelenlegi irodai személyzet mellett, megfelelő, gyakorlott munkaező alkalmazása nem volna felesleges és nem ellenkezik a város közönségének érdekeivel. Ez bátorított, hogy azzal az alázatos kérelemmel forduljak Méltóságos Uramhoz, miszerint az önkormányzati rendeletben biztosított jogánál fogva ideiglenes minőségben az irattárban napidíjasként alkalmazni szíveskedjék. Ábban a reménységben, hogy Méltóságos Uram atyai jóindulattal fogadja, és a lehetőség keretein belül teljesíti is alázatos tisztelettel előterjesztett szerény kérelmemet, vagyok Méltóságodnak legalázatosabb szolgálója: Lantos József, a »Berzsenyi Dániel Irodalmi és Művészeti Társaság« rendes tagja. Pécs, 1931. december hó 29.-én.”⁷⁹

Lantos József tehát még eddigi szolgálataira, szaktudására és a levéltár szükségleteire apellálva próbál álláshoz jutni! S mikor így nem megy, protekció után futkos.

„Méltóságos Polgármester Úr! Hivatkozással előbbi tiszteletteljes beadványaimra, ismételten azzal az alázatos kérelemmel fordulok Méltóságodhoz, miszerint kegyeskedjék csekélységemet a városi közigazgatás keretei között kenyérkereseti lehetőséghez juttatni. Ha ideiglenes napidíjasi minőségben nem állana módjában Méltóságos Uramnak alázatos kérelmemet a mai viszonyok között teljesíteni, úgy alázattal esedezem,

⁷⁹ PÁL Pécsi polg. m. 1931/12/037 325. üi. sz.

kegyeskedjék odahatni miszerint bármilyen — fizikai erőmet túl nem haladó — foglalkoztatást nyerhessek. Szabadjon legmélyebb tisztelettel hivatkoznom dr. Igaz Béla és Visnya Ernő Öméltóságaik korábbi és most pedig Virág Ferenc megyés püspök úr Önagy-méltósága, valamint Fischer Béla alispán úr öméltósága kegyes ajánlásaira, melyek nem az ilyen eseteknél szokásos kilincselés eredménye, de csekélységem közéleti hazafias tevékenységének és írói munkásságomnak — részemről kimondhatatlan hála kötelező — megbecsülése. Csekélységemet és alázatos esedezésemet ismételten Méltóságos Uram kegyes jóságába ajánlva, vagyok alázatos mély tisztelettel: Lantos József a »Berzsenyi Dániel Irodalmi és Művészeti Társaság« r. tagja. Pécs, 1932. április hó 27.”⁸⁰

Protekciói ellenére ismét elutasító választ kap. Nem szerencsésebbek azonban azok sem, akik a társadalmi életben tett szolgálataikat akarják felhasználni, s valamely társadalmi vagy kulturális szervezet ajánlásával próbálnak állásba jutni:

„A pécsi Dalárdától. Méltóságos Polgármester Úr! Tőlünk telhetőleg mindent elkövetünk, hogy a jövő esztendőben tartandó 70 éves jubileumi ünnepségünk valóban egy örök emlékezetű, fényes sikerű ünnepély legyen. Nemcsak arra törekszünk, hogy hanganyagban a javát hívjuk meg a pécsi dalkedvelő és daltművelő férfiak közül, hanem egyúttal számban is tekintélyes dalárdával szeretnénk a város közönsége előtt bemutatkozni. Lassan és céltudatosan végezzük ezt a munkát és hogy a siker teljessé válhasson, Méltóságodhoz

fordulunk az ügyben, hogy a Pécsi Dalárda egyik lelkes és kitűnő, jelenleg úgyszólván pótolhatatlan tagját: Gombos István, Kaszárnya u. 4. sz. a. lakost, bármilyen, akár ideiglenes jellegű, szerény javadalmazású álláshoz juttatni kegyeskedjék. Tanító ember, ezelőtt Kővágószőlősen volt kisegítő, de most már egy év óta állás és kenyér nélkül küszködik az élettel. Tiszteletteljes kérésünket Méltóságod kegyes jóindulatába ajánlva, vagyunk ragaszkodó szeretettel és őszinte dalos üdvözléssel: titkár s. k., elnök s. k. Pécs, 1931. október 1.”⁸¹

A még ügyesebb és talán még elkeseredettebb állás nélküli diplomások újabb trükköt találnak ki. Felajánlkoznak ingyenmunkára, abban a reményben, hogy ha bejutnak a közhivatal sáncai közé, egy ideig ingyenmunka után majd csak ott ragadhatnak valahogy.

„Méltóságos Nedtvich Andor Úrhoz, Pécs szab. kir. város polgármesteréhez Pécs, 1931. április 27. — Tiszteletteljes kérése dr. Borbély György jogvégezett, pécsi lakosnak (József u. 19.) melyben Pécs szab. kir. város szolgálatába való felvételét kéri. (Államtudományi doktori oklevelét bemutatta.)

„Méltóságos Polgármester Úr! Alulírott elvégezvén a jogot, múlt évi december hó 16-án a pécsi Erzsébet Tudományegyetemen államtudományi doktorrá lettem felavatatva. Mint Pécs város szülötte és lakosa óhajtanék Pécs szab. kir. város szolgálatába lépni. Tudva azt, hogy ez idő szerint a fogalmazási szaknál üres állás nincsen, hajlandó volnék egyelőre díjtalanul is szolgálni, és kérem Méltóságos Polgármester Urat, mi-

⁸⁰ PÁL Pécsi polg. m. 1932/12/012 521. üi. sz.

⁸¹ Ugyanott, 1931/12/028 127. üi. sz.

szerint engem a városnál, díjtalan minőségben is, alkalmazni és a fogalmazási szakban beosztani kegyeskedjék. Kéréssem ismétlése mellett vagyok teljes tisztelettel: dr. Borbély György pécsi lakos, Pécs, 1932. február hó 12-én.”⁸²

Dr. Günther Miklós még „ravaszabb”. Úgy tünteti fel kérését, mintha csupán a közigazgatási gyakorlat megszerzése céljából jelentkezne ingyenmunkára:

„Méltóságos Polgármester Úr! Alulírott alázatosan kérem Méltóságodat, kegyeskedjék megengedni, hogy gyakorlat megszerzése céljából Pécs szab. kir. városnál díjtalan közigazgatási gyakornoki szolgálatot teljesíthessek. Mély tisztelettel: dr. Günther Miklós, Pécs, 1932. március 20.”⁸³

Ily módon valóban be lehetett jutni a közhivatalba, s meg lehetett indítani a küzdelmet az „ottragadásért”. A város természetesen védekezett, biztosította magának a jogot, hogy az ingyen dolgozó tisztviselőktől ugyanazt követelje, mint a státusban levőktől, ezzel szemben a végelkeseredésből ingyen tisztviselőkké vált diplomásoknak csak arra volt joguk, hogy vagy szolgáiban dolgozzanak, vagy elmenjenek, vissza a munkanélküliségbe. Ezt tükrözi az ajánlkozásokat elfogadó döntés is:

„Pécs szab. kir. város polgármesterétől. 9650/1932., Vele 5015/1932. szám. Tárgy: Dr. Borbély György és dr. Günther Miklós pécsi lakosok engedélyt kérnek arra, hogy Pécs város törvényhatóságánál díjtalanul

⁸² Ugyanott, 1932—9650, vele 1932—5015 üi. sz.

⁸³ Ugyanott, 1932/12/9650. üi. sz.

gyakorlatot folytathassanak. Határozat. Megengedem dr. Borbély György és dr. Günther Miklós pécsi lakosoknak, hogy a közigazgatási szakismeretek elsajátítása céljából Pécs város törvényhatóságánál önkéntesen, díjtalanul, későbbi alkalmaztatásukra való igény nélkül, 1932. évi április hó 1-től számított 6 hónapon keresztül gyakorlatot folytassanak. Ezen engedélyemmel kapcsolatos feltételeim a következők: Folyamodók városi alkalmazottaknak nem minősülnek, s végzett munkájuk ellenértékeként semminemű fizetésre, jutalomra vagy egyéb javadalmazásra, kedvezményre vagy ellátásra igényt nem tarthatnak. Tartoznak nevezettek magukat a hivatali rendnek és fegyelemnek alávetni. A működésük alatt tudomásukra jutott hivatali titkokat tartoznak megőrizni. Az önkéntes szolgálatot folyamodók megokolás nélkül bármikor megszakíthatják, kötelesek azonban ezen szándékukat kilépésüket megelőzőleg egy héttel tudomásomra hozni. Fenntartom viszont a magam számára is a jogot, hogy engedélyemet bármikor, a 6 hónapi időtartamon belül is, minden megokolás nélkül, visszavonjam. Dr. Borbély György pécsi lakos beosztási helyéül egyelőre az I. fokú közig. hivatalt jelölöm ki, dr. Günther Miklóst pedig a jogügyi és népjóléti ügyosztályhoz osztom be. Felhívom az érdekelteket, hogy beosztásukban jelentkezzenek. Ezt a határozatomat kiadom: 1. az I. fokú közig. hivatalt vezető tanácsnoknak, 2. a jogügyi és népjóléti ügyosztályt vezető tanácsnoknak, 3. a főjegyzőnek, 4. dr. Borbély György pécsi lakosnak, 5. dr. Günther Miklós pécsi lakosnak. Pécs, 1932. március hó 24-én.”⁸⁴

⁸⁴ Ugyanott.

A díjtalan alkalmazás formailag mint 6 hónapra szóló „gyakorlat” szerepelt, de az alkalmazott kérésére újabb és újabb 6 hónappal meghosszabbítható volt. Az illetők pedig — mint a kártyás a vesztett pénze után — futottak a betöltött ingyen munkájuk nyomában, újra és újra kérték a meghosszabbítást, reménykedve, hogy végül is majd egy státussal jutalmazták szolgálataikat.

A pécsi polgármesteri levéltár 1930—31-es, 32-es, 33-as, 34-es s a további évekből származó iratai között értelmiségek aláírt kérvényeinek százai fekszenek, amelyekben végső nyomorukra hivatkozva szellemi szükségmunkát kérnek. Ezekből közlünk néhány jellemző részletet:

Martinovics György, állástalan magántisztviselő:

„Az ide mellékelt szegénységi bizonyítvánnyal igazolom, hogy teljesen vagyontalan vagyok, és sehonnan jövedelmem nincs; özvegy 70 éves édes anyámnak vagyok eltartója, kinek szintén nincs semmi vagyona, sem jövedelme, aminek következtében azon kimondhatatlan szomorú helyzetbe kerültünk, hogy miután fél éve nem fizethettünk lakbért, a lakást felmondták. Minden bizalmunk Méltóságod atyai jó szívében van...”⁸⁵

Szekula Ferenc, okleveles tanító:

„...A legnagyobb nyomorral küzdve végeztem fivérrel együtt iskoláimat, és most tanítói oklevelet szereztünk. Képtelenek vagyunk elhelyezkedni. Iskoláztatásunk költségeinek előteremtése folytán előállott adósságainkat nem tudjuk rendezni... Ruházatban teljesen le vagyunk rongyolódva és télvíz idején itt

⁸⁵ Ugyanott, 1932/12/25 254. üi.-sz.

állunk atyánk 16 pengős heti jövedelmére támaszkodva. Ugyanakkor, amikor kész örömmel tudnánk és akarunk dolgozni...”⁸⁶

Vargha Janka, okleveles tanítónő:

„...9 év előtt kitűnő képesítésű tanítónői oklevelet nyertem, és elhelyezkedni ez idő óta nem volt módomban, bárha anyagi szempontból erre igen rá vagyok utalva; készséggel vállalom minden, a szellemi szükségmunka körébe vágó szociális vagy ehhez hasonló tevékenységet...”⁸⁷

Nagy Elek, gyógyszerész:

„...Tizenegy éven át dolgoztam a Szigethy Frigyes tulajdonát képező »Remény« c. pécsi gyógyszerárban, ahonnan f. évi január hó 1-ével a rossz gazdasági viszonyok következtében létszámapasztás folytán elbocsátottak... most minden foglalkozás nélkül családommal, feleségemmel és gyermekemmel együtt télvíz idején a legnagyobb nélkülözéseknek nézek elébe, lakbéremet fizetni, fiamat iskoláztatni nem tudom. Kétségbeejtő helyzetemre hivatkozva mély tisztelettel és teljes bizalommal ajánlom kérésemet Méltóságod jóindulatába és kérve kérem folyamodásom kedvező elintézését...”⁸⁸

Mi is volt tulajdonképpen ez a szellemi szükségmunka, amelyre csupán Pécs városában évente több száz állástalan értelmiségi jelentkezett, s amelynek elnyeréséért rövi-

⁸⁶ Ugyanott, 1932/907/032 248. üi. sz.

⁸⁷ Ugyanott, 1932/907/037 162. üi. sz.

⁸⁸ Ugyanott 1935/22/040 469. üi. sz.

desen majdnem olyan tülekedés indult, mint az állásba jutásért?

Az egyik pécsi városi tanácsosnak a polgármesterhez beadott jelentését s a polgármesteri döntést idézzük.

„Méltóságos Polgármester Úr! A szellemi inségmunkások jelentkezése lezárult. Jelentkeztek összesen 282-en. A környezettanulmányozás után 95—100-ra tehető azok száma, kik a szellemi inségmunkában foglalkoztatandók lennének. A szám természetesen változik, mert az időközben beálló változásokkal nevezettek egy része elbocsátható lesz. Tisztelettel aziránt teszek előterjesztést, méltóztassék a szükségmunkások díjazását napi 2 P-ben meghatározni és e célra 20 000 P-t fedezetül megjelölni. Tisztelettel aziránt teszek előterjesztést, méltóztassék a szellemi szükségmunkások alkalmazási viszonyát olyképp meghatározni, hogy ezeket hónapról hónapra fegyelemsértés vagy nem megfelelő munkateljesítés esetén alkalmazásukból azonnal elbocsáthassam. Tisztelettel csatolom azt a névsort, mely tartalmazza mindazokat a szellemi szükségmunkásokat, akiknek alkalmazását feltétlenül indokoltnak látom. Pécs, 1932. november hó 11. dr. Esztergár tanácsnok s. k.”⁸⁹

Az aktán a következő véghatározat olvasható:

„Véghatározat. Tárgy: Szellemi szükségmunkások alkalmazása. A jogügyi és népjóléti ügyosztály vezető tanácsnok előterjesztésére megengedem, hogy az inségenyhítés ideje alatt azok az intelligens pécsi lakosok, kik hivatásszerűen irodai munkával foglalkoznak,

⁸⁹ Ugyanott, 1932/907/033 218. üi. sz.

a tél folyamán mint szellemi szükségmunkások a város egyes ügyosztályainál havonként alkalmaztassanak. E célra 20 000 P azaz húszezer pengős hitelkeretet állapítok meg az inségmunkára felvett tétel keretében. Felhatalmazom a város jogügyi és népjóléti ügyosztály tanácsnokát, hogy a szellemi szükségmunkásokat fel fogadhatta, illetőleg eltávolíthassa, hogy az alkalmazást hónapról hónapra eszközölhesse, és gondoskodjék arról, hogy ebből az alkalmazásból senki sem nyugdíj, sem kegydíj, sem különleges felmondási időre igényt ne támaszthasson. A szellemi szükségmunkások alkalmazása legfeljebb az inségenyhítés időtartamára szólhat. Felhatalmazom továbbá a jogügyi és népjóléti ügyosztály vezető tanácsnokát, hogy az illetményeket, melyek napi 2 P azaz kettő pengőt meg nem haladhatnak, a szükség szerint a fentebb megjelölt inségmunkákra felvett költség terhére utalhassa ... Pécs, 1932. november hó 11. Polgármester.”⁹⁰

Ideiglenes, legfeljebb napi két pengővel díjazott munkáról van tehát szó. Ezért az alázatos kérvények, a protekció keresése, a könyörgés és tülekedés. Milyen mély nyomorban kellett lennie egy tanítónak vagy ügyvédnek, hogy ezért a nyomorúságos napi két pengős „állásért” esedezék! Vagy talán az elfoglaltság, amit a szellemi szükségmunka nyújtott, önmagában is csábító lehetett? Nézzük meg, hová kerültek beosztásra azok az állás nélküli értelmiségiek, akiknek kérvényeit a sok száz közül itt példaképpen idéztük.

Martinovics György aktáján elintézés képpen találhatjuk:

⁹⁰ Ugyanott.

„Pécs sz. kir. város polgármesterétől. 25 254/1932. szám. Határozat. Miután kérelmező a koldusok ellenőrzésénél alkalmaztatott, további eljárást nem igényel. Irattárba! Pécs, 1932. évi szeptember 29. A polgármester nevében: olvashatatlan aláírás, tanácsnok.”

Szekula Ferenc tanító kérvényére a következő választ küldték:

„Megyeri út (városi faiskola) Mezőőrség. Pécs, 1932. október 31-én. Pécs. sz. kir. város polgármesterétől. 32 248/1932. szám. Szekula Ferenc úrnak, okl. tanító. Pécs Megyeri úti faiskola. Értesítem, hogy miután József nevű fivérét szellemi szükségmunkásként már alkalmaztam, kérelmét egyelőre teljesíteni módomban nem áll. Pécs, 1932. évi november 7. Levél címnek! előadó s. k. A polgármester nevében: tanácsnok, s. k.”

A szellemi szükségmunka legfeljebb csak egy hónapra nyújtott nyomorúságos megélhetést; s ezt is csak a munkanélküliek kis részének. Erre utal többek között a pécsi polgármester 1935-ben kiadott rendelkezése:

„Pécs szab. kir. város polgármesterétől. ad 724/1935. szám. Tárgy: A szellemi szükségmunkások alkalmazása. Határozat. A 724/1935. A. sz. határozatomban megjelölt keretek között f. évi november hó 1-től a szellemi szükségmunkák ismét megindulnak. ... Nyomatékosan felhívom az ügyosztályvezetők és hivatalfőnökök figyelmét arra, hogy a szellemi szükségmunkások illetményeinek fedezésére szolgáló hitelkeret csak a legszükségesebb és a leggazdaságosabban felhasználható kisegítő erők díjazását teszi lehetővé. Tartózkodjanak tehát a szellemi szükségmunkásoknak oly

munkákhoz való igénylésétől, amelyek a rendszeresített személyzet munkaképességének megfelelő felhasználása révén is elvégezhetők. A rászorulóknak nagyszámú jelentkezése elengedhetetlenné teszi a szellemi szükségmunkások havonkénti felváltását. A szociális segélynyújtás igazságos és arányos elosztásának megakadályozásán kívül, a folytatólagos alkalmazás sokakban a végleges alkalmazás alaptalan reményét kelti fel, amelynek következménye az, hogy az ideiglenes alkalmazottak elmulasztják az egyéb tényleges elhelyezkedésük iránti érdeklődésüket és törekvésüket továbbra is fenntartani, s ez által saját jövőjüket illetőleg hátrányos helyzetbe jutnak. Erre való tekintettel felhívom az ügyosztályvezetőket és a hivatalfőnököket, hogy a szellemi szükségmunkások által végzendő munkákat úgy csoportosítsák, hogy azok az egyes hónapok végéig befejezhetők vagy mások számára minden különös nehézség nélkül folytathatók legyenek...”⁹¹

A szellemi inségmunka tehát, amint az iratokból láttuk, csak részleges, viszonylagos, és nagyon kevés segítséget jelentett az állás nélküli diplomások számára. Hamar be kellett látniuk, hogy az elhelyezkedés egyéni úton való keresése nagyon kevesük problémáját oldja meg. Már a harmincas évek elején létrejöttek az állás nélküli diplomások első szervezetei. Legnagyobb hatáskörre az Állástalan Diplomások Országos Bizottsága (későbbiekben ÁDOB) tett szert.

⁹¹ Ugyanott 1935/22/034 038. üi. sz.

AZ ÁDOB, A DÖSZ ÉS A HOMAN-BOYOK

A harmincas évek elejére az állás nélküli értelmiségiek száma hatalmasra duzzadt. Különösen az értelmiségi fiatalság körében volt nagy a munkanélküliség; ez a nagy gazdasági válság elmúltával sem csökkent, sőt tovább növekedett. A diplomások kilátástalan sorsa nemcsak a közvetlenül érdekelteket, de az egész társadalmat megdöbbenéssel töltötte el. Így ír erről dr. Molnár Olga, az 1935-ös fővárosi statisztikai felmérés eredményeinek értékelésekor:

„A szellemi pályákon munka nélkül levő egyének most lefolytatott összeírása megdöbbentő adatok birtokába juttatta mindazokat, akik ezzel a kérdéssel hivatalosan vagy tudományosan foglalkoznak... Ma, 1935. év december 20-án megejtett felvétel eredményeképpen, ez az arány (ti. az állás nélküliek aránya a szellemi munkások között. — Szerző.) a férfiaknál 31,4, a nőknél 46,9%-ra emelkedett. Nem meglepő, hogy az itt talált tömegnek 50,9 (férfi) illetőleg 49,4 (nő) %-a 20—25 éves egyénekből toborzódik, akik tanulmányaik befejezése után még semmiféle állást sem tudtak elnyerni, holtott a férfiak 83,4 és a nők 32,1%-a középiskolai érettségi bizonyítvánnyal vagy főiskolai végzettséggel rendelkezik. Megdöbbentő adatok ezek, melyek a kérdés teljes kifejtése után fognak csak jelentőségük egész nagyságában az olvasó előtt állni.”⁹²

Az állás nélküli diplomások csakhamar rájöttek arra, hogy az egyéni elhelyezkedésért vívott küzdelem mellett olyan szervezeteket is létre kell hozniuk, amely képes har-

⁹² Dr. Molnár Olga: Munkanélküliség a szellemi pályákon alkalmazott nők körében. Statisztikai Közlemények, 1935. 15—16. old.

colni érdekeikért. Az ellenforradalmi kormányzat gyorsan felismerte a helyzet veszélyességét: fiatal diplomások tömegei vannak kenyérkereset nélkül, a fiatalság pedig mindig hajlamosabb a radikális megoldásokra. Reális veszélyé válhat, hogy az állás nélküli értelmiségi fiatalok szakitának atyáik tradícióival, a magyar történelmi intelligenciának a kormánnyal és a rendszerrel való mindenkori lojalitásával, s végső elkeseredésükben eljutnak a társadalmi változást követelők, a forradalmárok táborába. Így azután a kormány nem gátolta az állás nélküli diplomás fiatalság szervezkedését, sőt elősegítette a feszülő energiák békés levezetését. Az ÁDOB a kormányzat segítségével jött létre, 1931-ben. Születésének körülményeit Novák Károly, az ÁDOB-os idők szemtanúja és szenvedő alanya a következőképpen írja le:

„A helyzet mélypontja 1931. A kor frazeológiája szerint: »tartani kell a végsőig elcsigázott tömegek szélsőséges befolyásolásától«. Az ifjúsági szervezetek vezetői felkeresték dr. Illés József országgyűlési képviselőt, nyugalmazott egyetemi tanárt, aki több ifjúsági egyesületet patronált, és felkérték, legyen az állástalan diplomások mozgalmának a vezetője. A mozgalom célja a diplomások elhelyezkedési problémáinak intézményes megoldása.

Illés professzor 1932 februárjában megalakította az Állástalan Diplomások Országos Bizottságát, és az 1932. február 3-i minisztertanácsi határozat alapján gr. Károlyi Gyula miniszterelnök Illést bízta meg a szerv vezetésével. Az ÁDOB élén, a professzor elnökelete alatt, a parlamentben képviselt pártok által delegált országgyűlési képviselők álltak, az úgynevezett parlamenti bizottság, melynek előadója Eckhardt Tibor, további tagjai: Rakovszky Tibor, Zsindely Ferenc,

Homonnay Tivadar, br. Urbán Gáspán voltak. A bizottság látta el a kérdés parlamenti képviselőtét.

Az ÁDOB több (pl. mérnök-, jogász- stb.) szakosztályra tagozódott. Vezetőit Illés professzor választotta ki az állástalan diplomások közül. Az egyes minisztériumokban pedig a miniszterelnökség szociálpolitikai osztálya bízott meg magasabb rangú minisztériumi előadókat a tárcán belül mutatkozó speciális kérdések megoldására és nyilvántartására.

A szakosztályokban élénk mozgás indult meg. Az elhelyezkedés sürgető feladata mellett kutatni kezdték a diplomások tömeges munkanélküliségének okait.⁹³

Novák szerint „az ÁDOB erőteljes szervező munkája eredményeképpen 1932. június 1-ig összesen 2581 diplomás jelentkezett az alábbi megosztás szerint:

Képzettség	Férfi	Nő	Összesen
Jogász	633	—	633
Orvos	114	24	138
Állatorvos	31	—	31
Gyógyszerész	113	21	134
Tanár	281	232	513
Mérnök	658	2	660
Közgazda	90	4	94
Mezőgazda	344	2	346
Egyéb	30	2	32
Összesen:	2294	287	2581

A jelentkezők közül életkoruk, vagyoni viszonyaik és egyéb szempontok alapján kiszelektálták 581-et. A megmaradt 2000 állástalan diplomás közül végleges állásba helyeztek 833-at, alkalmi állásba 351-et. Tehát összesen 1184 diplomást helyeztek el.

⁹³ Novák: Id. mű, 8—9. old.

Továbbra is állástalan maradt 1397, a szelektálást figyelembe véve a 2000-hez viszonyítva 816 fő.⁹⁴

Az ÁDOB első akciója Novák adatai szerint igen sikeresen zárult. Az adatok azonban ellentmondóak. Az ÁDOB irattára 1956-ban elégett az Országos Levéltárban; a megmaradt csekély töredékből pedig hiányoznak az összefoglaló számadatok. Valószínűnek látszik, hogy az ÁDOB megalkulásakor az oly sok ígéretéstől megcsömörlött és csalódást ért állás nélküli értelmiségnek csak kis része jelentkezett ennél az új, még ismeretlen szervezetnél. Majd az első elhelyezkedések után megindult az áradat. Erre mutatnak dr. Kovács Alajosnak az adatai:

„Az állástalan diplomások kérdése mindig veszelmesebb problémájává válik közéletünknek. Néhány hónappal ezelőtt megalakult az állástalan diplomásoknak e szervezete, s e szervezetnél eddig kb. 700 állás nélküli, túlnyomórészt főiskolai diplomával rendelkező ember jelentkezett. A kormányának és a társadalomnak állandó gondja ezeknek a főiskolából kikerülő diplomás fiatalembereknek az elhelyezése, de a mai viszonyok között alig van remény arra, hogy azok, vagy legalábbis túlnyomó részük, az értelmiségi pályákon, a tisztviselői pályán és a szabad foglalkozású értelmiségben elhelyezést találjon.”⁹⁵

Az ÁDOB egymás után küldte a kérvényeket, beadványokat a miniszterekhez, s más „illetékes helyekre”. A leghevesebben a kultuszminisztert ostromolta. 1933 októberében például a következő javaslatot készítette:

⁹⁴ Lásd ugyanott.

⁹⁵ Dr. Kovács Alajos: Az állás nélküli diplomások kérdéséhez. Magyar Statisztikai Szemle, X. évfolyam, 1932. 8. szám. 725. old.

„Elnök: Illés József dr. egyet. tanár
Közép- és kereskedelmi iskolai
tanárok csoportja

Javaslat

Osszon be a Nm. Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter úr Magyarország 20—25 legnépesebb közép- és kereskedelmi iskolájához 1—1 fiatal okl. tanárt és tegye ezek köteletségévé, hogy

1. segédkezzenek az igazgatói irodában;
2. helyettesítsék a betegség miatt hiányzó tanárokat;
3. legyenek a könyv- és szertárak rendbentartásánál a tanárok segítségére.

Megokolás

A tanulmányait végzett fiatal középiskolai tanár te-
lítve van munkakedvvel, és vágyódik mint tanár abba
az iskolába, melyből néhány évnek előtte mint tanuló
távozott. Elméleti tanulmányait értékesíteni kívánja.
Ezt csakis az iskolában teheti meg. Az iskolán kívüli,
munka nélkül álló okleveles tanárból idők jártával is
lehet jó közalkalmazott, de soha sem lesz jó nevelő, ha
olyan korban jut munkakörbe, mely már túl van a
kezdő ember számára megadott életkoron, amikor te-
vékenységi kedve, vagyis ambíciója már alábbhagyott.

Ad 1. A népes közép- és kereskedelmi iskolák igaz-
gatói irodájában annyi adminisztrációs munka van,
hogy arra külön személyt kell alkalmazni, ha az inté-
zet igazgatóját a pedagógiai irányítás elsőrendű felada-
tával továbbra is fel akarjuk ruházni.

Az így alkalmazott fiatal tanár végezné a díjkezelés
munkáját és azt a könyvelést, melyet jelenleg egyes
népes középiskolákban külön számvevőszéki szakember
végez külön díjazásért.

A fiatal tanár az intézeti igazgató szeme előtt vég-
zett munkájával bizonyosságot tehetne egyéni rátermett-
ségéről, aminek alapján végleges alkalmazásának aján-
latos volna felől könnyebben dönthetne a közoktatás-
ügyi kormány.

Ad 2. A betegség miatt hiányzó tanerők helyettesí-
tése eddig az egészségesekre hárult. Ez olyan munka-
többletet jelentett, amiért semmiféle díjazás nem járt.
A világháborús korszak két évtizedét végigélt, nagy
létszámú osztályokban tanító tanárság megérdemelné,
hogy ha már anyagi helyzete hosszú évek óta nem ja-
vul, legalább ezen a ponton lenne bizonyos könnyítés-
ben része.

Ad 3. A könyv- és szertárak kezelése olyan tanár-
nak, aki nem elégszik meg a leltári rendbentartás mun-
kájával, tetemes elfoglaltságot jelent. Fiatal munkaerő
ezen a téren is üdvös tevékenységet fejthetne ki, s az
iskola és ifjúság ennek a tevékenységnek csak hasznát
látná.

Az így alkalmazott közép-, illetve kereskedelmi is-
kolai tanár csekély évi tiszteletdíja az 1. pontba fog-
lalt teendők végzése alapján fedezhető volna, s nem
jelentene az iskola fenntartójának többletkiadást.

Budapest, 1933. október 20-án.

Dr. Csabai István
az Állástalan Diplomások
Országos Bizottságának tanári
előadója

Dr. Illés József
az Állástalan Diplomások
Országos
Bizottságának elnöke⁹⁶

⁹⁶ OL VKM gimnáziumi osztály 1933—4. Állás nélküli középisko-
lai tanárok.

Bár a minisztérium kedvezőtlenül döntött a javaslat ügyében — „Tekintettel arra, hogy a fedezeti viszonyok újabb átvizsgálásánál kiderült, hogy megfelelő és elégséges fedezet rendelkezésre nem áll, Szily őméltósága úgy méltóztatott határozni, hogy egyelőre nem alkalmazzuk a szóban levő tanerőket.” —, rövidesen mégis rendelkezés jelent meg: ha nem is tudják elhelyezni az állás nélküli tanárokat, az állásban levők mellékjövedelmeinek rovására megpróbálják legalább némi kereseti lehetőségekhez juttatni őket. Erről tanúskodik a vallás- és közoktatásügyi miniszter 1932. október 20-án kiadott rendelete:

„Az állás nélküli okleveles közép- és középfokú tanintézetekre képesített tanárok, valamint az elemi iskolai tanítók száma a legutóbbi időben évről évre olyan nagymértékben növekedett, hogy ma jóval meghaladja a megfelelő tanintézetek szükségletét, s az okleveles tanárok és tanítók nagy része nem is remélheti azt, hogy belátható időn belül szakképzésének megfelelő elhelyezkedést fog találni. Ez a körülmény szükségképpen megköveteli a kérdésnek különleges elbírálását, s magam is elsőrendű kormányzati feladatnak tekintém a kérdés szabályozását és a lehetőséghez képest megoldását.

Ezért az állás nélküli tanárok és tanítók munkaalkalomhoz juttatása érdekében elrendelem, hogy a rendelkezésem és vezetésem alatt álló alsó-, közép- és középfokú iskolákban állásban levő tanárok és tanítók — rendeletem közzétételétől kezdődően —, az alábbi kivételektől eltekintve, nemcsak saját intézetbeli, hanem általában rendes vagy magántanuló — magánvizsgázó — előkészítését nem vállalhatják, s akik ilyent már vállaltak, kötelesek az előkészítést legké-

sőbb az 1934. évi január hó 31-ével beszüntetni és azt igazgatójuk útján jelenteni.”⁹⁷

Az ÁDOB elhelyezési akciói azonban — a kezdeti sikerek ellenére — nem hogy megoldani, de számottevően csökkenteni sem tudták az állásnélküliek nyomorát.

„1933 februárjában Illés professzor beszámolt a minisztertanácsban az ÁDOB munkásságáról, adminisztrációjáról és jövő terveiről. Gömbös Gyula miniszterelnök és honvédelmi miniszter intézkedett, hogy két laktanya üresen álló helyiségeiben diplomás-otthon alakuljon, ahol 50—50 állástalan diplomás helyezhető el. Az egyik otthon az Aréna út 51. szám alatti vonat-laktanyában, a másik a IX. kerületben, a Haller utcai Nádasdy-laktanyában létesült.

Ez a két otthon az idők folyamán az állástalan diplomások plebejus rétegét, a szó legvalódibb értelmében vett szellemi proletárokat fogadta be, a legszegényebbeket, a legelesettebbeket, akiknek még az a 70 pengő megszerzése is megoldhatatlan problémát jelentett, amennyi az akkori árviszonyok szerint táplálkozásra — kifőzési szinten — és a legegyszerűbb szobára kellett. Az otthont 1936 közepéig, megszűnéséig, több mint 400 diplomás vette igénybe.”⁹⁸

1933-ban a „Debreceni Újság” a „New Hungary” című nevezetes cikkében — amelyet a „Pesti Napló” és a „Nemzeti Újság” is átvett —, a következőket írta:

⁹⁷ Hivatalos Közlöny, XLI. évf. 24. sz. 230—232. old. — Hasonló értelmű rendelkezés kiadására kérte fel a Minisztérium az egyházi főhatóságokat is. — A rendelkezést közli Balogh Sándor—Szabolcs Ottó: Pedagógusok a két világháború között. A Magyar Történelmi Társulat és a Hazafias Népfront Könyvtára. 6. sz. 1963. 172—173. old.

⁹⁸ Lásd Novák: Id. mű, 11. old.

„Illetékes helyről nyert tájékoztatás szerint a magyar kormány és Nagy-Britannia kormánya között diplomáciai úton folytatott tárgyalások eredményeképpen az angol kormány kifejezte azt a készségét, hogy a Csendes-óceán valamelyik lakatlan szigetét átengedi az állástalan diplomások részére, és a berendezéshez szükséges anyagi eszközöket rendelkezésre bocsátja.”⁹⁹

Napokon belül 600 diplomás jelentkezett, hogy hajlandó elmenni a Csendes-óceán bármely lakatlan szigetére.

Az állás nélküli értelmiségiek egy része nem volt ilyen naiv. A fiatalok megpróbálták önmagukon segíteni. A kormány azonban csak a felülről irányított ÁDOB-ot ismerte el az állástalan diplomások egyetlen érdekvédelmi szervezetének, s erőszakkal igyekezett megakadályozni minden más szervezet létrejöttét. A „Magyarország” c. lap egyik 1933 augusztusi számában olvashatjuk: „Feloszlatta a rendőrség az állástalan diplomások gyűlését... Az állástalan diplomások ma délelőttre gyűlést hirdettek. A gyűlés kezdetének időpontjában megjelent a gyűlés színhelyén három rendőr és közölte a meglepett diplomásokkal, hogy a gyűlésüket a rendőrség nem engedélyezte, és felszólította a jelenlevő 150 résztvevőt, hogy hagyják el a gyűlés színhelyét.

Pál Leó építész a rendőrség felszólításának közhírré tétele címén felállt, és közölte a jelenlevőkkel, hogy már pénteken detektív kereste, aki különböző információt kért az állástalan diplomások szervezeteire és mozgalmára vonatkozólag. Jegyzőkönyvet is vettek fel, majd hétfőn a gyűlés kérvényét tudomásulve vették át a rendőrségen. Kérte a résztvevőket, hogy rendben oszoljanak szét.

⁹⁹ Lásd ugyanott.

A diplomások zajos közbeszólásokkal kísérték ezt a felszólítást, de a vezetőség sürgető kérésére rendben elhagyták a kerthelyiséget. Ezt követőleg a vezetőség összeült egy asztalnál, hogy megbeszélje a következő gyűléssel kapcsolatos dolgokat, de a jelenlevő felügyelő-helyettes ezt sem engedte meg, és a vezetőségnek is el kellett hagyni a helyiséget.”¹⁰⁰

Néhány nap múlva a „Pesti Napló” számolt be az állástalan diplomások gyűlésének megakadályozásáról:

„Csütörtökön újra gyűlést akartak tartani az állástalan diplomások, de a rendőrség a gyűlést nem engedélyezte. Képünkön a gyűlés elnöksége a Stefánia út egyik padján ülve hozza az odaigyekezőknek tudomására, hogy a gyűlés elmarad.”¹⁰¹

Az állástalan diplomások radikálisabb csoportjai a rendőrségi zaklatások és tilalmak ellenére mégis csak létrehozták a saját szervezetüket Vasvári József rajztanár vezetésével. Ez a szervezet már nem a kormánytól várt szükségmunkát, s nem a kegyelemkenyeret akarta kiharcolni; feladatát az „alkalmi munkák megteremtése általi megélhetés megszervezésében, s közben a cselekvési függetlenség megtartásában” látta. A „8 Órai Újság” 1934 decemberében terjedelmes cikkben számol be a Diplomások Önsegítő Szövetkezetéről (a továbbiakban DÖSZ) működéséről:

„Háromszáz ifjú diplomás felveszi a harcot...

Lobogó lelkesedés forró tüze a fűtetlen DÖSZ-irodában. (Saját tudósítónktól.) A karácsonyi színes, változatos plakátforgatagban, a keksz-, csokoládé-, játék-

¹⁰⁰ Magyarország, 1933 augusztus.

¹⁰¹ Pesti Napló, 1933. augusztus 18.

és divatreklámok hangoskodó özönében szerényen húzódik meg egy szürke kis hirdetés a zsúfolt reggeli vilamoson álmosan bóbiskoló utasok feje fölött végighúzódo hirdetőtáblán:

DÖSZ

Diplomások Önszolgáltató Szervekezete

Korrepetálást. Előkészítést. Nyelvoktatást. Könyvelést. Fordítást. Rádiójavítást. Átalakítást. Szabadalomkidolgozást. Transzformátorokat. Mindennemű művészeti és iparművészeti munkát. Címer-, reklám- és plakátfestést.

Zeneoktatást. Hangszerelést. Kottamásolást.

Építészeti munkákat. Tervezést. Tatarozást. Modernizálást stb.

Bármely állandó vagy ideiglenes szellemi munka-erőre, tanárra, mérnökre, gazdaszra, gyógyszerészre, orvosra, jogászra, közgazdászra, zenészre, zenekarokra stb. van szüksége, forduljon hozzánk. Kérjük a címet felírni: DÖSZ IX. Ráday u. 31. Tel.: 876-68.

A zsúfolt, kopott vakolati cégtáblákkal agyonaggadt hatalmas bérház harmadik emeletén egy albérleti szobában tanyázik a DÖSZ vezérkara. Az ajtón házi gyártmányú tábla hirdeti, hogy hivatalos órák délelőtt 10-től 2-ig. A kis szobában egy sezlón, íróasztal, rokkant hintaszék; térképek és feliratok a falon; a kockás táblájú »adminisztrációs« füzetek között energikus arcú fiatalember könyököl. Vasvári József tanár, az érdekes szervezet elnöke. A hivatalos helyiség különben a tanár úr lakása, aki maga is állás nélküli diplomás, egyébként edzett ember, mert kiskabátban üldögél a fűtetlen irodában.

... Az ÁDOB-ból nőtt ki ez a különös mozgalom. Ma már 290 állás nélküli diplomás tartozik a szervezetbe. Száz pengő alaptőkével kezdték meg működésüket, mindenki önzetlenül dolgozik, fizetést senki sem kap, és a tagok jövedelmük 10%-át leadják önként, propaganda- és reklámcélokra.

Sajnos, nincs elég pénzünk a megfelelő reklámra — folytatja az elnök —, mi önzetesekek vagyunk, nem kérünk adományokat, nem vágunk meg senkit. Dolgozni akarunk, építeni...

Aranybányászok

A szervezetet különböző szakosztályokat alakított, műhelyeket rendezett be. A zeneszakosztály egy 62 tagú szimfonikus zenekart állított össze, amely Lisztzenekar néven nemrégiben mutatkozott be a Zeneakadémián. Most, a bális szezon előtt a zenetanárok kis tánczenekarokat állítanak össze, és végig akarják muzsikálni a bális szezonon. A tanári osztály korrepetálásokkal foglalkozik, a szervezetbe tartozó testnevelési tanárnők gyógy- és fogyaszttornát úznak. A mérnökök rádióklubját rendezték be: olcsón és megbízhatóan alakítják át és javítják meg a rossz készülékeket. Egy állás nélküli mérnök, Szembratovics Sándor élelmes készüléket talált fel, amellyel a Cséri-telep szeméthyányából előkotort kokszot és szenet 6000 kalóriás fűtőanyaggá tudják tisztítani. A DÖSZ megkapta Kispest városától a működési engedélyt, valahogy összeállították a készüléket és most az állás nélküli diplomások egy csoportja kint dolgozik a Cséri telepen: aranyat bányásznak a szeméthyányból.

Most reklámakción törjük a fejünket, hogy miként

lehetne olcsó eszközökkel a közönség tudomására hozni az új magyar szénbányát ... — mondja bizakodó molllyal az elnök ...

... Mérnökeink — folytatja jegyzetei között koto-rászva Vasvári József — szerkesztettek egy éterzene készüléket, amelyet a közeli napokban fognak bemu-tatni valamelyik kávéházban. Ez a készülék szenzációs, és egész kis zenekarokat helyettesít. Zenészeink mu-zsikát komponáltak hozzá, és előadássorozatot fo-gunk rendezni, amelyek jövedelmét a reklámpropa-gandára fordítjuk.

Izlésnemesítés, nyúlfarm

A szövetségbe tartozó képzőművészek minden kerü-letben kiállítási helyet akarnak biztosítani maguknak.

A képkereskedő a közönség izlése után megy — mondja az elnök —, a közönség izlése, sajnos rossz. Ezekben a kis helyiségekben izlésnemesítő hadjáratot fogunk indítani. Képzőművészeink, esztétikusaink pro-pagandaelőadásokat tartanak ... A kiállított képek ol-csók lesznek, és csak elsőrendű művészi munka kerül eladásra.

Van a szövetségnek egy »mindent tudunk, mindent elintézzünk« nevű osztálya is. Jogászok alapították, és az osztály vállalkozik minden olyan ügy lelkiismeretes elintézésére, amely nem tartozik az ügyvédi privi-légiumok közé. Különösen vidékieknek tesznek nagy szolgálatot, akik örülni fognak, ha néhány pengő elle-nében megtakaríthatják a vasúti költséget és az időt budapesti ügyeik elintézésénél.

Mérnökök és iparművészek egy játékműhely felál-lításának gondolatával foglalkoznak. A közgazdászok

most földbirtokosoktól néhány hold földet kérnek far-mok céljaira. Külön értékesítő szervet létesítenek és a farmokon főleg prémnyúl-, baromfi- és gyümölcs-tenyésztéssel akarnak foglalkozni ...

Kultúrjárőrök

... Egyéb terveink is vannak. Tavasszal teherautó-kat fogunk szerezni, és ezekkel egy-egy kultúrkülönít-ményünk lemegy vidékre.

Kultúrautóinkon lesz iparművész, elektromérnök, kultúrmérnök, jogász, szociográfus ... Megjavítjuk a rádiókat, elintézzük a kisebb földmérési munkákat, ta-nácsokat adunk, gyógyítunk és tanítunk. Különítme-nyeink kis közösségben fognak élni ...

A fűtetlen szoba átmelegszik ezekre a szavakra. Kétszázkilencven fiatalember szíve, tudása energiája lobog a kopár falak között.

Dolgozni akarunk, élni akarunk ... — mondja Vas-vári József búcsúzóul —, nem akarjuk, hogy annyi fiatalember tehetsége, energiája a magzatlan, termé-ketlen tétlenségbe pocsékolódjék el. Aki szereti a fiatal magyar értelmiséget, az kezet nyújt nekünk, nem néz le bennünket és segíteni fog ...¹⁰²

A sokoldalú nyomás azzal fenyegette a kormányt, hogy az állástalan diplomás tömegek valóban radikalizálódni fognak, s egyre kevésbé elégszenek majd meg az ígéretek-kel, a részleges megoldással. Tenni kellett valamit. Meg-szervezték a még mindig ezreket foglalkoztató szellemi in-ségmunka radikálisabb és államilag biztosított fajtáját.

¹⁰² 8 Orai Újság, 1934. december 15.

A kormány egymillió pengő fedezetet biztosított az állástalan diplomások közül kiválasztandó 1000 ideiglenes kisegítő munkaerő fizetésére. Ezek a havi 80 pengős ÁDOB-osok elárasztották az állami hivatalokat. Mivel az akció lebonyolítását Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszterre bízta, a „szerencsés” ideiglenes kisegítő munkaerőket ettől kezdve „Hóman-boyoknak” nevezték. Novák szerint az 1934 március elején megjelent 2390/1934. ME sz. rendelet kapcsán 4344 állástalan diplomást írtak össze; ezek közül választották ki az 1000 állami elhelyeztetet, valamint a magángazdaság területén munkához juttatott 309 értelmiségit. A 4344 összeírt állás nélküli diplomás foglalkozás szerint a következőképpen oszlott meg.¹⁰³

Képzettség	Jelentkezett			Elhelyezett
	Férfi	Nő	Össz.	
Jogász	1310	—	1310	589
Orvos	340	49	389	29
Állatorvos	61	—	61	—
Gyógyszerész	76	20	96	3
Tanár	859	427	1286	288
Mérnök	698	3	701	226
Közgazda	150	30	180	82
Mezőgazda	317	4	321	92
Összesen:	3811	533	4344	1309

Ezek az adatok azt mutatják, hogy az állástalan diplomások jelentős részét az új, Hóman-féle akció sem volt képes még az „ideiglenes kisegítő munkaerők” szűkös kenyéréhez sem juttatni. Novák adatai azonban jóval kevesebbet mutatnak a munka nélküli diplomások tényleges számaival. A táblázatban pl. 389 orvos szerepel. A Budapesti Or-

¹⁰³ Lásd Novák: Id. mű, 14. old.

vosok Szövetségének 1934. március 1-i kérvénye pedig 543 teljesen állástalan orvos nevét és címét sorolja fel.¹⁰⁴

S ha figyelembe vesszük azt, hogy valószínűleg a fővárosi orvosok közül sem mindenki volt tagja az Orvosszövetségnek, s hogy az orvosok nem jelentéktelen része vidéken élt, azt hiszem, nem sokat tévedünk, ha 1934-ben az állástalan orvosok számát országosan kb. 1000-re becsüljük. Ez pedig közel háromszorosa az ÁDOB kimutatásában szereplőknek. Ha hasonló mértékben kisebbitették a többi foglalkozási ág munkanélkülijeinek számát is, akkor azt kell feltételeznünk, hogy 1934-ben kb. 12 000—15 000 diplomás volt kenyér nélkül az országban. Ehhez mérten valóban nagyon csekély az 1000 Hóman-boy és a magángazdaság területén munkához juttatott 309 értelmiségi. Pedig az állás nélküli értelmiség számát a korabeli sajtó még magasabbra becsüli. A „Társadalmunk” c. folyóirat „Tízezer állástalan tanító megrendítő sorsa” című cikkében 1935-ben arról ír, hogy

„talán egyetlen diplomás kategória sem tud olyan nagyszámú állástalan felmutatni, mint a tanítóság. Tízezerre tehető az állástalan tanítók és tanítónők száma, amelyekhez évente 2500 újabb diplomás sorakozik. Ezeknek legnagyobb része — kivéve azt a számba nem vehető kis hányadot, melyet hozzátartozóik el tudnak látni — elképzelhetetlen nyomorban sínylődnék, és nem is igen várhatják helyzetük javulását.”¹⁰⁵

Nemigen várhatják helyzetük javulását? Nézzük meg, milyen helyzetben voltak ezek az állás nélküliek, mit írt róluk a korabeli sajtó!

¹⁰⁴ OL VKM ÁDOB. 14534/1934. Eredeti.

¹⁰⁵ Társadalmunk, 1935.

„Az állástalan diplomások lapja, az »Új Értelmiség« felszólítást intézett az állástalan tanítókhoz, írják meg, miből és hogyan élnek. Ezekből a válaszokból közlünk néhányat, hogy fogalmat alkothassunk arról, milyen nyomorban sínylődik a tanítóság tízezernyi tábora, amelyre az a magasztos feladat várna, hogy hittel, bizalommal, optimizmussal nevelje gyermekeinket?!

Egy tanító írja Budapestről: »Húgom is tanítónő, állás nélkül, özvegy édesanyámmal és négy kis iskolás gyermekkel a legnagyobb nélkülözések között élünk.«

Egy fiatal tanító írja: »Tanítói oklevelet 1932-ben nyertem, azóta semmi kereseti lehetőséggel bíró munkaalkalmam nem volt. Ilyen körülmények között a megjelenésemhez szükséges testi ruhát nem bírtam beszerezni, a létfenntartásra szükséges étkezést is könyöradományképpen kaptam.«

Egy tanítónő panasza: »Az uram is állás nélkül van, és semmi kilátás sincs elhelyezkedésre, így 22 hónapos fiammal hárman nézünk a bizonytalan jövőbe. Hogy mi lesz velünk, nem tudjuk, sem azt, hogyan bírjuk ezt a harcot.«

Igen megható egy fiatal tanítónő levele: »25 éves vagyok, nyolc éve vagyok tanító, de még eddig nem sikerült állást kapnom. Nyolc hónapig egy gyárban dolgoztam mint napszámos, reggel 7 órától este 9-ig fárasztó munkát végeztem.«

Az egyik mint kisegítő tanító működik, de »egy fillér fizetés nélkül«; a másik mint kántor: havi 12 egész pengőt kap, van aki cseléd, s van, aki ingyen dolgozik a község házában, egy egyelőre a holdban levő falat kenyér reményében. Nem folytatjuk tovább, csak még egy vidéki tanító jajkiáltását közöljük: »Okleveletem idestova tíz éve szereztem, szüleim elhaltak, senki sem pártfogol. Már a legsötétebb gondolatok keríteneek ha-

talmukba... Küldöm S. O. S. jelemet Önökhöz, hátha eljön a várva-várt pillanat... egy darab kenyér.«¹⁰⁶

Az „Új Magyarország” 1936. május 11-i száma megrendítő sorokban számol be az állástalan diplomások egyik otthona lakóinak sorsáról:

„Meg szeretnék szolgálni a kenyeret az állástalan diplomások. A főváros kilencedik kerületében egy otthonban állástalan diplomások laknak. Sokan. Tizenhat évig dolgoztak, tanultak, szörnyű körülmények között verekedtek az étellel egy darab papírért, amelyen ott áll, hogy X. Y. úr ennek meg ennek a munkának elvégzésére kapott egyetemi képesítést és egyetemi jogosítást, s most ott tartanak, hogy ez a darab papír nem több tizenhat év berámázható emlékénel, s az állástalan diplomások otthonában az előjáróság ebédjegyekkel és más adományokkal tartja bennük az életet. Magyarán: könyöradományokkal. Az egyetemi jogosítvány mellé elfelejtett a társadalom életbeli jogosítványt is adni nekik, s most, legyünk őszinték, a tőke roppant várai alatt úgy állnak ezek az emberek, hogy minden híd fel van vonva előttük, s egyetlen életlehetőség nekik kalaplevéve megköszönni azt az alamizsnát, amelyet a fővárosi közigazgatás megértésből és emberszeretetből juttat nekik.

Tizenhat évi munka és Isten tudja, hány esztendei szörnyű megpróbáltatás után hát elérkeztek — az alamizsnáig ezek az emberek. Tizenhat éven át nevelt intelligenciával, tizenhat éven át növelt és joggal növelt öntudattal — a könyöradományig. A betevő falat köszönömjeig, a felvarrott folt háladatosságáig, a takaró

¹⁰⁶ Lásd ugyanott.

tető és az álmat lehetővé tevő priccs meghunyászkodtatásáig. Eljutottak a semmiig, sőt a semminél is tovább: a negatívumig. Az erőt, öntudatot, férfivoltot öltö negatívumig, a százalomból nyújtott alamizsnáig mint koldusok. Soha nem érezhetik, hogy a betevő falathoz jussuk van, mert nem veszik igénybe őket érte, nem érezhetik a testi ruha emberi öntudatát, mert nem ők szerezték, és nem lehetnek érző és született önmaguk a portájukon, mert a portájuk is adomány. A képességük berámázott vagy szekrényben őrzött képek, s az erejük, a fantáziájuk, a lelki felkészültségük százszor megcsúfolt felesleg, százszor megbukott limlom.

Ezek az állástalan diplomások. Ugyanolyanoknak születtek, ugyanolyanoknak készültek fel, mint a szőnyeges szobák lakói, a havi keresetek biztosai, csak éppen az a különbség, hogy azok dolgozhatnak, kifejezhetik önmagukat, ők meg kényszerű semmittevésükben az alázat és a jótékonyosság kenyerét eszik, és ettől az ajándékkenyértől, amely a testüket elteti, belül, emberi és dolgozói mivoltukban rogygyannak el és mennek tönkre.

Az állástalan diplomások, a jótékonykenyér szegénykezői.

Mert szegénylik a jótékonyosság kenyerét, szegénylik, hogy az erőikkel terhek. Erősnek lenni, felkészülni, lenni s mégis mozdulatlanságra átkozottan élni a legvisszásabb valami s a legnagyobb emberi megaláztatás. Feleslegesnek lenni a leggyilkosabb és legrombolóbb érzés. Hát most az állástalan diplomások otthonának lakói beadvánnyal fordultak a IX. kerület előljáróságához, s kérték, hogy engedjék nekik valami munkával megszolgálni az életfenntartó adományokat. Engedjenek ellenértéket adni a jótékonykenyérért. Engedjék, hogy legalább a betevő falat, a takaró tető, és

az álmat adó priccs erejéig emberek lehessenek. Egyszerűen: engedjék megszolgálni az életüket. Milyen diszsonancia! Lehet instancizálni csendért, pihenőért, kis nyugvásért, kis elpihenésért; ez a természetes instancia. Mikor az ember önmagával szeretne együtt lenni keveset, és sokallja a szolgálatot, és túlságot fejt ki az ellenszolgáltatással szemben. Mikor lázad, mikor harcol, mikor ellenszégül, mikor forradalmat csinál. Ez a természetes. Ez a megszokott, ez az egészséges, ebből támad az új világ, és ebből épül a jövő. De hogy emberek belső, emberi ösztönüktől arra legyenek kényszerítve, hogy a kenyér megszolgáltatásának, bármilyen munkával való megszolgáltatásának lehetőségéért instancizálni kelljen, ez olyan jelenség, olyan megfordított és siratni való jelenség, amelyet csak ez a mi megfordított, szörnyű, alaptalan-gyökértelen, emberellenes és siratni való korunk tudott produkálni. Hogy az ember, aki ideálokért, munkáért, feladatért indult, az ideáltalan, a munkát lealacsonyított és feladattalan kollektivitásban önmagáért, önmaga megbecsülésének lehetőségéért legyen kénytelen könyörögni. Hogy azt kelljen mondania az embernek: engedjétek megszolgálnom a kenyeremet, hogy embernek érezhessem magamat.

Szörnyű ez!

Van-e az emberi megaláztatásnak ennél mélyebb foka? Van-e megvertebb mélye a jóságnak, mint mikor a jóság fáj?

Vajon hogy intézik el az ügyüket, s egyáltalában: ebben az embertelen kakofóniában el lehet-e intézni az ügyüket? Egyáltalában: élő kérelem-e ez, s van-e visszhang rá a mai élet gyökerében? Van-e rezonancia? Nem túlzás-e mindez ebben a kevésséggel megelégedő és elrontott világban, ahol a kenyér lassan már

kapitális, és az embernek teremtetett ember szinte már túl van a realitásokon.

Tekintetes kilencedik kerületi Elöljáróság, Tekintetes Város, Vármegye, Ország, Tőke, ha lehet, ha csak lehet, tegyék lehetővé, hogy egy embercsoport megszolgálhassa a kenyeret!"

A „Társadalmunk” munkatársa ugyanennek az évnek a telén a hólapátoló állás nélküli értelmiségiekkel csinált riportot.

„Hólapátos tüntetés!

Kedd éjszaka kint jártunk a Belvárosban.

Határozott céllal indultunk el. Este telefonértesítést kaptunk a „Társadalmunk” szerkesztőségébe, hogy a Diplomások Önszegélyező Egyletének (Helyesen: Diplomások Önszegélyező Szövetkezete. — Szerk.) a tagjai az éjszaka havat lapátolnak a József téren.

Éjfél volt már, mikor kiértünk a József térre. Nem kellett érdeklődnünk, hogy hol vannak a hólapátoló diplomások, mert rögtön felismertük őket. Hát lehet nem felismerni ezeket a fáradt, megkínzott arcú intellektueleket?

Különös és szomorú társaság, ahogy ott jártak, keltek a rosszul világított József téren, hatalmas hólapátokkal a kezükben, és az öltözködésükben is volt valami végtelen elszomorító: rossz nő hócipőkban, lyukas kalocsnikban, vékony, madzaggal átkötött esőköpönyegben próbálták védeni magukat az éjszaka csípős hidege ellen.

Egyenként szólítottuk meg őket.

— Orvos vagyok... Mérnök vagyok... Ügyvéd vagyok... Tanár vagyok... — mutatkoztak be egymás után.

Nem kellett sokat kérdezzetnünk. Fájdalmasan, de öntudatos hangon adják elő panaszukat. Ezek a panaszok nem újak, de ezek a panaszok évről évre lelkiismeretbe vágóbban kísértének bennünket.

— Havat kell lapátolnunk — mondja az orvos. — Diplomával a zsebünkben szívesen lapátolunk havat, ha ezzel pénzt tudunk keresni. De meddig tart ez is? Egy-két nap és vége.

— Már elmennénk akármilyen napszámos munkára is, — mondja az ügyvéd —, de sehol sem vesznek fel diplomás napszámosokat.

A tanár, contra soványodott vékony ember, ezt mondja:

— Tessék felhívni a főkapitány úr figyelmét ránk, mert mi ön- és közveszélyes emberek vagyunk. — Éhségünkben — saját magunkat faljuk fel!...

Harmincévesek vagyunk — mondják többen egyszerre —, itt vagyunk az élet küszöbén, se ki, se be.

— Mi nem politizálunk, mi nem akarunk a rend felforogatói lenni, de kérdezzük: szabad-e túrni, hogy így pusztuljunk el?

A kérdés után aztán elhallgatnak, mintha feleletet várnának, majd ismét beszélnek.

— A GYOSZ és a TÉBE felajánlották, hogy 500 diplomást elhelyeznek. A mai napig egyetlen egy dőzsistát sem helyeztek el. Ki ellenőrzi, hogy ezek után a nagyhangú felajánlások után nem a protekciósok jutnak ebbe az 500 állásba, hanem azok, akik rászorulnak?

— Nap nap után újabb és újabb színű zászlók alatt, újabb és újabb mozgalmakat indítanak, és a jelszók között mindenütt ott van: megmentjük az állástalan diplomásokat. De miért nem jön ki ide egyetlen egyszer sem hozzánk, amikor havat lapátolunk, Csilléry őnagy-

méltósága is, miért nem akarja látni a bajunkat, miért hunyja be a szemét?

Panaszok, kérdések hangzanak el. Beszél a tanár, beszél a mérnök, beszél az orvos, beszél mindegyik, kékre fagyott kezükben ott a hólapát. A melljük felügyelőként kirendelt utcaseprő egyideig szemet huny, hagyja őket beszélni, de mikor látja, hogy egy feneketlen kút ez, ahonnan ez a panasz és kérdésáradat egyre előtör, nagyon udvariasan, nagyon tisztelettudóan ennyit mond:

— Diplomás urak, ne tessék elfelejteni, reggelre el kell takarítani a József térről a havat!

A diplomás urak megértik a jelszót, elbúcsúznak tőlünk. Otromba lapátaikat ütemesen merik a csikorgó hóba...

Igy beszélgettek kedden éjszaka a Belvárosban, közel a hatalmas bankpalotákhoz, közel a csillogó Duna-parti kávéházakhoz s közel az egyetemhez, ahonnan nemrégén kerültek ki azok tizenketten, állástalan diplomások, akik havat lapátoltak, a József téren.

Aztán: némán, szótlanul végezték a munkájukat, s ebben a némaságban és ebben a szótlanságban volt valami mérhetetlen és félelmetes demonstráció...

Hangosfilmet kellett volna csinálni ezekről a némán tűntető diplomásokról, hogy azok is meglássák őket, akik nem voltak kedden éjszaka a József téren, akik nem akartak elmenni oda. Mert hős ez a havat lapátoló tizenkét diplomás.

Egytől egyig megérdemli, hogy meglássák őket, s megkapják az őket jogosan megillető helyet a magyar társadalomban!

Molnár Imre.¹⁰⁷

¹⁰⁷ Lásd ugyanott.

A „Népszava” riportere sem találta kedvezőbbnek az állástalan diplomások helyzetét. Azt kutatta, miből és hogyan élnek ezek a munka nélküli tanítók, orvosok, mérnökök.

„Tanítók, akik nem tanítanak.

Hány állástalan tanító van és mit csinálnak?

Néhány hónappal ezelőtt élénk sajtóvisszhangot keltett egy cikkecske, amelynek keretében az egyik állástalan tanító harminckét kartársának a leveléből vett megdöbbenő idézeteket kötött csokorba. Fölkerestem az egyik állástalan tanító ismerősömet, akiről tudom, hogy azok közé tartozik, akik a kereset nélküli kartársaik hatalmas tömegén közös fellépéssel igyekeznek segíteni.

Valóban olyan elrettentő képet nyújt az állástalan tanítók helyzete, mint amilyennek az a levél-montázs mutatta?

— Jöjjön velem! — felelte.

10 fillér órabér

Alig megyünk száz lépést az utcán, kalauzom átkiált a túloldalra: — Gyere csak át! — Hosszú, sovány, villogó szemű fiatalember közeledik felénk. Ismerősöm érdeklődik a sorsuk iránt. Láthatóan megőrül. Az bizony jó lesz, ha egy kicsit velünk is törődik a sajtó, akikről senki sem akar tudomást szerezni... — Képzettsége? — Okleveles népiskolai tanító, kántor, leventeoktató... — Mióta van állás nélkül? — Amióta végeztem: három éve. Azóta semmi sem sikerült még, s reményem sincs. — Miből él mégis? — Élek? Nem élek én, uram, csak még nem haltam meg. Tengődöm.

Magam sem tudom, hogy miből. Alkalmi kereset. Tanítvány, ha akad... Rokonoktól koldulok néha pár pengőt — kölcsön, de tudják, hogy ez csak szebb elnevezése az alamizsnának. Jelenleg ugyan nagy szerencsém akadt. Állást kaptam újsághirdetés nyomán. — Tanítóit? — Ahogy vesszük. Csak annyiban, hogy a hirdetés kikötötte, hogy tanítói oklevél kell és perfekt német nyelvtudás. Gyermeket kell kísérem egy magyar—német magániskolába s onnét haza. — Mennyi fizetést kap? — Havonta 15 pengőt. — Nem akarom elhinni. Kinevetnek. — Hány órát van elfoglalva naponta? — Körülbelül öt és fél órát. — Szóval kb. 10 fillér jut egy órára... — Gondolkozik. — Ahogy vesszük. Ott kell lennem reggel 8-tól 10-ig, azután 12-től 1/23-ig és 5-től 6-ig. Így tulajdonképpen le van foglalva az egész napom. A házakkal mit kezdjek? — Még maga is elszörnyed a saját baján, ahogy így szavakba önti, pedig megszokhatta már. — Nem kért még fizetésemelést? — Egyszer igen. Azt felelték: »Ha maga nem csinálja, csinálja más. Van magukból sok...« És ez — sajnos — igaz. Maradnom kell, mert az ágyamért heti három pengőt kell leszurkolnom. Legalább ez megvan...

Nevelőnő vagy háztartási alkalmazott

Föl akarunk menni a házba, de a lépcsőn lefutó fiatal nőt megállítja a kalauzom, s hirtelen elmondja neki célunkat.

— Jaj, kicsit várjanak az urak, mert szivart kell fölvinnem az úrnak. Azután leszaladok.

Megvárjuk. Közben a kalauzomat interjuzolom.

— Ó, nekem viszonylag fejedelmi sorsom van. Szü-

leimmel lakom, s apám kis nyugdíjából éldegélünk. Sikerült állandó címírást kipanamáznom. Naponta megírok átlag ezer címet, s ezért megvan a biztos két és fél pengőm. Kartársaim tréfásan burzsujnak hívnak ezért. Csak az a baj, hogy gyöngül a szemem így is, és hát hónapok óta nem olvashatok. Elmaradok a világtól...

Lihegve érkezik meg a kisasszony. De jó, hogy nem jöttek fel hozzám. A nagysasszony mindjárt mást gondolt volna, és... Nagyon kényes a nagysasszony erkölcsi kérdésekben, különösen ha másról, s százszorosán, ha alkalmazottjáról van szó. De sietnem kell. Tanítónői okleveletem két éve szereztem, de a minisztériumban el sem fogadták a kérvényemet, mondván, hogy várjak még pár évet. Pedig jelesen végeztem.

— Itt milyen minőségben alkalmazzák?

Elpirul.

— Nevelőnő volnék tulajdonképpen, németül társalgok két kislánnyal, zongorázni is tanítom őket, de főzni is kell, és egyebeket is... Nincs szobalányuk. Sietnem kell. Isten velük!

— Mennyit dolgozik naponta?

— Reggel nyolctól este... mikor hogy. Lakást itt nem kapok, a nővéreméknél alszom, de amikor az úrék vendégségbe mennek vagy színházba, akkor vigyáznom kell a csemetékre. Néha hajnali háromkor megyek haza... Isten velük! Észrevesznek...

— Kicsit még! Mi a fizetése?

— Havi harminc és koszt.

— És amikor éjfél utánig marad?

— Kapupénzt kapok. Isten velük.

Becsöngetünk:

A tanítónőt tetszenek keresni? Csak valami jó állást hoznának szegénykének az urak. A konyhában működik...

A konyhaajtó előtt sámlira kuporodva egy kifeszített kézimunkán öltöget szaporán. Félénken néz ránk. — Kosztot a fővárosi ínségkonyhán kapok. — De az csak ebéd...

— Elég az nekem. Már megszoktam. Amit meg a kézimunkával keresek, abból éppen, hogy futja a lakbér.

— Mennyit keres?

— Naponta megcsinálok egy ilyen mintát. Huszonöt fillért kapok érte...

Elszörnyedek. — Melyik az a cég? — Gyanakodva néz rám.

— Nem mondhatom meg, mert ha ki tetszik írni az újságba, akkor még ettől a keresettől is elesem.

— Meddig tart egy minta elkészítése?

— Ha nagyon iparkodom, egyfolytában nyolc óra alatt megvan.

— És hogyan fedezi a napi huszonöt fillér a lakását? Ez csak heti egyötven...

— Egyhetvenöt. Vasárnap is dolgozom. Heti egyötvenet fizetek, de csak itt alszom a konyhában, egy öszszecsukható ágyban. Azon a huszonöt filléren, amit vasárnap keresek, ünnepet csapok: megiszom vacsorára félliter kakaót üresen, ezt én nagyon szeretem.

A meglepetéstől nem tudok szólni.

— A kakaó 24 fillér. Még marad is hetenként 1 fillérem, amit félrerakok öreg napjaimra — teszi hozzá kesernyés mosollyal, könnyezve. Sietve búcsúzunk.

— Harisnyagyárban dolgozom, mióta csak megkaptam az okleveletem. Nem nehéz munka, de túl unalmas, gépies. Egészen elbutít. Heti 10—12 pengőt kapok. Egy hónap múlva azonban valószínűleg »leépítenek«... Az én helyem még csak istenes, de az egyik barátnőm a rádiógyárban kimondottan nehéz munkát végez reggel héttől este kilencig, és ugyanannyit kap, mint én. Ő nyolc éve végzett. A másik barátnőm is tanítónő, aki csokoládégyárban heti 6 pengő körül keres.

— És a tanítói hivatásuk?

— Egy darabig pályázik az ember, aztán rájön, hogyha nincs protekció, kár a kérvénypapírért, a bélyegért...

Tízezer körül vagyunk, azaz hogy — ejnye, annyira megszoktam ezt a számot, pedig már nem igaz — az elmúlt napokban mintegy két és félezerrel gyarapodtunk meg, ennyi jött ki az iskolakapun.

Magyari István.¹⁰⁸

Értelmiségiek ezrei állás nélkül, munka nélkül, meg-alázva, és minden jó forrásától, a munkába vetett hitüktől megfosztva, hallatlan nyomorban, egyik napról a másikra tengetik életüket. Nem mintha az ország lakosságának nem volna szüksége több orvosra, több tanítóra! Orvos és pedagógus munkanélküliség egy olyan országban, ahol 8—10 falura jut egy orvos; s nem ritka, hogy egy pedagógus 100—200 tanulót tanít. Ezekre az állapotokra mutat rá Halászi község orvosának az ÁDOB-hoz küldött javaslata, amely az orvosi munkanélküliségen akar segíteni.

¹⁰⁸ Népszava, 1935. július 30.

„Tervezet az állástalan orvosok elhelyezésére

Figyelembe véve azt a sokszor hangoztatott tényt, hogy amíg a városokban sok az orvos, akik közül nem egy nyomorog, addig vidéken a falusi lakosság a legtöbb helyen órákig tartó kocsizás után jut csak orvoshoz, amit különösen télen az időjárás zordsága miatt az elromlott utak még jobban megnehezítenek, mert a 8—10 községből álló körzetben vagy csak a körorvos áll rendelkezésre, vagy, ha akad is itt-ott egy elszánt orvos, ki a magángyakorlatra támaszkodva telepedett le a körzetben, az is a legnépesebb községekben, rendszerint a körorvos székhelyén folytat gyakorlatot.

Vizsgáljuk meg 1. mi az oka annak, hogy a vidéki nagy orvoshiány dacára sem jut a városon élő nagyszámú orvosból több ki falura?

2. Hogyan lehetne lehetővé tenni az arra vállalkozó fiatal orvosoknak a falun való letelepedést?

ad 1. A mai nehéz gazdasági viszonyok között, ha egy orvos letelepszik vidéken, falun, s nem támaszkodhatik másra semmi egyébire, mint a magángyakorlata jövedelmére, akkor az éppen úgy nyomorog a falun, mint a legtöbb a városban. A legtöbb — tanulást s anyagi áldozatot megkívánó diplomájával, melyhez járul a legkezdetlegesebb rendelő felállításának is minimálisan 800—1000 pengős költsége — nem tudja megkeresni a lakása és élelmezése költségeit sem, ami falun is kitesz havonta 60 pengőt. A kedvezőbb eset az, amikor megkeresi, de egy fillért sem tud egyébire fordítani, mert — bár betegben nincs hiány — a legminimálisabb vizitdíjat sem igen tudják megfizetni. Ha meg is birkózna a kezdet nehézségeivel egy ideig, nincs semmi reménye arra, hogy esetleg évekig tartó küzdele, kitartása után biztos jövőhöz juthat, mivel az ezt jelentő egyetlen lehetőség, a körorvosi állás elnyerése

a véletlentől függ, és azt elnyerheti vele szemben olyan, aki előzően városon élve, állandóan meg volt kímélve a falusi gyakorlat kezdeti hátrányaitól.

Csak azért, hogy falun nyomorogjon a jövője minden biztosítéka nélkül, egy orvos sem telepedik le falun, mert ha városon csupán az élelem és lakásért vállal is kórházi szolgálatot, jelenje biztosítva van, és pedig mi-lyen jelen — a falusi hónapos szobával, petróleum-világítással, sárral, sötétséggel, mindenről való kényszerű lemondással (szemben) —, hanem városon várja sorsa jobbra fordulását.

ad 2. Hogyan lehetne lehetővé tenni a falun való letelepedést?

Alkalmazzanak körorvos-gyakornokokat, biztosítva nekik minimális 100 pengő fix fizetést, és csak körorvos-gyakornokokból lehessen körorvos. A részükre biztosított minimális fix fizetés a magángyakorlat által szereshető minimális összeggel együtt biztosítaná a megélhetésüket, az a tudat pedig, hogy az esetenként megüresedő körorvosi állást csak velük lehet betölteni, biztosítaná kitartásukat bármilyen hosszú ideig tartó várakozási időre is, amiért a szolgálati időnek a nyugdíjba való beszámításával lennének kárpótolhatók. Az erre való anyagi fedezet előteremtése sem ütközne akadályokba, hiszen a mai beosztás szerint egy körorvosi körzetben lakó átlagos 5—6000 lélekre elosztva a gyakornok évi fizetését, ha a lélekszámnak csak egy részét, 2—3000 lelket veszünk is adófizetőnek, ezeknek fejenként és évenként 1 pengőt kellene fizetni, vagyis havonta 8—10 fillért, melyből bőségesen fedezhető lenne az orvosgyakornok fizetése, amely összeget a lakosság is megfizetné, és meg is tudná fizetni, amivel szemben még egy orvoshoz is jutna, és időt, fuvart stb. takaríthatna meg, és térítődne vissza

a körorvos-gyakornok költsége, mert a kör megoszlaná a körorvos és gyakornoka között. A gondolat gyakorlati megvalósítása esetén körorvosi állásokba olyanok kerülnének, akik a körorvosi teendőket gyakorlatilag sajátítanák el, tapasztalatokból, melyeket a gyakornokságuk alatt szereznének meg, s amelyeket a falusi élethez, viszonyokhoz alkalmazkodó speciális gyakorlat nyújtana nekik, jobban minden tanfolyamnál, de nem zárva ki ezeket se, pl. évenként egy-kéthetes elméleti oktatások a megye székhelyén, megyei tisztifőorvosok vezetése alatt.

A gondolat lényege ez; a részletkérdések a gondolat életrevalósága esetén az illetékes körök által dolgoztatnának ki annak a szem előtt tartásával, hogy ledöntik azt a válaszfalat, ami egyrészt a fiatalságot visszatartja a falun való letelepedéstől, másrészt elzárta a falu lakosságát az orvos segítő tudományától, mindkettő és az egész nemzet hátrányára.

5—6000 lélekre 3 jegyző, 2 plébános jut a megfelelő segéderőkkel, jegyzőgyakornok, káplán stb., s csak egy orvos minden segéderő nélkül. Körorvosnak éjjel-nappal a lakosság rendelkezésére kell állnia, s dacolva az időjárás minden viszontagságával, hóban, fagyban, esőben, szélben, járható és járhatatlan utakon, a legprimitívebb közlekedési eszközökkel óriás távolságokat kell megtennie, gyógyítani és intézkedni olyan viszonyok között, amiről városi orvosnak fogalma sem lehet a város nyújtotta mindenféle előny között; emellett a nagymértékben megnövekedett adminisztratív teendőket is egyedül kell elvégeznie. Ha fontos valahol a gyakornokok alkalmazása, úgy legfontosabb lenne az a körorvosoknál. A körorvos-gyakornok állására azonban csak akkor akadhat megfelelő vállalkozó, ha a kezdet nehézségében nincs magára hagyatva, és biztosítva

látja jövőjét. Egyéni és nemzeti, tehát egyetemes érdek a körorvos-gyakornoki állás megszervezése!

Halászi, 1934. február hó.¹⁰⁹

A halászi orvos javaslata természetesen süket fülekre talált. A Hóman-akció keretében nem a soktanulós falusi osztatlan iskolákat látták el pedagógusokkal, nem az orvoshiányban szenvedő falukat orvossal, nem a jogi tanács és védelem nélkül kiszolgáltatott, vagy a helyi fiskális által megzsarolt parasztokat olcsó jogi védelemmel, hanem elsősorban a központi állami hivatalok különben is túlméretezett létszámát növelték tovább. Az állás nélküli diplomások egy részének elhelyezésénél nem az országos szükségletek jobb ellátása lebegett a szemük előtt, hanem az, hogy látszatmegoldásokkal leszereljék a munka nélküli értelmiség nagy elégedetlenségét. Így pl., felső utasításra, 1934 júniusától 1936 júliusáig a rendőrségnél 94, a belügyminisztériumban 101, a postánál 46, a MÁV-nál 169, a miniszterelnökségen 6, a Vitézi Rendnél 2, a földművelésügyi minisztériumnál 147, a Fővárosi Közmunkák Tanácsánál 22, a földművelésügyi minisztérium intézeteinél és kísérleti stb. állomásainál 71 állástalan értelmiségi kapott ideiglenes, havi bruttó 80 pengős szűkös megélhetést.¹¹⁰ Ezreknek azonban ez sem jutott. Igaz, hogy a Hóman-akció keretében megkísérelték az ipar és a pénzület urait is rávenni, hogy az állás nélküli diplomások közül minél többet alkalmazzanak; de hogy ez milyen mértékben sikerült, arra fényt vet a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara elnökének dr. Szily Kálmán kultuszállamtitkárhoz 1934. április 18-án írott levele az ÁDOB-osok elhelyezése ügyében:

¹⁰⁹ OL VKM ÁDOB-iratok. 14532/1934.

¹¹⁰ Lásd: OL VKM ÁDOB-iratok. Gépelt kimutatások az ÁDOB-alkalmazottak nevének, alkalmazási idejének, foglalkozásának feltüntetésével. Szám nélkül.

„Igen tisztelt Barátom!

Hivatkozással az állástalan diplomás ifjúság elhelyezése érdekében megindított akció tárgyában folyó hó 16-án folytatott beszélgetésünkre, engedj meg, hogy e kérdéssel kapcsolatban a következőkben részletes tájékoztatást nyújtsak.

A vezetésem alatt álló kamara — a megtisztelő megbízásnak a kérdés fontosságának és közérdekű volta-
nak teljes átérzésével és a legnagyobb sürgősséggel óhajtván megfelelni — haladéktalanul érintkezésbe lépett azokkal a cégekkel, amelyek a miniszter úr öexcellenciájának a felhívására készek voltak az állástalan diplomásokat munkaalkalomhoz juttatni, és azokkal az alkalmaztatás kérdésével kapcsolatban felmerült szempontokat és kívánságokat letárgyalta.

Az állástalan diplomások elhelyezésének munkája természetesen csak akkor vehette kezdetét, amikor az Állástalan Diplomások Országos Bizottsága a nyilvántartási munkálatokkal elkészült, és a vallás- és közoktatásügyi minisztérium diákszociális osztálya az általunk igényelt munkaerők személyi nyilvántartó lapjait rendelkezésünkre bocsátotta.

Nagybecsű tájékoztatásodra közlöm, hogy a miniszter úr felhívására a kereskedelem sorából összesen 46 vállalat 70 állás felajánlásával csatlakozott a mozgá-
lomhoz. Meg kell azonban jegyeznem, hogy ez a szám időközben csökkent, mert a Szövetkezetek Szövetségének közbenjárására a miniszter úr nevezett szövetségre bízta a szövetkezetek köréből felajánlott állások betöl-
tésének ügyét. Ily módon tehát e szövetség vállalta magára többek között a Hangya Ipar Rt., valamint a Magyar Köztisztviselők Fogyasztási, Termelő és Érté-
kesítő Szövetkezete által felajánlott összesen 7 állás betöltését is. Végül a Budapesti Automobil Közleke-

desi Rt-nál, amely 10 sofőri állást ajánlott fel, csak egy diplomás volt — a speciális képesítés, illetve ismervek hiányában — elhelyezhető. Így tehát a rendelkezésre álló 70 állás 16-tal csökkent. A fennmaradó 54 munkaalkalomból — miként azt a miniszter úrnak is bátrak voltunk már jelenteni — eddig 30 vállalatnál összesen 33 állást sikerült betölteni. A fennmaradó 21 munkaalkalom betöltése folyamatban van, és azon vagyunk, hogy az akciót rövidesen teljesen lebonyolítsuk.

Az akció során felmerült nehézségek magából a feladat természetéből adódnak. Természetes ugyanis, hogy a vállalatok a felvételeknél teljesen fiatal, az egyetemeket és főiskolákat nem régen végzett diplomásokra helyezik a súlyt. A nyilvántartásban szereplő diplomások legnagyobb részének kora pedig a 30 körül mozog, sőt azt sok esetben meg is haladja. Gyakran volt az is tapasztalható, hogy a rendelkezésünkre bocsátott nyilvántartási anyagból nem voltak kielégíthetők azok az igények, amelyeket a cégek szakképzettség, elméleti és gyakorlati ismeretek, különösen pedig nyelvismeretek tekintetében ily magas képzettségű ifjakkal szemben támasztottak. Sajnosan tapasztalható ezenkívül még mindig a diplomás ifjúságnak a gyakorlati közgazdasági pályáktól való idegenkedése, és nincs kizárva, hogy a még fennmaradó állások némelyike is éppen ezért nem lesz betölthető. Figyelemre méltó, hogy három ízben is előfordult, hogy az illető diplomás ifjú a felajánlott állást nem fogadta el. Megemlítem még, hogy a nyilvántartásban szereplő 23 ifjú azzal a megokolással, hogy már van állása, vagy más elhelyezkedésre van kilátása, katonai szolgálatra való bevonulása, vidéki lakása, betegsége és egyéb okok miatt elhelyezkedésre nem reflektált, ami az állások

betöltésében — az újabb igényléssel természetesen leg-
vele járó — késedelmet okozta.

Csak természetes, hogy kamaránk a fennálló nehézségek ellenére is mindent elkövet, hogy az akciót a választás- és közoktatásügyi miniszter úr intencióinak megfelelően tovább folytassa és mielőbb teljesen lebonyolítsa.

Mindig a legnagyobb készséggel állva nagybecsű rendelkezésedre, kérlek, fogadd kiváló tiszteletem nyilvánítását, igaz híved

*Meér (?) Antal.*¹¹¹

Kifogás tehát volt elég, amikor kenyeret kellett volna adni az állástalan értelmiségieknek. Szűkössé havi bruttó 80 pengőt. De hiszen ez is nagy dolognak számított: a „boldog, állásban levő” értelmiségiek jelentős része sem élt jobban. Ezen állásban levő értelmiségiek legnépesebb csoportját talán a pedagógusok alkották. Az ő életükről számol be a tények nyomasztó erejével ható cikkében Boldizsár Iván, 1938-ban, a „Magyar Szemle” hasábjain:

„Középiskolai tanárok szociális helyzete

I

... A tanár úrnak, aki éppen az Olimposzról tart előadást, s talán maga sem tudja, hogy olimposzi magasságban lebeg »fiai« felett, alig több a havi fizetése, mint egy-egy jobb módú tanuló zsebpénze. Zálogcédu-lákkal, fizetésmeghagyásokkal és egy pengő körüli készpénzvagyonnal a zsebben nehéz teljesen elvonatkozni a mától és főképp a holnaptól. Akit a minden-

¹¹¹ OL VKM ÁDOB-iratok. 15 847/1934.

napi pengő gondja gyötör, és nem biztos a tanítás utáni tiszteletes ebédje, annak végtelenül nehéz csak a tárgyra és csak a tanulóra összpontosítania magát...

II

Ha a félév végi kinevezési lajstromokat olvassa az ember a lapokban, nem kell éppen észrevennie, milyen a tanárok valódi anyagi és szociális helyzete. Sok az előléptetés a VI. és VII. fizetési osztályba, sőt egyes igazgatók az V-öt is eléri, ami a mai középosztály egyre devalválódó, de változatlan erővel kísértő vágyálmán, a »méltóságos« címen túl 647 pengő 97 fillért, illetve a magasabb fokozatban 715 pengő 46 fillért jelent, és a VI. meg VII. fizetési osztály is a tiszteletre méltóbb 375 és 565 pengő között mozog lakáspénzzel együtt. A rendes tanárrá való kinevezés pedig — ebből szokott a legtöbb lenni — mindössze a IX. fizetési osztály harmadik fokozatát, 162 pengőt, lakáspénzzel együtt 230 pengőt jelent. Azonban ne a kinevezés boldog pillanatánál próbáljuk megközelíteni a tanári sorsot. Nézzük a fiatal tanár helyzetét abban a pillanatban, amikor kézhez kapja diplomáját. Előtte egy évig még tanárjelölt, közhasználatú nevén »koca«, a gyakorló gimnáziumban vagy más kijelölt gimnáziumban tanít. Az önkéntesi szolgálatot is beleszámítva, inkább 25 mint 24 esztendő, mire kenyérkereset után nézhet. Beadja kérvényét államhoz, városhoz, esetleg egy-két magánintézetbe is. Azután vár. És protekciót keres. Ennek az időszaknak neve... »várakozási idő«. Normális körülmények között ennek nem volna szabad hosszabbnak lennie 1, legfeljebb 2 évnél. Szegény ember számára még ennyi állástalanság is sok. A valóság azonban egészen más képet mutat...

Ha végre állást kapott a fiatal tanár, még nincsen sok oka örülni. Még nem rendes, csak helyettes tanár. A helyettes tanárok címe, megjelölése annyira különböző, esetenként változó, hogy maga gróf Teleki Pál kultuszminiszter jelentette ki költségvetési beszédében, hogy nem ismeri ki magát ebben a szövevényben. Annyi mindenestre tény, hogy két kategóriára osztható: az egyik a helyettes tanár havi 110 pengő fizetéssel, a másiknak címe »óraadó helyettes tanár«, vagy »óradíjas helyettes tanár«, vagy »ideiglenesen foglalkoztatott okl. középiskolai tanár«, esetleg más egyéb, fizetése azonban a sok cím ellenére is egyforma: a levonások után havi 75 pengő...

A fiatal Szabó Dezső már 1913-ban, felejthetetlen »Tanárok« című novellájában ezt írta a helyettes tanárról: »Ő az emberi nyomorúság legtömörebb strófája, az idealizmus-Csimborasszó, az igény molekula. Ő az örökös Ézsau, akinek nem szőrös a keze, aki még tál lencsét sem kap, de aki mindig éhesen és fáradtan tér haza.«

Ezek a jellegzetesen szabódezsős szavak ma is élnek, és aligha túloznak. A 75 pengős tanár, még ha le is szorítja táplálkozási szükségleteit a biológiai létminimumra, legalább 48 pengőt kénytelen étkezésre költeni. Egy kis bútorozott szobáért vidéken 20 pengőt kell fizetnie, Budapesten még többet. Marad tehát ruházkodásra, fűtésre, mosásra, testápolásra, sportra, üdülésre, dohányra, bélyegre, könyvekre, szórakozásra és villamosra — 7 pengő havonta. Külön igazságtalansága a helyettes tanári sorsnak, hogy a nyári hónapokban a szegény óradíjas nem kap fizetést, és így kénytelen téli jövedelméből félretenni a hosszú és szomorú

nyári vakációra. Legalább ezt a tarthatatlan nyári fizetéstelenséget kellene legsürgősebben megszüntetni.

Tévedés volna azt hinni, hogy a helyettes tanárok elenyésző kisebbségben vannak a rendes, kinevezettekkel szemben. Itt a statisztika még azokat is meglepí, akik foglalkoztak a kérdéssel. Az 1—4 éve tanító tanároknak és tanárnőknek nem kevesebb, mint 83%-a helyettes és óradíjas tanár, az 5 éve szolgálónak 70%-a kapja a 75 pengős vagy 110 pengős fizetést, és a 6—10 évi szolgálattal bíró tanárok közül még mindig 31%, a tanárnők közül 44% vár a kinevezésre. Nem szabad elfelejteni, hogy ezek nem fiatal emberek már: a várakozási időt is beleszámítva 35 esztendő körül mozognak. Kár lenne elhanyagolni azt a tényt is, hogy a 15, 20, 25 éve szolgáló tanároknak 2—3%-a még mindig csak helyettes tanár, a tanárnőknél az arány eléri az 5%-ot. A férfiaknál 26 évi szolgálaton felül már csak 1,6%-ot nem neveztek ki rendes tanárnak, de a nőknél itt megint emelkedik az arány, 7,7% maradt idős korára is ebben az alacsony rangban. A kezen 4500 középfokú iskolai tanárnak nem kevesebb, mint 20%-a, a tanárnőknek 27%-a helyettes vagy óraadó helyettes tanár. Jegyezzük meg ebben az összefüggésben, hogy rendes tanár 70%, tanárnő 69% van, a maradék 10, illetve 4% igazgató vagy megbízott igazgató.

IV

Még így is a tanárok 31%-a nőtlen marad, s a tanárnők 64%-a leány. Helyesebben: ha a katolikus pap-tanárokat, szerzeteseket és apácákat leszámítjuk, a nőtlen tanárok száma 23%-ra, a hajadon tanárnőké 56%-ra csökken. A tanárnők 24 éves korukig 100%-

ban hajadonok, a férfiaknak pedig — az egyházi személyek levonása után — 89%-a nőtlen. 25 és 29 év között a férjhez nem ment tanárnők aránya 87%-ra száll le, a férfiaké 74-re. A fordulópont a 30-ik életév körül következik be: a nőknél még mindig magasabb ugyan a leányok aránya: 63%, a férfiaknál azonban már kisebbségben vannak az agglegények: 40% az arányuk. 35 és 39 esztendő között már csak 24% a legényember, de még mindig 51% a pártában maradt. Ez az arány azután a nőknél már nem is változik: mindvégig a felénél valamivel több tanárnő nem tud vagy nem akar férjhezmenni, viszont a tanárok között 50-en felül már csak 7—8% a megcsontosodott agglegény.

Szociális szempontból talán még többet mond a tanárok családi állapotának és szolgálati idejének egybevetése. Az első és az ötödik szolgálati év között a férfiak 70,5%-a nőtlen, a nőknek 85,5%-a hajadon; a hatodik és a tizedik év között kötik aránylag a legtöbb házasságot. Ekkor már csak 40% a nőtlen tanár, s a hajadonok száma is csökken; ha nem is olyan mértékben, mint a férfiaknál; de ahhoz képest, hogy felénél több egyáltalán nem fog férjhezmenni, még mindig jelentősen: 68,5%-ra. A tizedik szolgálati éven túl 25% alá száll a nőtlenek száma, és a tanárnőknél eléri a standardot: az 58%-ot.¹¹²

AZ ÉRTELMISÉGI KORMÁNYBIZTOSSÁG

Az állástalanok különböző szervezetei egymás után tartják gyűléseiket, menesztenek küldöttségeket, írnak memo-

¹¹² Magyar Szemle, 1938 szeptember—decemberi szám. Boldizsár Iván: Középiskolai tanárok szociális helyzete. Tanulmány. Idézi még Balogh—Szabolcs: Id. mű, 232—236. old.

randumokat a kormányhoz, a kormányzóhoz és mindenkihez, ahonnan helyzetük javítását várhatják. Nézzük meg ezeknek a beadványoknak a sorsát egy jellemző példán. 1935 januárjában a DÖSZ a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez fordul kérésével:

„Nagyméltóságú Miniszter Úr!

Alulírottak, mint a Diplomások Önsegítő Szövetkezete Tanítói Szakosztálya-keretében tömörült állástalan tanítók és tanítónők, azzal a kéréssel fordulunk Méltóságodhoz, hogy súlyos helyzetünkön sürgősen segíteni méltóztassék.

A tanítóképzőkből a legutóbbi néhány esztendőben kikerült tanító- és tanítónősereg csaknem kivétel nélkül állás nélkül van. Számunk jelenleg tízezer körül mozog, de már fél esztendő múlva újra többen leszünk mintegy két és félezernyivel. Tudjuk, hogy akadnak sorainkban olyanok is, akiknek nem elviselhetetlen tragédia az állástalanság, amennyiben családjukban egy vagy több pénzkereső is van, azonban tény, hogy néhány ezren a szó szoros értelmében nyomorgunk. Családunkat is nekünk kellene eltartanunk, de magunkat sem tudjuk. Pár ezer tehetséges és a magyar népnevelés hivatására készülő ambíciózus fiatal erő kalódik, őrlődik nap nap után a legelemibb filléres gondok szürke malomkövei között, mint visszahozhatatlan nemzeti energiakincs. Abból, hogy a fiatal tanítóezrek életküzdeme hangtalan, megnyilatkozás nélküli volt, ne méltóztassék azt gondolni, hogy ez a hangtalanágunk túrhető életsorsot jelent: a mi nevelői neveltségünk magyarázza, hogy az összes intellektuelek közül mi voltunk a legtürelemesebbek, mi jelentkeztünk legutoljára — Nagyméltóságodnak egyenes fel szólítása után majdnem egy évre —, de már végszük-

ségünkben, s éppen ezért kérésünk sürgősebb elintézését vagyunk kénytelenek kérni.

Nagyméltóságod szíves figyelmébe ajánljuk sürgős kéréseink minden egyes pontját, melyek megvalósítása pár ezer friss nevelői energiát őrizne meg a nemzeti munka számára, ami különösen a mai válságos időkben felbecsülhetetlen fontosságú.

Íme a kéréseink:

1. A túl magas osztálylétszám oly gyakori, s az osztálylétszám országos átlaga oly magas, hogy a nemzet érdekeit tekintve a működő tanerők számának a megkétszerezése sem lenne sok. Néhány száz helyettesi állás szervezése azonban úgy a nevelés, mint az állástalanok legkiáltóbb sorsú százai szempontjából haszthatatlan.

2. Méltóztassék minél hamarább megszüntetni az álláshalmazást, jövedelemhalmazást. Ne húzhasson egy tanerő több állás címén több fizetést. Minden mellékjövédelmet az állástalanok kaphassanak meg. Méltóztassék megszüntetni azoknak a tanerőknek a beosztását, akik családjuk magasabb jövedelme miatt nem szorulnának rá feltétlenül beosztásra. Ha a férj magasabb fizetésű, a beosztott feleség beosztását méltóztassék visszavonatni.

3. Méltóztassék nagyobb városokban, különösen szegény munkáslakta környékeken napközi otthonokat felállíttatni. Ezzel nemcsak a beosztott fiatal tanerőket, de a szegény munkáscsaládok tízezreit is meg lehet menteni a végső elkeseredéstől.

4. Méltóztassék utasítani a több munkással dolgozó gyárakat saját napközi otthonok felállítására a dolgozók kis emberbimbói számára. Ezt a mi érdekünkön kívül sok tízezernyi munkássarj elzüllésének a veszé-

lye is követeli, kiket azután semmiféle nevelés nem tud megmenteni.

5. Méltóztassék minél több analfabéta-tanfolyamot szervezni. Az analfabetizmus magas százalékszámára is követeli pár ezer állástalan tanító azonnali munkába állítását.

6. Az iskolán kívüli népművelés és a leventeoktatás munkáját a lehetőségekhez mérten állástalanokra méltóztassék bízni.

7. Méltóztassék gondoskodni arról, hogy a közoktatásügy területén állástalan tanítók részére gyakornoki állások szerveztessenek.

8. Méltóztassék odahatni, hogy az állásban levő kolégákat a magántanítástól eltöltő min. rendelet gyakorlatban is betartassék, és hogy ezt a rendeletet a fővárosi iskolákra is terjesszék ki. Mivel lelkiismeretlen kontárok az utóbbi időben rengeteg kárt okoztak növendékeknek, szülőknek, iskoláknak, kérjük Nagyméltóságodat az igazgatók oly értelmű utasítására, hogy szülői értekezleteken hívják fel a szülőket arra, hogy magántanítót, korrepetálót az állástalan tanítók közül az igazgatóságon keresztül kérjenek. Így biztosítani lehetne azt, hogy megfelelő tanerőt kapjon a tanuló, s hogy a legjobban rászoruló állástalan tanítók jussanak a legszükségesebb kenyérhez. A legcélszerűbb és leghatékonyabb lenne a kérdésnek olyan intézményes megoldása, ha az iskolák igazgatósága gyűjtené össze azokat a korrepetálásra szoruló növendékeket, akik havi 10—15 pengőt (több jelentkező esetén kevesebbet) tudnak fizetni. Az igazgatóság maga ügyelne fel az iskolatermében folyó délutáni foglalkoztatásra, ahol a növendékekkel a Tanítói (esetleg Tanári) Szakosztály által kiküldött szakképzett, állástalan pedagógus együttesen és egyénenként is foglalkozna napi

négy-hat órán keresztül. Tisztelettel kérjük e kérésünk sürgős megvalósítását.

9. A korrepetáló tanfolyamok berendezési költségeihez tisztelettel kérünk 500 P. gyorssegélyt.

10. Számosan vannak nőkollégák, akik egész napi kézimunkázásért 25—30 fillért keresnek. Számos férfi-kolléga jó oklevelét letagadva inashelyet keres ellátásért, azonban kevésnek van szerencséje. Az állástalan tanárok legmegszorultabbjainak felsegélyezésére történtek intézkedések. Méltóztassék az állástalan tanítók legszegényebbjeit is ruha, lakás, élelmiszer és pénzsegélyhez segíteni.

11. Végül tisztelettel kérjük Nagyméltóságodat, hogy minden új kereseti lehetőséget a sorainkban legjobban rászorulóknak számára méltóztassék biztosítani azáltal, hogy közülünk a legjobban rászorulóknak kiválasztását ránk bízni szíveskedjék. E feladatot felelősségünk teljes tudatában mi magunk tudjuk legjobban elvégezni, akik ismerjük egymás tényleges anyagi viszonyait. Ezt a kérést azért vagyunk kénytelenek nyomatékosabban Nagyméltóságod elé terjeszteni, mert az eddigi gyakorlat szerint, sajnos jórészt azok kaptak beosztásokat, akiknek összeköttetések voltak vagy befolyásos személyek, vagy politikai pártok formájában. Ilyen összeköttetésekkel azonban pont azok rendelkeznek, akik legkevésbé szorulnának rá a beosztásra. Eppen az állástalanok legszegényebbjeinek nincs semmiféle összeköttetése. Tisztelettel kérjük tehát Nagyméltóságodat, hogy kéréseink megvalósítása tényleg legszegényebbjeink megmentése legyen.

Kérésünket Nagyméltóságod jóindulatába ajánlván reméljük, hogy Nagyméltóságod is átérzi döntéseinél azt, hogy az állástalan tanítók és tanítónők ezreinek a lehető legintenzívebb visszamentése a nemzeti munka

számára, nemcsak pár ezer fiatal magánügye, de kivétel nélkül minden nemzeti ügy is. És minden sebet addig lehet gyógyítani, mielőtt elmergesedett volna.

Sürgős kéréseink mielőbbi és minél eredményesebb elintézését kérve, maradunk Nagyméltóságodnak s a nemzeti nevelés ügyének szolgálatra kész közkatonái.

Budapest, 1935 január hó.

Olvashatatlan aláírás
elnök

Diplomások Önségítő Szövetkezetének
feliratú pecsét.¹¹³

A minisztérium válasza, mint annyiszor, mint mindig, elutasító:

„A Diplomások Önségítő Szövetkezetének az a kérése, hogy részére iskolánként korrepetáló és előkészítő tanfolyam szervezése engedélyeztessék, nem teljesíthető, mivel az 1934. évi 29 518/V. 1. számú rendelettel az ÁDOB tanári szakosztálya útján ez a kérdés megoldást nyert. A folyamatoknak pedig az a kérése, hogy a szervezendő korrepetáló és előkészítő tanfolyamban való részvételre az iskolák igazgatói és tanárai buzdítsák a növendékeket, az iskola pedagógiai és fegyelmi érdekeire való tekintettel kivihetetlen, azonkívül lealázó volna. Igen kívánatos volna azonban, hogy a tanulók magántanításával a diplomás állás nélküli tanárok foglalkozzanak, de ennek keresztülvitele nehézségbe ütközik, mert nem lehet az érdekelt szülőket arra kényszeríteni, hogy kizárólag a folyamodó szövetkezetbe tömörült diplomás tanárokkal taníttassák magán úton a gyermekeiket.

¹¹³ OL VKM. Gimnáziumi osztály. 34 965/1935. Eredeti tisztázat.

A tanítói állásokat megkészszerézni nem lehet, mert erre költségvetési fedezet nincsen. A zsúfolt (80-as osztálylétszámon felüli) iskolák, illetőleg osztályok megosztása a költségvetési fedezethez mért új tanítói állások szervezése és helyettes, valamint kisegítő tanítók kiküldése, illetőleg alkalmazása útján folyamatban van.

A köztisztviselői és tanítói mellékjárandóságok elvonása szabályozást nyert úgy, hogy semmi akadály sincsen annak, hogy azokat a mellékfoglalkozásokat, amelyek tanítókra nem engedélyeztetnek, állástalan tanítók igényelhessék...¹¹⁴

A minisztérium tehát elzárkózik a DÖSZ-be tömörült állástalan tanárok kérése elől. Ugyanez a sorsa az egyéni próbálkozások tömegeinek is. Íme két megdöbbentő kérévény:

„Nagyméltóságú Miniszter Úr! Kegyelmes Uram!

Alulírott azzal az alázatos kérelemmel fordulok Nagyméltóságú Miniszter Úrhoz, hogy engem helyettes tanárrá kinevezni kegyeskedjék.

Kérésem támogatására felhozom, hogy 1932 óta vagyok a pécsi M. kir. Középiskolai Tanárképzőintézeti Gróf Széchenyi István Gyakorló Gimnáziumban mint óraadó ill. óraadó helyettes tanár teljes óraszámmal alkalmazva; havi illetményemből évről évre a legszűkösebb viszonyok között élek; ezen idő alatt semmiféle

¹¹⁴ Ugyanott, Fogalmazvány. — A DÖSZ folyamodványát Pintér Jenő tankerületi főigazgató továbbította a VKM-be. Többek között megjegyezte: „...Durvának találom a Nagyméltóságú Minisztériumnak azt a nyílt megvádolását, hogy olyanoknak juttat állást, akiknek alkalmazását az összeköttetés vagy a politikai pártok ajánlása dönti el.”

kinevezést sem nyertem. Eddigi szolgálati éveim adatai a következők:

1932—33. tanévben óraadó tanár, az I. B. o. főnöke, heti 18 órával, 1933—34. tanévben óraadó helyettes, a II. B. o. főnöke, heti 20 órával, 1934—35. tanévben óraadó helyettes, a III. B. o. főnöke, heti 18 órával, 1935—36. tanévben óraadó helyettes, a IV. B. o. főnöke, heti 20 órával, 1936—37. tanévben óraadó helyettes, az I. A. o. főnöke, heti 19 órával.

Tanári kötelességem elvégzése mellett minden erőmmel a magyar tudományosság előbbrevitelén fáradozom, amit elnyert ösztöndíjaim s közzétett tanulmányaim igazolnak.

Elnyert ösztöndíjaim a következők:

1928—29. tanévben a bécsi Collegium Hungaricum ösztöndíjas t.-ja,

1929—30. tanévben köztisztviselői ösztöndíjas,

1931. tanévben londoni állami ösztöndíjas,

1934—35. tanévben belföldi kutató ösztöndíjas,

1936—37. tanévben belföldi kutató ösztöndíjas.

Közzétett tanulmányaim a következők:

1. Magyar hanglejtésformák grafikus ábrázolása. A bécsi Collegium Hungaricum füzetsorozatának V. sz. 1930.

2. Experimentalphonetische Untersuchungen über die Melodieformen der Frage im Ungarischen. Bonn a.) Rhein 1930.

3. Tájszók a Csanád megyei Kunágotáról. Magyar Ny. 1932. 9—10.

4. Kinematographie der Mundlippen während der Artikulation. Archives Néerlandaises de Phonétique Experimentale. 1933.

5. A hangszalagok szerepe a hangadásban. Természettud. Közl. 1933.

6. Mozgófényképfelvételek az ajkáról artikuláció közben. Nyelvtudományi Közlemények, 1933.

7. Az orrhangú félmagánhangzók nazalizáló hatása a magyarban. Nyelvtudományi Közlemények, 1933.

8. Der modifizierende Einfluss der Gefühle auf die Sprachmelodie. Arch. Néerl. de Phonétique Exp. Tome XI. 1934.

9. A szájüreg saját hangjainak meghatározása. Magyar Ny. 1934.

10. A magyar nemzeti versritmus kérdése. Pécs, 1934.

11. A hangtan tanítása középiskolai fizikáinkban. Matematikai és Didaktikai Lapok, 1934.

12. Rhythmus der ungebundenen Sprache. Arch. Néerl. 1935.

13. A beszédhangok természete. Nyelvtudományi Közl. 1935.

14. Az affrikáták kérdéséhez. Magyar Nyelv, 1936. 1—2. sz.

15. Fonetikai széljegyzetek. Magyar Nyelv, 1936.

16. Röntgenfelvételek a száj- és garatüreg változásairól magánhangzó képzése közben. Nyelvtud. Közl. Budenz E. K. 1936.

17. Einfluss der Nasallaute auf die Vokale im Ungarischen. Archives Néerlandaises de Phon. Experimentale. 1936.

18. Röntgenaufnahmen von Ungarischen Vokalen. Archives Néerl. 1937.

Kérésem ismételve és méltányos elintézését remélve maradok a Nagyméltóságú Miniszter Úrnak

Pécsett, 1937. január hó 7-én alázatos szolgálója:

dr. Hegedüs Sándor
óraadó helyettes tanár.¹¹⁵

¹¹⁵ OL VKM. Gimnáziumi osztály, 31 641/1937. Eredeti.

Hegedüs Sándor rövidesen elérte az „áhított” célt: a helyettes tanári kinevezést. Ugyanerre a helyettes tanári kinevezésre 16 évig várakozott Lódy Lenke Laura, mikor is végső kétségbeesésében ő is, mint sok társa, a miniszterhez fordult:

„Nagyméltóságú Miniszter Úr,
Kegyelmes Uram!

Tizenhat évi várakozás után folyó iskolaév novemberében, Nagyméltóságod kegyelméből végre állásba jutottam. Boldogan, és képességeimhez képest a legnagyobb buzgalommal töltöm be hivatásomat.

Ne méltóztassék tolatkodásnak és szerénytelenségnek venni, hogy máris kéréssel folyamodom Nagyméltóságodhoz, amikor alázatosan arra kérem, hogy engem mielőbb magasabb fokozatba helyezni kegyeskedjék.

Magam is illetlennek találnám kérésemet ily rövid szolgálat után, ha nem lenne az a helyzet, hogy bár éveim szerint legidősebb, rangfokozatban mégis legfiatalabb vagyok kollégáim között. Ebben a státusban még a helyzetem is bizonytalan, vasúti kedvezményben nem részesülök, a szünetidőre is, nem tudom, kapok-e fizetést, más az én koromban már nyugdíjképes, én még azt sem tudhatom, mikortól számítják be szolgálati éveimet?

Kegyeskedjék tekintetbe venni, hogy minderről én nem tehetek: hogy, bár hosszú évek óta első helyen voltam előjegyezve, mégis annyian elérem kerültek, pedig már öt évvel ezelőtt kiküldtettem Szombathelyre két hónapi helyettesítésre, s onnan a legjobb minősítést kaptam. Bizony már nem vagyok fiatal lány, aki várhat, vagy élheti világát, nekem már családtagjaimról is gondoskodnom kell, ami mostani szűkös helyzetemben majdnem lehetetlen, hiszen magam is még

mindig rászorulok 73 éves nyugdíjas édesapám támogatására.

Alázatosan kérem azért Nagyméltóságodat, hogy engem ideiglenes óraadói alkalmazásomból eggyel magasabb fokozatba helyezni kegyeskedjék.

Szolnok, 1937. március 15-én

Alázatos híve:
Lódy Lenke Laura
rajztanár.¹¹⁶

S hogy a fiatal pedagógusok széles rétegének a legjobb esetben is ez volt a perspektívája, az jól érzékeltethető a Collegium Hungaricum Szövetség kérvényével, amelyet a szövetség 1937 januárjában adott be a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumhoz.

„Nagyméltóságú Miniszter-Úr! Kegyelmes Urunk!

Méltóztassék megengedni, hogy a volt külföldi ösztöndíjasokat egybefogó Collegium Hungaricum Szövetség, amely teljes mértékben átérzi a képzettségüknek meg nem felelő állásban levő tagjainak súlyos helyzetét, mély tisztelettel nagyméltóságod nagybecsű figyelmébe ajánlja az ez ideig még nem véglegesített, volt külföldi ösztöndíjas középiskolai tanárok egyre nyomasztóbbá váló problémáját.

A kezdő középiskolai tanárság jelenleg igen súlyos helyzetben él. Amikor régebben az alig végzett okleveles tanár már rendes állásra neveztetett ki, ma még a harmincadik életévükön túl is számosan tengődnek óraadó helyettesi minőségben, annak ellenére, hogy teljesen azonos tanári munkát végeznek végleges minőségben kinevezett kollégáikkal.

Ha azonban súlyos a helyzet a középiskolai tanárság

¹¹⁶ Ugyanott, 4. Tanárok. 32 387/1935/37. Eredeti.

fiatalabb nemzedékének széles rétegei számára, általában még inkább mondható ez azok helyzetéről, akik az átlagon felülemelkedve, kiemelkedő értékű és tudományos színvonalú munkásságról adtak számot.

Míg más foglalkozási ágakban ma, a fiatalság elhelyezésének legválságosabb idején is mindig akad lehetőség arra, hogy legalább a legkitűnőbbek kiemelkedhessenek, addig itt gyakran azok sem tudnak előbbre jutni, akik a legelőkelőbb tudományos körök értékelését vívták ki a maguk számára.

Ezek közé tartoznak elsősorban azok az ösztöndíjasok, akik egy olyan testületnek alaposan előkészített kijelölése alapján kerültek külföldre, amelynek pártatlanságát, kizárólag a tudományos közérdekeket tekintve vevő magas színvonalú munkásságát nemrégén maga a Miniszterelnök Úr Öexcellenciája méltatta a Képviselőházban. És mégis, nem egy középiskolai tanár, akit ez a testület méltónak tartott arra, hogy tudományos fejlődése biztosíttassék, hosszú éveken keresztül nem tud hozzájutni ahhoz, hogy az átlagon felülemelkedő tudása — legalább némileg tűrhető anyagi helyzetet biztosítson részére. Ilyenképpen azután csaknem lehetetlen tudományos munkáját a saját és tanítványai képzésének érdekében tovább folytatni.

Legyen szabad tehát mély tisztelettel kérnünk Nagyméltóságodat, hogy ezeknek a fájdalmas eseteknek megszüntetése érdekében legalább azokat a volt külföldi ösztöndíjasokat, akik a magyar állam áldozatkészségére méltónak bizonyultak és harmincadik életévüket elérték — ezeknek kimutatásaink alapján elkészített névsorát vagyunk bátrak tisztelettel csatolni — legalább a helyettes tanári fokozatra kinevezni méltóztassék.

Mély tisztelettel előterjesztett kérésünk teljesítését

főleg azért véljük méltányosnak, mivel az érdekeltek részben már több esztendő óta végzik teljes odaadással tanári munkájukat a szerényen javadalmazott óraadó tanári minőségben, részben ilyen állást is csak idősebb korukban nyertek, nemegyszer éppen azért, mert külföldi ösztöndíjjal vagy hazai tanszékek mellett önzetlen tudományos továbbképzéssel töltötték el hosszabb időt.

Igaz ugyan, hogy még tiszteletteljes kérésünk meghallgatása mellett is távol van ez a foglalkozási ág — amely annyi értéket adott a magyar tudományos életnek — attól, hogy más főiskolai képesítéshez kötött foglalkozási ágak lehetőségeivel felvehesse a versenyt. De így legalább azok a különösen súlyos esetek küszöböltetnének ki, amelyeknek következtében félt, hogy a kiváló tehetségek távol fognak maradni ettől a pályától, amelynek szellemi színvonala a jövő magyar generációk szempontjából beláthatatlan fontosságú.

Kérésünket, amelynek előterjesztésére nemcsak súlyos viszonyok között élő ösztöndíjas társaink sorsának átértékelése adott ösztönzést, hanem amelyet a kulturális élet fejlődéséhez fűződő nemzeti érdekből is fontosnak tartunk, Nagyméltóságod kegyes jóindulatába ajánlva

vagyunk a legmélyebb tisztelettel
Budapest, 1937. évi június hó 22-én

Dr. Virányi Mihály
miniszter s. titkár
elnökhelyettes

Szőnyi István
festőművész
elnök.¹¹⁷

Azok is állás nélkül voltak tehát, akiket kiemelkedő tehetségük vagy más okok miatt a magyar állam alkalmasnak tartott arra, hogy igen magas költségek mellett külföldön

¹¹⁷ Ugyanott. Ösztöndíjas tanárok alkalmazása 34 307. Eredeti.

taníttasson. A beadvány mellett található az elhelyezésre váró, külföldi ösztöndíjjal diplomát szerzett tanárok névsora. Ezek a tanárok továbbra is állás nélkül maradtak, a minisztérium erre a beadványra is nemleges választ adott.

Az ÁDOB, a DÖSZ és a többi szerv — amelyek az állás nélküli diplomások gondjainak megoldására jöttek létre — lassanként elhaltak. Novák szerint

„1937 után az ÁDOB-os világ lassanként megszűnik. A diplomások elhelyezkedtek.”¹¹⁸

A megszűnés oka azonban nem annyira az elhelyezkedés, nem a diplomás állásnélküliség felszámolása volt; sokkal nagyobb szerepet játszott az a tény, hogy az említett szervek nem voltak képesek betölteni azt a funkciót, amiért létrejöttek, nem voltak képesek megbirkózni a diplomás állásnélküliség egyre dagadó mocsarával. Az ellenforradalmi rendszer körülményei között a társadalmi szervek nem tudták legyűrni a diplomás munkanélküliséget. Ezt pedig néhány év alatt a kenyér nélküli értelmiségieknek, de magának a kormánynak is be kellett látnia. Éppen e belátásból született meg 1937-ben az az állami szerv, amelynek feladatává tették a kérdés radikális megoldását. 1937 májusában rendelet jelent meg az Értelmiségi Kormánybiztosság felállításáról:

„A m. kir. vallás- és közoktatási miniszter 4626/1937. számú rendelete az értelmiségi munkanélküliség leküzdésével kapcsolatos intézkedések tárgyában.

Az értelmiségi munkanélküliség leküzdését célzó kormánytevékenység irányítását a m. kir. minisztérium hatáskörömbé utalván, a következőket rendelem:

¹¹⁸ Novák: Id. mű, 22. old.

1. §

Az értelmiségi munkanélküliség leküzdésére irányuló kormányintézkedések előkészítése és végrehajtása a hatóságom alatt működő miniszteri biztos feladata.

2. §

Az értelmiségi munkanélküliség ügyeinek miniszteri biztosa:

- a) figyelemmel kíséri az értelmiségi munkanélküliség alakulását, és kutatja annak okait;
- b) tanulmányozza az értelmiségi munkapiacra mutató munkakeresletet és munkakínálatot, összegyűjti az erre vonatkozó adatokat, és ezekről állandó nyilvántartást vezet;
- c) érintkezik a közigazgatási hatóságokkal;
- d) felvilágosítást és útbaigazítást nyújt hatóságoknak, vállalatoknak és magányosoknak a munkakeresletről és a munkaalkalmakról;
- e) tanulmányozza az új munkaalkalmak létesítésének a lehetőségét;
- f) javaslatot tesz a szükségesnek mutató kormányintézkedések iránt;
- g) figyelemmel kíséri és ellenőrzi az értelmiségi munkanélküliség csökkentésére irányuló kormányintézkedések végrehajtását, és azok eredményéről a vallás- és közoktatásügyi miniszternek jelentést tesz;
- h) végzi az Önállósítási Tanács működésével kapcsolatos ügyviteli teendőket;
- i) támogatja az Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Önkéntes Nemzeti Munkatáborainak főparancsnokát a munkatáborok központi szervezési, irányítási és ellenőrzési munkájában.

3. §

1. A miniszteri biztos mellé a szükséges fogalmazási, számvetőségi és segédhivatali személyzetet a vallás- és közoktatásügyi miniszter osztja be. Amennyiben ilyen szolgálatra olyan alkalmazott beosztása válnék szükségessé, aki más miniszter hatósága alá tartozik, a vallás- és közoktatásügyi miniszter a beosztás iránt az illető miniszterrel egyetértően intézkedik.

2. A 2. § b) pontjában említett nyilvántartási munkák végzésére lehetőleg értelmiségi munkanélkülieket, vagy a 2390/1934. ME számú rendelet értelmében ideiglenesen foglalkoztatott főiskolát végzett egyéneket kell alkalmazni.

3. A miniszteri biztos mellé beosztott személyzet szolgálati viszonyaira, fegyelmi felelősségére és a fegyelmi eljárásra az állami alkalmazottakra érvényben álló jogszabályokat kell alkalmazni.

4. §

1. A miniszteri biztos működését állandó tárcaközi bizottság támogatja, melynek elnökét és egy tagját a m. kir. miniszterelnök, további egy-egy tagját a belügyminiszter, a pénzügyminiszter, a földművelésügyi miniszter, a kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter, az iparügyi miniszter, a honvédelmi miniszter, a vallás- és közoktatásügyi miniszter és az igazságügyminiszter s végül egy tagját Budapest székesfőváros főpolgármestere nevezi ki. A tárcaközi bizottság ügyvezető alelnöke, az értelmiségi munkanélküliség ügyeinek miniszteri biztosa.

2. A bizottság javaslatokat tesz, és véleményt nyilvánít az értelmiségi munkanélküliség csökkentésének módjára és eszközeire nézve.

3. A bizottság szükség szerint meghívhatja ülésére az Állástalan Diplomások Országos Bizottságának, a M. kir. Központi Statisztikai Hivatalnak, a Budapest Székesfővárosi Statisztikai Hivatalának, a munkaadók és munkavállalók érdekképviselőinek vezetőit és más szakértőket, s tőlük véleményt kérhet.

4. A bizottság a szükség szerint, de legalább minden negyedévben ülést tart.

Budapest, 1937. évi május hó 9-én.¹¹⁹

Az Értelmiségi Kormánybiztosság Klotild utca 10/c. alatti székháza a második világháborúban porig égett, s maga alá temette a magyar értelmiségi munkanélküliség utolsó állomásának pótolhatatlan iratanyagát. Nincsenek összesítő adataink arról, hogy hány állásnélkülit tartott nyilván a kormánybiztosság, mennyit és milyen munkakörben helyezett el, milyen mértékben sikerült enyhítenie

¹¹⁹ Hivatalos Közlöny, 1937. — A rendeletet két hónap múlva a következőképp módosították: „A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter 7864/1937. eln. számú rendelete az értelmiségi munkanélküliség leküzdésével kapcsolatos intézkedések tárgyában kiadott 4626/1937. eln. sz. VKM-rendelet módosításáról.

Az értelmiségi munkanélküliség leküzdésével kapcsolatos intézkedések tárgyában kiadott 4626/1927. eln. sz. rendelet 4. § (1) bekezdésének helyébe a következő rendelkezések lépnek: „(1) A miniszteri biztos működését állandó tárcaközi bizottság támogatja, melynek elnökét és egy tagját a m. kir. miniszterelnök, továbbá egy-egy tagját a belügyminiszter, a pénzügyminiszter, a földművelésügyi miniszter, a kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter, az iparügyi miniszter, a honvédelmi miniszter, a vallás- és közoktatásügyi miniszter és az igazságügy-miniszter, s végül egy tagját Budapest székesfőváros főpolgármestere nevezi ki. Hivatalból tagja továbbá a m. kir. Központi Statisztikai Hivatal elnöke és a Székesfővárosi Statisztikai Hivatal igazgatója. A tárcaközi bizottság ügyvezető alelnöke, az értelmiségi munkanélküliség ügyeinek miniszteri biztosa.”

Budapest, 1937. évi július hó 20-án.

a kenyér nélküli fiatal magyar értelmiség gondjain. Tudjuk, hogy dr. Kulcsár István miniszteri tanácsos kormánybiztossága alatt számos átképző tanfolyamot szerveztek, Mecseri ezredes vezetése alatt főiskolai munkatáborokat hoztak létre, és életre hívták a Nemzeti Önállósítási Tanácsot, amelynek kéthetenkénti ülésein Vér Tibor műegyetemi magántanár, a műegyetemi ifjúság fehérterror alatti vezére, Bókay professzor, Gyulai úr, az iparkamara elnöke, dr. Hegyi pénzügyminiszteri tanácsos és mások döntöttek el, hogy azok közül, akik „hazafias” magatartást tanúsítottak, a rendőrség és a csendőrség által priorált kérvényük alapján kik kaphatnak néhány ezer pengő „önállósítási kölcsönt”, hogy ezzel a pénzzel megkísérelhessenek egzisztenciát teremteni maguknak.

1938—39-ben még az elintézetlen kérvények ezrei feködtek a kormánybiztosságnál, a VKM-ben és a Fővárosi Tanácsnál. Még a régi ÁDOB-os beosztások is tovább élnek. Erre az állapotra jellemző Horváth Katalin főiskolai ifjúsági bajnoknő Hóman Bálint, vallás- és közoktatásügyi miniszterhez írt kérvénye:

„Nagyméltóságú Miniszter Úr! Kegyelmes Uram!

Alulírott mély tisztelettel kérem Nagyméltóságodat, hogy engem valamelyik budapesti állami leánygimnáziumhoz helyettes tanári minőségben kinevezni kegyeskedjék.

Tiszteletteljes kérésem támogatására következőket bátorodom megemlíteni:

1915. évben születtem, róm. kat. vallású hajadon vagyok, s a budapesti m. kir. Pázmány Péter Tudományegyetemen történelem-földrajz szakból 1938. szeptember havában középiskolai tanári oklevelet szereztem. Minthogy képesítesemnek megfelelő állásban elhe-

lyezkedni nem tudtam, a sport terén elért átlagon felüli eredményeim jutalmazásaként, az Értelmiségi Munkanélküliség Ügyeinek Kormánybiztosa hivatalánál mint főiskolai képesítésű munkaerő (ÁDOB) nyertem alkalmazást 1938. október 22-én. Ebben a minőségemben működöm ma is.

Hét év óta vagyok női törvívó versenyző, s ezen idő alatt tagja voltam a varsói, sanremói és párizsi világ-bajnok csapatnak, ezenkívül több válogatott versenyt nyertem. A sporttevékenységemért a Kormányzó Úr Öfőméltósága Nagyméltóságod előterjesztésére a Toldi Miklós ezüstéremmel tüntetett ki. A folyó év augusztus végén Bécsben rendezett főiskolai világ bajnokságokon a női törvívás világ bajnokságát szereztem meg. Kegyelmes Uram!

Édesapám, aki 10 évig fővárosi törvényhatósági bizottsági tag volt, hosszú éveken át tartó, súlyos és költséges betegség után 1936 novemberében meghalt, s maga után ellátatlan özvegyet és 7 gyermeke közül hat kereset nélküli árvát hagyott. Ugyanis építkezési vállalata, hosszú betegsége alatt, vezető hiányában teljesen tönkrement, vagyona nem maradt, úgyhogy halála után nincstelenül, a legnagyobb gondok között éltünk s élünk részben még ma is, mert a hét gyermek közül egy bátyám tavasszal meghalt, két bátyám megnősült, a családból kivált, tehát támogatásukra számítani nem lehet, férjes nővérem pedig özvegyen maradt, s mert nyugdíjat férje után nem kap, a mi háztartásunkba költözött. Ilyképp a velünk élő nőtlen bátyám, ingatlanforgalmi vállalatából származó csekély jövedelemből és az én szerény fizetésemből közösen tartjuk el édesanyámat, özvegy nővéremet és kiskorú, állás nélküli húgomat.

Abban az esetben, ha Nagyméltóságod kérelmemet

kegyesen meghallgatja, képesítesemnek megfelelő munkakörben nyernék alkalmazást, mellékkeresetre is több alkalmam nyílna, fokozottabb erővel foglalkozhatnék a vívással is, és valószínű, hogy jobb eredményeim révén még nagyobb dicsőséget tudnék szerezni magyar Hazánknak.

Mély tisztelettel kérem Nagyméltóságodat, hogy kérelmemet figyelemre méltatni kegyeskedjék.

Budapest, 1939. évi augusztus hó 31-én.

Nagyméltóságodnak alázatos szolgálja:

Horváth Katalin
okleveles középiskolai tanár.¹²⁰

1943-ban az „Országos Középiskolai Tanárok Közlönye” azt jelenti, hogy megszűnt a tanárok munkanélkülisége.¹²¹ Erre az időre lényegében a többi értelmiségi pályán is megszűnt a több mint egy évtizede tartó tömeges munkanélküliség.

Az állástalan értelmiségiek problémáját azonban nem a Kormánybiztosság, hanem az idő oldotta meg. A magyar nép nagyon nagy árat fizetett ezért; hiszen a „megoldást” a háború, egy minden előzőnél igazságtalanabb, rablóbb és rombolóbb háború hozta magával. A háborús készülődés, a hadiipar nagy megrendelése sok állás nélküli mérnök elhelyezkedését tették lehetővé. A katonának bevonult értelmiségiek helyére is munka nélküli társaik kerültek. A faji téboly tobzódása, a zsidótörvények számos zsidó ér-

¹²⁰ OL VKM. Gimnáziumi osztály, 50 043/1939. Eredeti. Közli Balogh—Szabolcs: Id. mű, 240—241. old. A kérvény első oldalán ceruzával az alábbi feljegyzés olvasható: „Min. úr. utasítás ó. h.-nek alk., és meghagyni a kormánybiztosságnál!” A további szavak olvashatatlanok.

¹²¹ Országos Középiskolai Tanári Közlöny, 1943. április. 174. old.

telmiségit megfosztottak életlehetőségeitől; helyükre korábban állás nélküli keresztény kollégáik kerültek.

Csehszlovákia feldarabolása, az első és második bécsi döntés után a magyar diplomások állás nélküli vagy itthoni pozíciójánál többre törekvő részét a szomszéd országoktól Magyarországhoz csatolt területekre küldték; ezek a cseh, szlovák, román, majd Jugoszlávia lerohanása után a jugoszláv értelmiségtől vették el az értelmiségi pozíciókat. A zsidó értelmiség jelentős része a munkaszolgálat poklában vergődött vagy pusztult el; a keresztény értelmiség közül is soknak kellett felcserélnie a civil foglalkozást a katonaruhával — hogy tartalékos tisztként közülük is számosan leljék halálukat a náci Németország oldalán folytatott aljas háborúban. Ilyen módon az értelmiségi munkanélküliség katasztrófáját a háború borzalmi váltották fel. A magyar értelmiség problémájának végleges megoldása pedig csak a saját háborújába belebukott régi rendszer gyökeres felszámolása után valósulhatott meg.

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

ADOB	Allástalan Diplomások Országos Bizottsága
BM	Belügyminisztérium
DÖSZ	Diplomások Önsegítő Szövetkezete
EME	Ebredő Magyarok Egyesülete
FANSZ	Fővárosi Alkalmazottak Nemzeti Szövetsége
FL	Fővárosi Levéltár
GYOSZ	Gyáriparosok Országos Szövetsége
KANSZ	Közalkalmazottak Nemzeti Szövetsége
Mem. ir.	Memorandum iratok
min.	miniszteri
MOVE	Magyar Országos Véderő Egylet
OL	Országos Levéltár
OMGE	Országos Magyar Gazdasági Egyesület
OMKE	Országos Magyar Kereskedelmi Egyesület
OTB	Országos Takarékpénztári Bizottság
PÁL	Pécsi Állami Levéltár
PM	Pénzügyminisztérium
polg. m.	polgármesteri
sz.	szám
Tan. iratok	Tanfelügyelőségi iratok
TEBE	Takarékpénztárak és Bankok Egyesülete
üi.:	ügyirat
üo.:	ügyosztály
VKM	Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium

TARTALOMJEGYZÉK

Néhány kallódó irat	7
Így kezdődött	16
Egyre több tisztviselő marad kenyér nélkül	40
Mi legyen a középosztálybeli ifjúság sorsa?	44
Egy statisztikai felmérés eredményei	52
Az értelmiség válsága	60
A szellemi ínségmunkások	68
Az ÁDOB, a DÖSZ és a Hóman-boyok	80
Az Értelmiségi Kormánybiztosság	118
Rövidítések jegyzéke	139

Erdélyi menekültek vagonlakásai a Nyugati pályaudvaron.
(Erdekes Ujság, VIII. évf. 9. sz.)

Az elszegényedett „úri nők”
nagy része is hiába keres
állást.

(Tolnai Világlapja,
1933. május 17.)

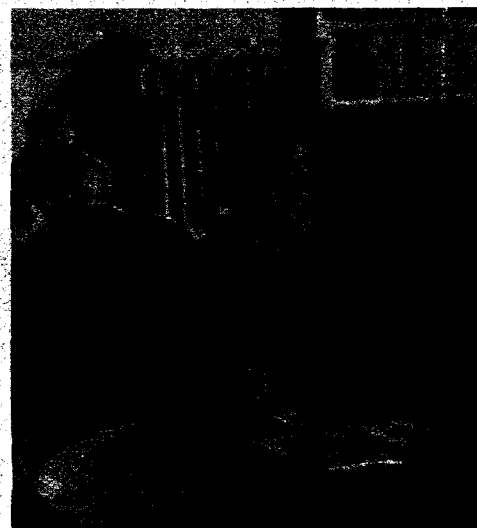
A „középosztálybeli nők”
számára létesített varroda.

(Dr. Gallina Frigyes:
„Tíz év története
Budapest életében” 1939.)

Egy nyomorgó fia-
tal grafikus az ún.
Népszálló melege-
dőjében rajzol.

(Tolnai Világlapja,
1933. január 4.)

Értelmiségi
munkanélküliek
ingyenebédje.

(Dr. Gallina Frigyes:
„Tíz év története
Budapest életében”
1939.)

Az ingyenkonyhára szorult fiatal állástalan diplomások egy csoportja. Középen egy fiatal író, aki legújabb művét, a Nincstelenek Imáját olvassa fel: „Adjál Uramisten havat és fagyot...”

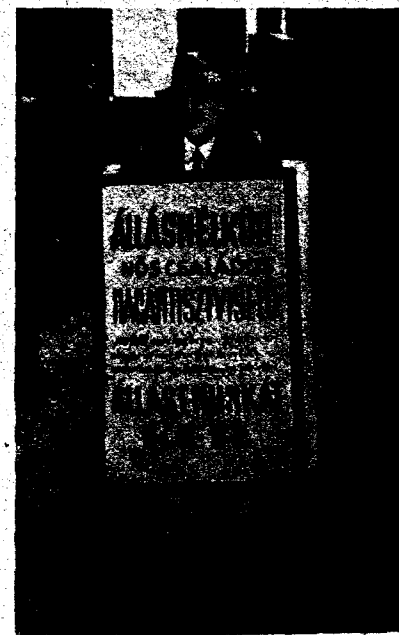
Ettől kezdve ima helyett ezt mondják el ebéd előtt a „keresztény nemzeti” rezsim nincstelenjei.

(Tolnai Világlapja, 1933. január 18.)

Korabeli karikatúra.

(Új Értelmiség, 1930.)

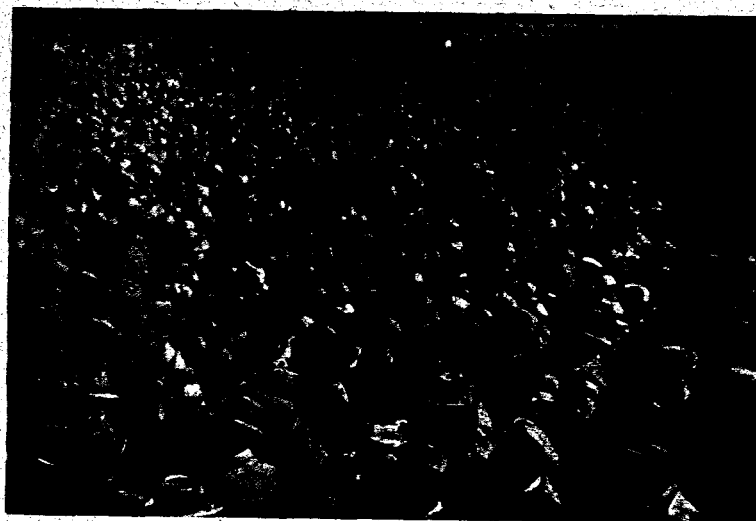
E képhez nem kell kommentárt fűznünk.

(Tolnai Világlapja,
1933. január 11.)

A DÖSZ kiadásában megjelent
„Új Értelmiség” fejléce.

Munkanélküliek nagygyűlése a Parlament előtt.
(Vasárnapi Újság, 1920. január 20.)

Feloszlatta a rendőrség az állástalan diplomások gyűlését

A horthysta rendőrség feloszlatja az állástalan diplomások gyűlését.
(A „Magyarország” és a „Pesti Napló” 1933 augusztusi számaiból.)

8 Péntek

PESTI NAPLO

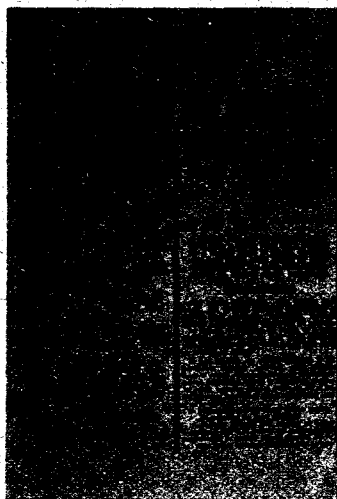
CSTORTOKON
GYÜLELT A
TARTANI az állás-
mentesek és a rend-
őrség a gyűlést nem engedte
to. Képzetlen a gyűlés
munka a Széchenyi utca
mentén, ahol hamar az
őrségekkel kezdődött
hogy a gyűlés szét-
szórt.

XA 130110

Riportok a korabeli sajtóból

(Az „Új Értelmiség” és a „Társadalmunk” 1935–36-os számaiból.)

**Szabolcs
Ottó**

**Munka nélküli
diplomások
a
Horthy
rendszerben
1919-1944**

KOSSUTH